dünya SOLU

3 AYLIK
SOSYALİST
ÇEVİRİ
DERGİSİ

KIŞ '90
SAYI: 4

Ateşle Oynamak:
Perestroyka ve Ulusal Sorun
Arbeiterkampf

Krizdeki Macaristan'ın Sosyalist Projesi
Nigel Swain

Latin Amerika Deneyiminin Işığında
Güney Kore
Bruce Cumings

Yugoslavya: Ulusal Sorun
Branka Magas

Ortak Avrupa Evi Süreci Yol Alıyor
Mihail Gorbaçov

Gerry Adams ile Görüşme
Billy Fletcher Jr.

dünya SOLU

3 AYLIK
SOSYALİST
ÇEVİRİ
DERGİSİ
KIŞ '90
SAYI: 4

İÇİNDEKİLER:

3- Peréstroyka ve Ulusal Sorun.....*Arbeiterkampf*
9- Macaristan'ın Krizi.....*Nigel Swain*
37- Güney Kore.....*Bruce Cumings*
71- Yugoslavya: Ulusal Sorun.....*Branka Magas*
102- Ortak Avrupa Evi Üzerine.....*Mihail Gorbaçov*
113- Gerry Adams ile Görüşme.....*Billy Fletcher Jr.*

dünya SOLU

DÜNYA SOLU 4 KIŞ '90

Sahibi ve Yazı İşleri Müdürü: Şevki Ömeroğlu
Yayın Kurulu: Yalçın Küçük - Şevki Ömeroğlu - Ahmet Zengin
Yönetim Yeri: Cemal Nadir Sokak 17/13
CAĞALOĞLU-İST. TEL: 513 84 29
Dizgi: Maraton Dizgievi
Baskı: Şefik Matbaası / ŞUBAT 1990

Bir AKIŞ & DÖNEM Yayınıdır.

AKIŞ YAYINCILIK
Cemal Nadir Sok. 17/13
CAĞALOĞLU/İST.
Tel: (1) 513 84 29

DÖNEM YAYINCILIK
Konur Sok. 73/9
KIZILAY/ANKARA
Tel: (4) 125 93 78

Ateşle Oynamak: Perestroyka ve Ulusal Sorun

Arbeiterkampf

Arbeiterkampf No: 314, Ocak 1990

Emperyalist ülkelerde Gorbaçov son on yılın adamı olarak kutlanırken, kendi ülkesinde popülaritesi günbegün azalıyor ve Glasnost ile Perestroyka'nın yaratıcısının 90'lı yılları sağ salim atlatıp atlatamayacağı sorusu gündemi giderek ele geçiriyor. Sonuçta onun yönlendirdiği Yenidenyapılanma, parti ve devlet-yönetiminin denetiminden sürekli dışa taşan bir özdinamik geliştirdi. Muhafazakâr güçler, demokratize etmek diye bir şeyi zaten bilmek istemiyorlar ve her türlü araçla Yenidenyapılanmayı sabote ediyorlar, buna karşılık diğerleri onun ivme kazanmasını talep ediyorlar.

Beş yıllık Yenidenyapılanma sonunda sovyet halkının maddi yaşam koşulları, iyileşmekten çok kötüleşti. Çernobil faciası, Sovyetermenistanı depremi, Sibirya ve Ukrayna kömür ocaklarındaki maden işçilerinin grevi, Birlik Cumhuriyetlerindeki grevler zaten aşağı doğru akan Sovyet ekonomisinin çöküşünü daha da hızlandırdı. Felaket derecede kötü ekonomik durumun arkasından çokuluslu sovyet devletlerinin hemen hemen bütün bölümlerinden yükselen, ve talep ve sloganları halkın içinde gittikçe daha çok yankı bulan Milliyetçi Hareketler başgösteriyor. Merkez parti ve devlet yönetimi Birlik Cumhuriyetleri üstündeki denetimini giderek yitiriyor.

Karabağ Sorunu

Moskova'nın güçsüzlüğünü en iyi şekilde, iki yıldır süren Ermeni ve Azeri sürtüşmeleri sergiliyor, Karabağ sorunu 1988'de aylarboyu batı basının Sovyet haberleri bülteninin ana konusu oldu. Artık çoktan unutuldu, oysa oradaki durum henüz gerginliğini koruyor ve sorunun çözümüne ilişkin bir işaret hâlâ görünmüyor. Aralık 1989'da *Moskau News*, Ocak 1989'dan beri Moskova tarafından Arkadi Volsxki başkanlığında göreve getirilen ve geniş yetkilerle donatılmış bir özel komisyonca idare edilen Dağlık-

Karabağ'da savaşın sürdüğünü ve sadece İçişleri Bakanlığına bağlı askeri birliklerin varlığının muhtemel bir iç savaşı önlediğini bildiriyordu. 1988 Eylül'ünde aynı gazete, neredeyse alelacele, tartışmalı bölgede durumun olağana döndüğünü bildirmişti.

Birlik Cumhuriyetlerinin birkaçında artık iyice güçlenen milliyetçi hareketler yerel KP (Komünist Parti)'ye baskı dahi uygulayabiliyorlar. Örn. Baltık Sovyet Cumhuriyetlerinde, başlangıçta Yenidenyapılanmanın itici gücü olarak gözüken Halk Cepheleri, Milliyetçilik girdabına gittikçe daha fazla kapılıyorlar. Azerbaycan'da daha 1989 yazında örgütlenen Halk Cephesi, —aslında Milli Cephe denmeliydi— 1989 Ağustos'unda iki aydan fazla bir süreyle özerk bölge Dağlık-Karabağ'a ve depremden harap olmuş komşu Cumhuriyet Ermenistan'ına giden demiryolu ve karayolu ulaşımını kesti. Ermenistan'a giden mal sevkiyatının % 85'i Azerbaycan üzerinden geçen demiryolundan gerçekleştiği için bu engelleme Ermenistan'da yıkıcı sonuçlara yol açtı. Düşünülmesi zor bir sefalet var orada: Deprem yüzünden ülkenin üçte biri yıkılmış, bunların içinde ülkenin ikinci büyük şehri Leninakan da var. Resmi rakamlara göre burada yaklaşık 25.000 insan öldü, ama Ermeniler en az 60.000 kurban olduğunu söylüyorlar. Yüzbinlerce insan evsiz kaldı. Buna ek olarak, sadece 3,5 milyon insanın yaşadığı cumhuriyet, Azerbaycan'dan kaçan 200.000 sığınmacıyı da üstlenmek zorunda kaldı.

Azerbaycan Halk Cephesi, bu, SSCB tarihinde örneği olmayan eylemiyle yalnızca resmi olarak tanınmasını kabul ettirmekle kalmadı, Yüksek Sovyet'ten çıkarılan bir kararla, oturanların çoğunluğunun Ermenilerin oluşturduğu özerk bölge için ileri sürdüğü koşulsuz talebini daha da sağlamlaştırdı.

Baltık Birlik cumhuriyetlerinde Birlik'ten ayrılma çağrısı gittikçe yükseliyor. Şu ana dek orada, Kafkasya'da ya da Ortaasya Sovyet cumhuriyetlerinde olduğu gibi şiddetli sürtüşmeler yaşanmadı. Şimdi Baltık komünistleri SBKP'nin Birlik ve İktidar tekelini açık açık sorgulamaya başladılar. Litvanya KP'si iki parçaya bölündü: Bir çoğunluk fraksiyonu Moskova'dan bağımsız bir milli Litvanya KP'si kurulmasını talep ediyor, diğeri bu talebi kesinlikle reddediyor ve Parti Genel Merkezince destekleniyor. Bu patlayıcı talebin ne zaman; benzeri eğilimler gösteren bir Estonya ve Letonya KP bölünmesine yol açacağı ise sadece zamana kaldı. Eğer Baltık ülkeleri komünistleri Sosyalizme milli bir yoldan ulaşmak için SBKP'nden ayrılırlarsa, büyük bir olasılıkla diğer Birlik cumhuriyetlerine de emsal olacaklardır, ve sonra....

Halkların Sarsılmaz Dostluğu

Gorbaçov, çokuluslu Sovyet devleti için Milliyet sorununun ne denli önemli olduğunu kavramakta çok geç kaldı. 1986 Martında SBKP'nin 27. Parti Kongresinde Milliyetler sorununun "sağolsun Lenin'in öğretisine" göre çözümlendiğini bildiriyordu; "Milliyetçi başkılar ve Milliyet eşitsizlikleri, bütün biçim ve görüntüleriyle bir daha hiç gelmemek üzere yok edildiler. Halkların sar-

sılmaz dostluğu, bütün halkların ulusal kültürlere ve ulusal onura olan saygısı milyonlarca insanın bilincine artık iyice yerleşti. Ortak ekonomik çıkarlar; ideolojik ve politik hedefler doğrultusunda bütünleşen Sovyet halkı, nitelikli bir yeni sosyal ve enternasyonal topluluk görünümünü aldı."(1) Sovyet Milliyetler politikasının bu önermesi, aslında ekonomik durgunluk döneminde de geçerli olan tanımlamanın yalnızca bir yinelemesiydi. Gorbaçov ya gerçekten milliyetler sorununun çözümlendiğine ve yeniden ele almaya gerek olmadığına inanıyordu ya da bu hassas konu, onun veya Parti ve Devlet yönetimi tarafından parantez içine alınmıştı.

Ancak Moskova'nın, bu tahrip gücü yüksek milliyetler sorununda yeni bir tat bulması uzun sürmedi. Kazakistan Sovyet Cumhuriyeti Parti Başkanı Kazak Kunajew'in Moskova Parti yönetimince görevden alınıp yerine Rus Kolbin'in atanması, 17 ve 18 Aralık 1986'da Alma-Ata'da şiddetli gösterilere neden oldu. Gerçi 'muhafazakâr' Kunajew'in görevden alınması Yenidenyapılanma politikasına uygun olarak haklı gösterilebilir. Ancak protestolar, parti başkanlığına bir Rusun atanmasının bir çok Kazak tarafından bir provokasyon olarak algılandığını gösteriyordu. Peki Kazakistan KP'sinde Yenidenyapılanma yanlısı olan ve Parti liderliğini üstlenebilecek bir tek Kazak dahi yok muydu? Alma-Ata'daki olaylar, hüküm süren ekonomik ve sosyal ilişkilerin kolayca milliyetçi huzursuzluklara dönüşebileceğini göstermişti. Orta Asya Sovyet cumhuriyetlerinde ve Azerbaycan'da buna bir de artık iyiden iyiye belirginleşen İslami eğilimler ekleniyordu.

Alma-Ata'daki olaylardan kısa bir süre sonra Kazak Yazarlar Birliği Başkanı Olshas Süleymanov alışılmamış bir sertlikle Milliyetler politikasını eleştirdi; fenomenlerin tahmininde bu yerleşik gevezeliklere, eskimiş yöntemlere ve yıpranmış yollara tutunma, bazen, nasıl da çarpıcı bir biçimde bizi yarı yolda bırakır. Yıllardır Kazakistan için 'Halklar dostluğunun laboratuvarı', 'yüz dilin konuşulduğu gezegen' gibi boş laflar bir nutuktan diğerine alıntılanarak bıkıp usanmadan söylendi durdu. 'Bir ifade eğer güçlü bir sesle söylenirse kendi gücüyle gerçeklik yaratır' inancı içinde kendimize yanlış bir güven duygusu edindirdik (2).

1987 Ocağında SBKP Merkez Komitesi toplantısında konuşan Gorbaçov Lenin'in Milliyetler teorisini yaratıcı biçimde geliştirmeyi beceremedikleri gerekçesiyle Sosyal bilimcileri ağır bir dille eleştirdi: "Yoldaşlar, şurası artık bir gerçek ki, toplumbilimcilerimizin bazıları uzun zamandır, milliyet ilişkileri çevresindeki gerçek görüngüleri nesnel olarak araştırmak ve özünden dolayı karmaşık ve çelişkili olan gerçek sosyal, ekonomik ve ruhsal süreçleri analiz etmek yerine, bize ciddi bilimsel çalışmadan çok estetik içki hitaplarını anımsatan konuşma metinleri yazmayı yeğliyorlar." (3)

Durgunluk döneminde de muhakkak bu tür içkili sohbetler için konuşma metinleri yazan birkaç bilim adamı vardı. Ancak o zaman Lenin'in Milliyetler teorisinin yaratıcı biçimde geliştirilmesi

sorulmuyordu. Lenin'in Milliyetler teorisinin ilkelerinin zedelenmesinde de bilim adamları değil, bizzat SBKP politik yönetimi sorumluydu. Parti kongrelerindeki değerlendirme raporlarında ve benzeri kutlama gösterilerinde 'SSCB halklarının müttefik ailesi' teranesini ağızlarına dolayan ve sonra bilim adamlarından üzerinde yaratıcı olarak çalışmalarını istedikleri çerçeveyi gösteren de o'ydu.

Ermeni Soykırımı

Alma-Ata'da huzursuzluklar Moskova'daki yönetim için aslında bir ders olmalıydı. Onu izleyen milliyetler arası sürtüşmeler onun yanında masum kaldılar. Daha 1987 Sonbaharında Sovyet Azerbaycan'a bağlı Dağlık-Karabağ'da eski bir sorunun yeniden canlanması, Kazakistan'daki huzursuzluklardan çok daha ağır ve kanlı olacak sonuçlara yol açıyordu. Yeni demokrasileşme ve Yenidenyapılanmadan cesaret alan Karabağ'lı Ermeniler 1987 Ağustosunda Gorbaçov'a 75.000 imzalı bir bildiri göndererek, Azerbaycan yönetiminin ayrımcılık politikasını sertçe eleştiriyor ve özerk bölgelerinin, yakındaki Sovyet cumhuriyeti Ermenistan'a katılmasını talep ettiklerini bildiriyorlardı. Ama Genel Sekreter Kafkasya'nın sapa bir bölgesindeki hoşnutsuz bir kaç Ermeninin sorunlarıyla uğraşamayacak kadar kendi politikasıyla meşguldü. Ermenilerin onyıllardır devam eden ezilmelerinin şimdiki Perestroyka ve Glasnost dönemlerinde nihayet bir çözüme bağlanabileceği umudu bir hayal olmaktan öteye geçemedi. Belki sözlerinin ciddiyetinin bilincinde bile olmayan Gorbaçov, 18 Şubat 1988'de MK'nin parlamento oturumunda, Milliyetler sorununun Sovyetler Birliği'nin "en temel ve canalıcı" sorunu olduğunu söylüyor, MK'nin bir oturumunu sadece Milliyetler sorununa ayırıyordu. Bu sırada Dağlık-Karabağ'da ortam çoktan alevlenmişti, ve on gün sonra da Azerbaycan endüstri şehri Sumgait'te düzinelerce Ermeninin yaş ve cinsiyet ayrımı yapılmadan vahşice katledildiği ırkçı bir gösteri düzenlendi.

En son Sungait'teki Ermeni soykırımıyla 'Halkların sarsılmaz dostluğu' apaçık bir yara almıştı —ve bu ilk de olmayacaktı: 1989 Haziranında Sovyet cumhuriyeti Özbekistan'da küçük azınlık Misketler hayvanlar gibi avlanarak katlediliyordu(4). Fergana şehrinde Misketlerin oturduğu bir semt yerle bir ediliyordu. Sadece orada 74 ölü olduğu söyleniyor. Moskova İçişleri Bakanlığı bu kanlı gidişe bir son vermek için Fergana'ya 12.000 asker gönderdi. 1944 Kasımında Güney Gürcistan'daki yurtlarından Kazakistan ve Özbekistan'a sürülen Misketler Orta Asya'ya göç etmek zorunda kaldılar. Hazin göçlerinin ne zaman son bulacağı ise belli değil, çünkü Gürcistan'da da pek hoş karşılanmışa benzemiyorlar.

Gürcistan'a ait özerk Sovyet Cumhuriyeti Aşağı Kafkasya 1989'da Aşağı Kafkasların ve Gürcülerin arasındaki şiddetli sürtüşmelere sahne olmuştu. Ve 9 Nisanda Gürcistan'ın başkenti Tiflis'te hükümet binasının önünde düzenlenen milliyetçi bir gösteriye askerler yaylım ateşi açtılar. Resmi kaynaklara göre burada 16 insan ölmüş ve 200 kişi de yaralanmıştı. Tiflis'teki kan banyosu Gürcüle-

rin geleneksel olarak zaten güçlü milliyetçi bilinçlerinin daha da pekişmesine neden oldu. Moskova ve Gürcistan Parti yönetimi yeni bir çatışmadan korkuyla sakınıyorlar, çünkü 9 Nisan şoku atlatıldı ama, Gürcistan Halk Cephesi ve milliyetçi akımlar bugün dünden çok daha ileri düzeyde örgütlendiler.

1 Temmuz 1989'da Gorbaçov bir televizyon konuşmasında milliyetler huzursuzluğuna değiniyor, "... büyük ölçüde burjuva insanların refahı, Yenidenyapılanmanın ve -eğer isterseniz- devletimizin kaderi ve bütünlüğü milliyetler sorununun doğru çözümlenmesine bağlıdır. Milliyetler sorununu karıştırmak 'Ateşle Oynamaktır' "(5), diyordu. Eğer Gorbaçov'un Ermenileri ve Azerileri sakin olmaları için uyarmasından bir gün sonra Sumgait'te Ermenilerin katledildiği düşünülürse, bu daha yeni konuşmanın bir etkisi olup olmadığını gerçekten sormak gerekiyor. Belirli milliyetler arasındaki güvensizlik artık çok büyük ve bilhassa günden güne daha az etkileyebildikleri Partinin politikasına halkların güveni çok az.

Şubat 1988'de yapılması planlanan SBKP MK kongresi defalarca ertelendikten sonra, ancak 1989 Eylülü'nde yapılabildi. MK kongresinde Gorbaçov, milliyetler arası ilişkilerin üst düzeyde karmaşık olduğunu itiraf etti: "Çözümlenmemiş sorunlar birbiri ardınca yüzeye çıktılar, onyılların hataları ve deformasyonu etkisini gösterdi ve yıllarca için için yanan milliyet sorunları patladı". (6) Milliyetler politikasının yenilenmesi gerekliliğine zamanında teşhis konulmamıştı, bu "açıkça bizde toplumsal gelişmenin bu yönünde her şeyin daha iyi ya da kötü gideceği yolundaki yaygın kanıdan kaynaklanmaktaydı". Gorbaçov'un milliyetler politikasına birkaç eleştirel belirtme yapacağı belliydi. Ama asıl can alıcı sorun ise, milliyetler politikasının bundan sonra nasıl devam edeceğiydi.

Ya da Milliyetler Politikası mı?

Acaba yeni Milliyetler politikası çok sayıda milliyet sorununa gerçekten bir çözüm getirecek mi, oldukça şüpheli. Sadece yenilenmenin çok geç kalmış olmasından değil, Moskova'nın her bir Birlik cumhuriyetine yaptığı itirafları da genel milliyetçi eğilimin yükselmesini önleyemeyecek. Halk cepheleri ya da bir diğer deyişle Milliyetçi hareketler kendilerine politik ve örgütsel bir yapı kazandırdıkça SBKP'nin ciddi bir rakibi durumuna geliyorlar. Birçok parti üyesinin de Milliyetçi hareketlere az ya da çok bir sempatiyle baktığı ortada. Ancak, burada, sanki Milliyetçilik dışarıdan partiye taşınmış gibi düşünülmemelidir. Bizzat parti içinde milliyetçi eğilimler vardı. Hatta Azerbaycan Partisi'nin kurulma örneğinde bir kısmı yönetici olan parti üyelerinin, milliyetçi-şoven nitelikli kışkırtma kampanyalarına katıldıkları açıkça ortaya çıktı. Elbette parti içinde enternasyonalist anlayışa sahip çok sayıda komünist var. Ancak bunların çok büyük bir yaptırım gücüne sahip oldukları gözlenmiyor.

Yeni Milliyetler politikası, eğer kararlı biçimde uygulanacak olursa, kaçınılmaz olarak birtakım sorunları da beraberinde getire-

cektir. Eğer örn. Birlikcumhuriyetlerinin bağımsızlığı fiili olarak "gerçek bir içerik"le doldurulursa, Birlikcumhuriyetlerin herbir ulusal kimlik'inin bağımsız haklarını göstererek 'kendi' bölgelerinde yaşayan ulusal azınlıkların haklarını sınırlaması gibi bir tehlike ortaya çıkabilir. Azerbaycan Yüksek Sovyeti daha bugünden Dağlık-Karabağ'ı yönetme mülkiyetini geri istiyor. Eğer özel idare kaldırılırsa ve İçişleri Bakanlığı'nın birlikleri geri çekilirse, Dağlık-Karabağ'daki Ermenileri neyin tehdit ettiğini kestirmek için o kadar büyük bir hayalgücüne gerek yok: Yönetimi devirmek için "60.000 genç insan sadece bir işaret bekliyorlar."(8) Tabii bu Azerilerin iddiası ve bunun boş bir tehdit olmamasından korkmak gerek.

Yeni Milliyetler politikasının bir sonucu olarak farklı Birlikcumhuriyetlerindeki artık açıkça görülen "Sosyo-ekonomik eşitsizlik daha da büyüyor. Küçük Baltık cumhuriyetleri ekonomik olarak örn. Ortaasya cumhuriyetlerinden çok daha ileri bir düzeydeler. Bunlar -sadece ekonomik değil- doğudan çok batıya yöneliyorlar. Bu eğilim Gorbaçov'un 'Ortak Avrupa Evi' düşüne de tamamiyle uyuyor. Şimdi doğal olarak, bunun içinde geri kalmış Ortaasya ya da Yukarıkafkasya Birlikcumhuriyetlerinin hangi yeri alacakları sorusu gündeme geliyor. Bu ülkeler sadece ekonomik olarak geri kalmış değil, bir de sosyal ve kültürel olarak kendilerini, Avrupalılardan çok doğu halklarına yakın gören bir halkları var. Şurası Muhakkak ki Gorbaçov çok uluslu Sovyet devletini 'ortak evine' yerleştirirken bir takım zorluklarla karşılaşacaktır. Gorbaçov Şubat'taki MK-kongresinde Lenin'in Milliyetler teorisine geri dönülmesini talep etti. 'Lenin'e geri dönelim' sloganı yeni bir şey değil, ama bugün SSCB'de Lenin'e geri dönmektense yeni bir yolu yeğleyeceklerin sayısı büyük. Onlara yetmiş yılı aşkın bir süredir, "Milliyet sorununun sağolsun Lenin'in öğretisine" göre çözümlendiği anlatıldı. Şimdi ise Genel Sekreter, Milliyetler politikasının birçok kazanımına rağmen birkaç deformasyonun da meydana geldiğini iddia ediyor. Bu yüzden Lenin'e geri dönmek gerekliymiş. Ama öyle görünüyor ki, SSCB Halkları Lenin'in Milliyetler teorisinin yalnızca bir tek ilkesine geri dönmek istiyorlar: Kendi kaderlerini tayin hakkı. Bunun altında neyin nasıl anlaşılacağı sorusu ise, belirleyici tartışma konusu olabilir —ve sadece milliyetler arasında değil.

Çeviri: **Nedim Tuğlu**

Notlar

(1) Ditte Gerns, *Bolşevik Milliyetlerpolitikası,* s.11. Düsseldorf 1989.
(2) *Trud,* 14.1.1987, Doğu Avrupa'daki konuşmadan, 38. yıldönümü, Kitap 4, 1988.
(3) *Gerns,* s.17.
(4) *Moskau News,* No.71 Tem. 1989.
(5) *Bugün Sovyetler Birliği,* No. 6 Ağusı. 1989.
(6) *Bugün SB,* No.10, Ekim 1989.
(7) *Bugün SB,* No.10, Ekim 1989.
(8) *MN.* No.12, Aralık 1989.

Krizdeki Macaristan'ın Sosyalist Projesi

Nigel Swain

New Left Review No: 176 Temmuz-Ağustos 1989

Macaristan, 1989 yazı başlarında, her ne kadar tek-partili yapısı hâlâ korunuyorsa da, **de facto** olarak çok partili sisteme geçti[1]. Çok sayıda politik güç, hemen hemen hiçbir resmi engelle karşılaşmaksızın basında, eşit değilse de, anlamlı bir yer işgal ederek açıkça faaliyetini sürdürdü. Hemen hemen bütün önemli simalar, Macaristan Sosyalist İşçi Partisi (HSWP)[2]'nin reformist kanadı da dahil, yakın gelecekteki seçimlerin hiçbir parti için ezici çoğunluğun olmayacağı bir mücadele içinde geçeceği ve HSWP'nin parlamento ya da sosyal-ekonomik hayatın başka herhangi bir alanında imtiyazlı statüye sahip olmaması gerektiği üzerinde anlaştılar. Hepsi, eğitim ve sosyal hizmetlerde özel girişime yeni olanaklar sunacak reformları savundu. Hepsi, Macaristan'ın ekonomik geleceğinin, içinde rekabet eden sigorta şirketlerinin önemli bir rol oynayacağı, geniş kapsamlı yabancı ortaklığının varolacağı, Karşılıklı Ekonomik Yardım Konseyi (Comecon) ile ilişkilerin zayıflarken Avrupa Topluluğu (Ortak Pazar) ile güçleneceği güçlü özel sektörüyle bir 'karma ekonomi'de yattığını iddia etti. Diğer bir ifadeyle, bütün önemli politik aktörler Macaristan için, hem Doğu ve hem de Batı'daki çoğu kimsenin sosyalist olarak kabul ettiğinin tam da anti-tezi olan sosyo-ekonomik bir gelecek tasarladı.[3] Neden böyle? Standart sebep bir parça aşağıdaki gibi anlatılıyor. Macaristan 'pazar sosyalizmi'ni 1968'de başlattı. Dış borçları öteden beri hiç durmaksızın arttı ve Doğu Avrupa'da nüfus başına en çok borçlu ülke durumuna geldi. Yaşama standartları düşmediyse bile yerinde saydı. Şimdilerde ekonomik kriz o kadar sert ki, ekonomik reformun yanı sıra politik

reform da gerektiriyor. Nihayet, HSWP, sosyalist ekonomi projesinin iflas ettiğini kabul etti ve çok partili sistemi yaratarak iktidar külfetini paylaşmak ile açık pazar ekonomisi yaratmak için her ikisini de gündeme getiriyor.

Bu açıklama bir dereceye kadar yanlış değil. Ancak ardında bütün önemli soruları da sorulmamış durumda bırakıyor. *New Left Review* okurları, siyasal demokrasi ile sosyalizm arasında kaçınılmaz bir çelişkinin olduğunu öne süren bir açıklamadan muhtemelen etkilenmeyecek ve hele, onun tersini iddia edenlerden, yani, siyasal demokrasi ile pazar ekonomilerinin muhakkak birlikteliğini öne sürenlerden ise hiç. Ancak, Macaristan olaylarının görünüşte en akla yatkın yorumu budur ve bu aynı zamanda Sağ siyasete en çekici gelecek olanıdır. Onun ötesine geçmek ve Macaristan'ın siyasal çoğulculuğa, 'sivil toplum' ve bir 'karma ekonomi' restorasyonuna yönelik taleplerini anlamak için, Macaristan'ın sosyalist modeli ve onun mevcut krizinin derin bir incelemesi gerekiyor. 1968'de ne çeşit bir 'pazar sosyalizmi' başlatıldı? Dış borç o kadar büyük miktarlara ne zaman ulaştı? Neden? Yeni politik partiler nereden geldi? 1985'in özyönetim modeli, neden sınırlı sorumlu şirketler, borsa ve devlet zenginliklerinin 'dışardan' mülk edinilebilmesi yararına çarçabuk terkedildi? Devlet kuruluşlarının yeniden özelleştirilmesi nasıl olacak? Kim satın alacak? Mevcut durumun nasıl geliştiğinin ayrıntısı üzerinde yoğunlaşmakla bu makale iki şeyi hedefleyecek. İlkin, siyasal demokrasi ile sosyalizm arasında otomatik bir uyumsuzluk öngörüsü hoş görünmekle beraber siyasal çoğulcluğun ve çok partili politikanın etkili biçimlerinden bazıları doğrultusunda yapısal dönüşüm ihtiyacı ile sonuçlanmış olan Macaristan sosyalizminin içinde bulunduğu krizin, onun geleneksel aracı olduğunu öne sürecek. İkincisi, makale, Macaristan'ın, klasik sosyalist, pek tabii Marksist, ekonomi hedeflerinden, ilkin, 'pazar sosyalizmi' yoluyla ve şimdi tamamıyla tüylenmiş olan pazar ekonomisi yoluyla kopuşunun, aslında ekonomik modelin doğasında varolan acil sorunlara, sosyalist inançlı bireylerin akıllıca cevabı olduğunu göstermeye gayret edecek. Yoksa burjuva ideolojisinin bir şahlanışı değildir. Yani Macaristan'daki mevcut kriz sosyalist problematik çerçevesine yerleştirilebilir. Ancak bunu yapabilmek için de, nelerin olup bittiği, nedenleri ve gelecekteki muhtemel gelişmeler hakkında açık bir tanımlamaya sahip olmak zorundayız. Burada, sosyalizm açısından bunun ne anlama sahip olabileceği üzerinde yürütülen tartışma, çok kısa sonuç kabilinden değişmelerle sınırlandırılacak.

Sivil Toplumun Yeniden Doğuşu

1980'ler Macaristan politik yazınında tekrar tekrar işlenen tema, hem 'yeraltı' ve hem de açıkca yayınlananlarda, 'sivil toplum'un gerilemesiydi. Yaklaşık olarak 1948 ile 1951 arasında, Macaristan'ın diğer Doğu Avrupa toplumları ile birlikte, dolaysız ya da

dolayımlı olarak Parti'ye bağımlı olmayan toplumsal örgütlenmelerin bütün biçimlerinden mahrum olduğu öne sürüldü. Örgütlenmelerin her çeşidi tıpkı politika gibi yasaklandı ve tek başına her şeye kadir egemen parti sosyal yaşamın bütün alanlarını istila etti. Partisiz, sosyal yaşam -'sivil toplum'- yokoldu; ancak 1970'lerin sonu ve 1980'lerin başında son derece sınırlanmış biçimde tekrar ortaya çıktı.

Bir politik analiz terimi olarak 'sivil toplum' açık ve kesin bir dille ifade edilmiş bir ayrıntıya hiçbir zaman sahip olmadı; Parti ve onun politikası ile ilgili olmayan her şeyi kapsıyor. Açık ve kesin anlamı ne olursa olsun, açıklık, hukukun üstünlüğü ve bağımsız parti ve örgütlenmelerin varlığı, belli başlı unsurları oldu ve bu anlamda geri dönülmüşe benzer. Politik gelişmeler, izin verilenin, monolotik parti mekanizmasının onayladığı ya da göz yumduğu nefes kesen şaşkınlığın çok ötesine geçti. Hemen hemen her şey serbest. Politik olarak aktif olanlar bunu biliyor ve ancak birkaç aylık bir süredir onu ümit etmeye başladılar. Daha da önemlisi, HSWP artık monolotik değil. Aşağıda da göreceğimiz gibi, kendi içinde tamamen bölünüyor ve devlet konusundaki özel statüsünü sona erdirmeye çok istekli. Bu, yeni ulaşılan özgürlüklerin anayasal güvenceye kavuştukları anlamına gelmiyor. Hayır değiller. Bununla beraber, 1989 yazı başlangıcında Macaristan, bütün tabuların yıkıldığı canlı bir politik kültürü harekete geçirmişti -bu, 1956 yurtdışındaki Macar azınlıklar, ulusal hanedan armasının seçimi olabilir; hatta yönetici ikramiyelerinin miktarı, Sovyet birliklerinin varlığı, okullarda Rusça'nın zorunlu ders olması da dahil -öyle ki, gösterilere izin vermek ne kelime artık kanıksandı; radyo yayınında politik tartışma teşvik edilmekte ve yazılı basım için pazar, 300 yayıncıyla birlikte bollaştı, 'yoldaş' sözcüğünü hemen hemen hiç teleaffuz etmeyen yarım düzineye yakın periyodik yayın ve eski **samizdat** serbestçe elde edilebilir.

Anayasa bakımından durum çelişkilidir. Bazı temel özgürlükler, örneğin örgütlenme ve toplanma özgürlüğü gibi, şimdi artık yasalarda yer alıyor. Parlamento artık sadece etkisiz bir varlıktan ibaret değil; gerçek egemenliğe yaklaşan yeni bir özerk niteliğe kavuşuyor ve baskı grupları, MPS (temsilcilerini -çv.)'yi geri çağırmak gibi anayasal haklarını kullanmaya başladılar.[4] Ancak, HSWP hâlâ parlamentodaki sandalye sayısının % 75'e varan kısmını kontrol ediyor ve sadece 50 ya da ona yakın sayıda üye hükümet tekliflerine düzenli olarak muhalefet ediyor. 'Yeni grev hakkı' yeni değil ve iki tarafı keskin bir kılıcı andırıyor. Grev Macaristan'da hiçbir zaman yasadışı olmadı ve grev hakkını kesin olarak yasalaştırmak için ilk girişim on üç yıl önce, 1976'da yapıldı. 1989 Şubat'ı yasası, esas teklifin çok büyük değişiklikler geçirmiş hali, dayanışma grevlerine izin veriyor ancak bir işletmenin işçileri ile 'toplu sözleşme' yoluyla çözebileceği sorunları hedefleyen grevleri yasaklıyor. Diğer temel yasalar (basın ve politik partiler yasası gibi) nihayet parlamentodan geçirilmek zorunda ka-

lınıldı; ve bir karabulut, yasa yapma yönteminin bütününü tehdit ediyor, çünkü muhalif partiler mevcut hükümeti meşru görmüyor ve geniş kapsamlı anayasa değişikliklerinden önce seçim yapılmasını istiyorlar.

Yeni partilerin **de jure** olarak legal statüye sahip olmamaları, sadece HSWP'nin bir parti mekanizmasına sahip olduğu gerçeği karşısında son derece önemsiz kalıyor. Her kent ve hemen hemen her kasabada temsilciliği bulunuyor. En çok üye sayısına sahip. Bütün bir işgününü parti için çalışacak önemli sayıda elemana ve en çok mülkiyete sahip tek parti. Bütün yeni partiler part-time çalışan işçilere, kendini tam gün partiye verebilecek olan emeklilere ya da başına buyruk, kısa aralıklarla şüphe uyandırmadan sıvışan araştırma işçilerine dayanmak zorundalar. Yeni gruplar, büro, telefon ve idari kadrolarını tedarik etmeye başlıyorlar; yeniden kurulan partiler geçmişte sahip oldukları eski binaları istiyorlar.

Yeni Politik Yelpaze

Acaba bu yeni politik aktörler kimlerdir ve nereden gelmektedirler? Çok partili politikanın ortaya çıkışına izin veren koşulların yaratılmasında, öyle ya da böyle rol oynamış olan yeni politik örgütlerle, bu süreç başlar başlamaz buna derhal katılmış olan "nostalji" ya da "devam" partileri arasında bir ayırım yapılabilir. Yeni politik aktörlerin en büyüğü *Macaristan Demokratik Forumu* (HDF)'dur. Mart'taki ilk Ulusal Kongre'sine 750 delege katılmış olmakla beraber, Mayıs'ta, üye sayısı 15.000'e yükselmişti. Kendini bir parti olarak nitelendirmekten halihazırda kaçınırken entellektüellerin bağımsız politik hareketi ibaresini tercih ediyor ve seçimler, serbest politik partiler, bağımsız yargı ve silahlı kuvvetler, yerel özyönetim, basın özgürlüğü, dünya pazarına katılım, serbest sendikalar, herkese adil ücret, düzenli sağlık kontrolü, etnik azınlıklara yardım, 1956 kurbanlarına haklarını iade, uzun dönemde bağlantısızlık ve bütün dünyadaki Macarlar için sorumluluk ve korumayı öngören bir anayasayı savunuyor. Kökleri, bazıları, savaş sonrasında Ulusal Köylü Partisi'ni kuran 1930'lardaki bir grup muhalif yazarın temsil ettiği Macaristan düşüncesindeki "popülist" geleneğe dayanıyor. Bir yazarlar hareketi olmadığını iddia etmesine rağmen, dokuz kurucu üyesinden beşi yazar ya da şairdi ve edebiyatı kendi politikalarına yeğleme eğilimi hakimdi. Özgürlük, demokrasi ve ulusallık gibi konularda, popülist "saçmalıklarla" renklendirilmiş olan somut ekonomik programlarda olduğundan daha etkililer. Pazar ekonomisini savunuyor ancak toprak sözkonusu olunca pazarın Macarlarla sınırlı olması gerektiğini öne sürüyor. Mülkiyet reformunu savunuyor ancak işletme hisselerinin % 20-25'lik kısmının işyeri çalışanları tarafından mülk edinilmesi gerektiğini öne sürüyor. Karşı çıktığı anti-semitizmle suçlanmaktadır. Politikaları antisemitizm ya da ırkçılığa ilişkin olarak açık olarak vurgu yapılmış

değil ancak üyelerinin kendini bu ithama karşı savunma tarzı, ünlü İşçi Partisi politikacıları tarafından, partinin geleneksel ırkçılıkla suçlandığı sıralarda, üretilen yaygarayı anımsatıyor. Ulusal kimliğe karşı olan güçlü duyarlılığı onun İskoç ya da Gal Ulusal Partisi'nden daha milliyetçi olmasını sağlamıyor lâkin bu partilerle benzerliği, milliyetçilik, sosyal ve ekonomik politikaların geniş bir spektrasını içerir. Terimin İsveç modelinden Kamboçya Pol Pot modeline değin geniş bir yelpazeyi kapsamasına dayanarak kendini 'sosyalist' olarak tanımlamakta pek istekli davranmıyor. Eleştirmenleri, hareketin hem kendi içinde ve hem de bir politik hedef olarak demokrasiye bağlılığını sorguluyor. Savunucuları, onu, ulusal liberal ve hristiyan liberal gelenekler çerçevesinde bir hareket olarak görüyorlar. Macar ulusuna yönelik tutkusu ve düşen doğum oranına karşı dile getirdiği endişesi, onu kuvvetle aile yanlısı yapıyor ve bazı üyelerinin doğum kontroluna karşı kesin tutum almasına neden oluyor. Diğer yeni örgütlerden daha iyi olmasına karşın yerel düzeydeki gücü derme çatmadır. Bazı bölgelerde, parlamento üyelerini geri çağırmak için dilekçeler organize etmekte daha aktif iken, diğerleri de bugüne değin biraz daha ileriye giderek, ancak yakın zamanda ulusal tatil günü olarak ilan edilen 1848 devriminin yıldönümü 15 Mart'ta bağımsız kutlamaları organize edebilmiştir.

Önde gelen ikinci büyük yeni siyasal örgüt *Özgür Demokratlar Federasyonu* (FFD)dur. Genellikle Macaristan düşüncesindeki 'popülist' geleneğin karşıtı olan 'kentli'liğin devamı olarak nitelenmesine karşın, hareketin son derece yeni olduğunu vurgulamak daha doğru olur. Daha çok bir sosyalist dünya çocuğudur. Bağlantıları, 1970'lerin Demokratik Muhalefeti, **samizdat**'ı yayınlayanlar ve Marksizm ile sosyalist toplumdaki eşitsizliği telafi etmeye yönelik pratik girişimler, örneğin, Yoksulları Destekleme Fonu[5] iledir. Önderleri, ekonomik ve politik reforma kesin bağlılık duyan ve çok güçlü bir sosyal çevre bilincine sahip eski marksistlerdir. FFD, muhalif gruplar içinde özenle hazırlanmış bir programa sahip olan tek gruptur; ekonomist, sosyolog ve avukat olan üyelerinin toplam üye sayısına oranının yüksekliği gözönünde bulundurulunca bu pek de şaşırtıcı gelmiyor. Bu entellektüel eğiliminin farkındadır ve hiçbir zaman bir kitle partisi haline gelmeyi beklemiyor. Hatta diğer partilerin politikalarını çalmasından özellikle rahatsız olmuyor. Pazar ekonomisi (ayrıntıları aşağıda tartışılacak), çok partili sistem, özgür basın, özgür sendikalar, yerel özerklik, bir yurttaşlık hakkı olarak asgari sağlık koşulları, ulusal egemenlik ve Batı Avrupa ile yakın ilişki, savundukları arasında en önemli olanlarıdır. Bağlantısızlığı uzun dönemli bir hedef olarak benimsemesine karşın Macaristan'ın Varşova Paktı'ndan tek taraflı olarak çıkmasına özellikle karşı çıkıyor. Muarızları bu hareketi ulusal kimliğe yeterince önem vermemekle ve açık şekilde entellektüel olmakla eleştiriyor. Bu zaman zaman aşırı Yahudi tutumlu olmak olarak da ifade ediliyor.

Geriye kalan diğer yeni gruplar pek o kadar önemli değiller. *Genç Demokratların Federasyonu* (FYD) kendini bir parti olarak görmüyor ama önümüzdeki seçimlerde aday çıkarabilir. Kendini reforma adamış bağımsız bir gençlik grubudur. Geniş kapsamlı bir ulusal program geliştirmek yerine, gençliği ilgilendiren sorunların yanısıra ekoloji ve azınlık haklarını da içine alan somut konuları hedefleyen politikayı tercih ediyor. Eğitim politikası, yurttaşların, Ulusal Banka tarafından finanse edilen bir öğrenci kredisine sahip olması gerektiği fikrinden yola çıkıyor. Bu hareket çeşitli gösteri ve dilekçe eylemlerini örgütlemekte önemli bir rol oynadı ve pazar ekonomisi ile liberal politikaların savunuculuğunu yapmaktadır. Bu harekete bağlı Alice Madzsar Kadınlar Grubu, -politik arenada kadın hareketine en yakın olan bu grup,- 1988 Eylül'nde Bös-Nagymaros santraline karşı kadınların gösterilerini örgütledi.

Endre Bajcsy-Zsilinszky Kardeşler Topluluğu adını aldığı şahsın değerlerini yaymayı hedefliyor. Savaş öncesi Küçük Mülk Sahipleri Partisi'nin bir üyesi ve direniş örgütleyicisi olan Bajcsy-Zsilinszky, savaşın son haftalarında idam edildi. Bu açık kısa özet, topluluğun reform tartışmalarının yanında yer alması ve bir seri siyasi hareket örgütlemesi için yeterli nedeni gösteriyor.

Sol-Kanat Alternatif Birlik, biraz daha değişik bir politik gelenekten geliyor; kendini Doğu Avrupalı anlamda değil Batı Avrupalı anlamda bir sol kanat olarak niteleyen bu hareket hem kapitalist restorasyona ve hem de Stalinizm'in canlandırılmasına karşı duyarlı bir muhalefet yürütüyor. Terimin sahip olduğu dar anlamıyla bir politik örgüt değil: politik iktidarı hedeflemiyor, ancak rolünü, özyönetim lehindeki bütün hareketlere destek vermek olarak tanımlıyor. Nihai amacı, klasik Marksist nosyon olan özgür üreticiler birliğidir. Böyle olmakla beraber çok partili sisteme karşı çıkmıyor, tersine yeni bürokrasilere neden olabilecek herhangi bir gelişmeye karşı çıkıyor ve hâlâ HSWP'nin gerçek bir Leninist partiye dönüştürülebileceğine inanıyor. Ayrıca ilke olarak karma ekonomiye de karşı değil ancak halen varolandan daha geniş çaplı bir sosyal sektör talep ediyor. Çok az bir işçi sınıfı desteğine sahip olmasına karşın kökleri beşeri bilimlerdeki küçük bir entellektüeller grubuna dayanıyor. Amaçları çekici, ancak bugünün ikliminde ütopya olarak nitelenebileceklerini biliyor ve bu amaçların gerçekleşmesi için hiçbir somut program savunmuyorlar. Kendi anlayışlarındaki bir sosyalist demokrasiye ancak 10-15 yıl sonra ihtiyaç duyulabileceğine kanaat getiriyorlar.

Macaristan Komünist Partisi (Leninist) de aynı şekilde sol bir grup ancak Doğu Avrupalı anlamında. 1956'yı bir karşı-devrim olarak kınıyor, 1988'de karşı devrimci bir durumun gelişmekte olduğunu değerlendiriyor ve 1990'nın kapitalist burjuva restorasyonunu da beraberinde getireceğinden tedirgin oluyor. Sadece, zaman zaman basına, mesajlar iletmek anlamında varlığını sürdü-

rüyor; üyelik durumuna ilişkin ayrıntılara ve ne şekilde ilişki kurulacağına dair hiçbir açıklama yapmıyor.

Ferenc Münnich Topluluğu ise Leninist geleneğin diğer bir savunucusu olarak bir gerçeklik ve sadece 1988 Mayıs'ı öncesindeki politik sistemin restorasyonuna açık olarak adanmış bazı ahlaki değerlerin politik gücüdür. Adını, 1 Kasım 1956'da Kádár ile birlikte ortadan kaybolan ve Sovyet birliklerinin ardından ortaya çıkan bir politikacının adından alıyor. Üyelerinin öncelikle polis, silahlı kuvvetler mensubu ve aynı gruptan emekliler olmasına karşın, topluluk silahlanmış olduğunu reddediyor. 1988'in sonunda üye sayısı 6000 olup giderek büyüyordu. 1989 Şubat'ında, HSWP'nin reformist kanadını hedefleyen bir karar yayınladı; ancak sürekli olarak bir parti haline gelmek isteğinin olduğunu yalanladı.

Politik sahnedeki muhtemel belli başlı aktörlerden olmamalarına karşın, iki yeni partinin daha varolduğu belirtilmelidir: *Macaristan Radikal Partisi,* Enternasyonal Radikal Parti'nin Nisan 1989'da Budapeşte'de Kongresini yapmasının hemen ardından kuruldu ve *Bağımsız Ekoloji Çalışma Partisi* de hemen hemen aynı sırada kuruldu ve son günlerde şiddetli çevresel sorunlarla yüzyüze olan Hèviz kentini merkez aldı.

'Nostaljik Partiler'

'Nostalji' ya da 'devam' niteliğinde olan partilerin sayısı oldukça çok ancak içlerinden sadece üçü önemli. *Macaristan Sosyal Demokrat Partisi* 1989 Şubat'ında, 18 Budapeşte Kazası ve eyaletlerdeki 80 ayrı yörede faaliyetlerini sürdürmekte olduğunu idda etti. Programı, serbest güçlü sendikaları ve karma ekonomisi ile parlamenter demokrasi ve kanun hâkimiyetinin temelinde yer aldığı bir refah devletini hedefliyor. Batı Avrupa Sosyal Demokrat Partileri yanında saygın bir yeri olmasına karşın, parti halihazırda ciddi bir güç olarak kabul edilemez. Parti yaşlı muhafazakârlar ile genç asiler arasında gelecek vaad etmeyen bir ayrılık yaşıyor. Yaşlı muhafazakârlar, boşlukta geçen kırk yıldan sonra kendilerinin at oynatabileceği zamanın nihayet geldiğine kanaat getiriyor ve gençlerin 'sosyal demokrasinin ne olduğunu bile bilmediklerini düşünüyorlar.' Gençler, modern sosyal demokrat partinin ne olması gerektiği üzerinde berrak bir görüşe sahipler, ancak etkili konumlardan uzaklaştırılmış durumdalar. Mayıs'ta partinin genç sözcüsü 'kabul edilmesi gerekir ki, iki kanat arasında bir çeşit iktidar müadelesi yapılıyor... Asıl önemli olanın yükselme mücadelesinin dışında olduğunu göremiyorlar' diyerek nihayet istifa etti. Parti içi çekişme partinin o kadar çok vaktini alıyor ki, Nisan'da yapılan uluslararası basın konferansında, kaç tane üyesi olduğuna ilişkin hiçbir bilgi yoktu, Macaristan'ın mevcut ekonomik krizin üstesinden nasıl gelebileceğini anlatan bir bildiri sunamadı ve bir koalisyona katılma koşullarını tanımlayamadı. Bu partinin eleştirmenleri, partinin HSWP ile olan tarihsel

ilişkilerinden kuşku duyuyor (HSWP'nin 1956 öncesi varyantı, Macaristan İşçi Partisi, 1948'de Komünist Parti ve Sosyal Demokratların birleşmesi sonucunda kuruldu) ve HSWP'de son günlerde Sosyal Demokratlar'a, doğal koalisyon ortaklarına övgüler dizmek eğiliminde görünüyor.

Bağımsız Küçük Mülk Sahipleri, Tarım İşçileri ve Yurttaş Partisi(Küçük Mülk Sahipleri Partisi). Taraflardan birinin kuşaklardan birisini temsil etmesi burada o kadar açık olmamakla beraber, bu parti de berzer hizipleşme sorunlarını yaşıyor. Şubat'ta dört üyesini ihraç etti, Mart'ta geri dönmelerine izin verdi ve Nisan'da kendi çocukluk hastalığının üstesinden gelinmesi ve 3-4 Haziran'daki İkinci Ulusal Kongresi'ne hazırlanması gerektiğini ilan etti. Mevcut programı aslında 1930'lardaki programının bir devamıdır: serbest seçimler, çok partili sistem, basın özgürlüğü, küçük sanayi ve ticaretin özel bir önem teşkil ettiği pazar ekonomisi, tekel komisyonu, aile kurumuna destek (nüfus planlaması aleyhine varabilecek düzeyde), doktor seçme özgürlüğü, bir çevre politikası (yeni bir madde) ve bağlantısızlık. Klasik merkez sağ bir partidir.

Sonuncu önemli "nostalji" partisi, 1956'da kısa bir süre *Petröfi Partisi* olarak faaliyet göstermiş olan, savaş sonrası Ulusal Köylü Partisi'nin devamı *Macaristan Halk Partisi*'dir (HPP). Kasım 1988'de Yurtsever Halk Cephesi ile işbirliği yapmak amacıyla kurulmuş olan Peter Veres Topluluğu'ndan doğdu[6] Halihazırda 15-17.000 arasında bir üye sayısı olduğunu iddia ediyor, her kasabada örgütlü olmakla övünüyor ve 1969'un sonunda Macaristan'ın 3000 yerel biriminden 1000'inde temsilciliklere sahip olmayı planlıyor. Politikası daha çok yerel yönetim reformu ve yeni toprak yasası gibi tarımsal ve kırsal sorunlar üzerinde odaklaşıyor; keza ulusal egemenliği talep ediyor ve güçlü bir aile yanlısıdır. Kendini, eyaletteki 'sessiz çoğunluğu' anlayabilen yegane parti olarak görüyor ve tarımın hükümet tarafından desteklendiği 1970'ler politikalarına geri dönüşü savunuyor. **Eleştirmenleri** partiyi kuşku ile değerlendiriyorlar. Çünkü birçok Ulusal Köylü Partisi politikacısının partileri politik yaşama veda ettikten sonra kendilerine kariyer edindikleri Yurtsever Halk Cephesi'ne çok yakından bağlıdır. Diğerleri bu partiyi kollektif çiftlik şeflerinin partisi olarak görüyor.

Tekrar sahneye çıktıklarını ilan etmiş fakat henüz ciddi bir güç olamamış diğer eski siyasal partiler şunlardır: *Macaristan Bağımsız Demokratik Partisi, Hıristiyan Demokratik Halk Partisi, Macaristan Ulusal Hıristiyan Demokratik İşçi Partisi* ve 'Tanrı, Ülke, Özgürlük' sloganı ile övünen *Macaristan Hürriyet Partisi.*

Macaristan'ın yeni politik aktörlerinin bir incelemesi, aslında bir örgüt olmayan ama 8 muhalefet grubunun onu araç olarak kullanıp -Bajcsy-Zsilinszky Kardeşler Topluluğu; FYD; Küçük Mülk Sahipleri Partisi; Demokratik Sendikalar Ligası; HDF; HPP; Sos-

yal Demokratlar; ve FFD- HSWP ile müzakere için temel kurallar geliştirdiği, Muhalif Yuvarlak Masa'yı mutlaka içine almalıdır. 22 Mart 1989'da Bağımsız Avukatlar Forumu'nun tavsiyesine cevap olarak kuruldu. Katılanların tümü iki nokta üzerinde prensip anlaşmasına vardı: bir iktidar monopolü arayışı içinde olmadıklarını ve yeni anayasa üzerinde yapılan ayrı çalışma öncesinde mutlaka bir seçim yapılması gerektiğini teyit ettiler.

Nihayet esas itibarıyla politikaya girmeyen bağımsız sosyal örgütlenmelerin bazılarının belirtilmesi gerekir. İlk bağımsız sendika, 16 Mayıs 1988'de kurulmuş olan, Bilim Emekçileri Demokratik Birliği'dir. Onu hemen ardından şunlar izledi: Sinema Sanatçıları ve Çalışanları Birliği, Demokratik Sinema Birliği, 'HUMANİTAS', Ruhsal olarak Özürlü Çocukların Öğretmenlerinin Demokratik Birliği, Emlakçılar ve Kent Plancıları Bağımsız Birliği, Ambulans İşçileri Bağımsız Birliği ve Demokratik Öğretmenler Topluluğu. Yeni birlikleri öncelikle beyaz yakalılar oluşturuyor, ancak yeni bir gazete çıkarmaya koyulan ve entellektüellerin, işçilerin sorunlarını tepeden çözdüklerine dair endişeyi dile getiren bir İşçi Federasyonu Dayanışma Sendikası da mevcuttur. Beyaz yakalı ve mavi yakalı işçileri de kapsayan ve son zamanlarda kurulmuş olan Ulaşım İşçileri Demokratik Birliği, işçilerin bağımsız sendikalara karşı büyüyen ilgisini gösterebilir. 20 Aralık 1988'den itibaren, bağımsız sendikalar, Bağımsız Sendikalar Demokratik Ligası'nın desteğini kazanmıştır. Onlar da yeni partilerinkine benzer sorunlar ile yüz yüzedir. Bir yandan belirli bir yere ve tam gün çalışan elemanlara sahip değilken; diğer yandan hükümet onları ciddiye almakta isteksiz davranıyor ve sadece resmi sendikalarla müzakerelere oturuyor. Bununla beraber, onlar, resmi sendikaların tekelini kırdılar ve bazı durumlarda onları olabileceklerinden daha radikal olmaya zorladılar.

Sendikalar dışında kalan ve politik faaliyetle doğrudan ilgilenmeyen diğer önemli gruplar şunlardır: Temel Topluluklar (Katolik Hıristiyanlık); Hakların Savunulması için Bağımsız Servis (yasal yardım); Doğu-Batı Diyaloğu Yayın Şebekesi (barış hareketi ve askeri hizmete alternatifler); Macaristan Erkek İzciler Birliği ve Geniş Aileler Birliği (her ikisi de kendi kendini açıklıyor); Macaristan Çingeneleri Demokratik Federasyonu, Raoul Wallenberg Birliği ve Macaristan Bağımsız Shalon Yahudi Barış Grubu (hepsi anti-ırkçı); Mülteciler Komitesi (Romanya'dan, hangi milliyetten olursa olsun göçmenlerin tümüne yardımı hedefliyor); Tarihi Adalet Komitesi (1956'nın aydınlatılması, yanlış olarak cezalandırılanların rehabilitasyonu, isimsiz mezarların yeniden gömülmesi); Medya Klübü (konuşma ve basın özgürlüğü); Recsk çalıştırma kampı eski mahkumlarının Recsk Birliği; ve Tuna Grubu (ekoloji)[7].

Kriz mi? Ne krizi

'Sivil Toplum'un bu ani, yeniden doğuşuna ne sebep oldu? Ce-

vap daha ziyade, çok iyi bilinen iki politik gerçeğin (sıradan) günlük, kombinezonunda yatıyor: şöyle ki, şeyler ancak artık eski şeklinde varolamıyorsa değişir ve rejimler reforma uğramaya başladığında en zayıf noktalarında bulunurlar. Ekonomik reform ihtiyacı, ancak, esas olarak dış borçların büyüklüğünden dolayı artık mevcut sistemin devam ettirilemeyeceği açık hale geldiğinde onaylandı. Ancak, bu ekonomistlerin, o sırada henüz 6 yaşında olan bir sistem için değişmeyi zorunlu görmelerinin üzerinden otuz yılı aşkın süre geçtikten sonra oldu. 1988'de patlayan politik bilincin kökleri, 1980'ler başında gerçekleştirilmiş, hem ekonomik ve hem de politik içeriğe sahip sınırlı reform önlemleri çerçevesine yerleştirilebilir. Bu reformlar, ekonominin parti güdümündeki kamu sektörü dışında, üzerinde siyasal çoğulculuğun güçlerinin inşa edilebileceği bir maddi temel sağladı. Şu iki süreç de sırası geldiğinde dikkate alınacak; ilki, HSWP'nin onyıllar boyunca, borç krizi, zorunluluğunu daha elverişsiz koşullarda gösterinceye değin reform ihtiyacını kabul etmeye yanaşmaması; ve ikincisi, HSWP'nin siyasi tekelinin sessizce erozyona uğraması.

Mevcut krizin tarihi, HSWP'nin 1985'deki 13. kongresinde, 1986'da yürürlüğe giren 7. Beş Yıllık Planın kabulü ile başladı. Bu tarihte alınan kararların içeriğini tam anlamıyla değerlendirmek için, yine de politik liderliğin, 'amir politikaları' yürürlüğe koyduğu inancıyla ekonomik gerçekleri sürekli olarak gözardı ettiği ekonomik volantirizmin egemenliğinde olduğu üç on yılı anımsamak yerinde olur. Sovyet modeli ekonomik planlama Macaristan'da 1948'de başlatıldı ve 1953'te krize girdi. 1954'te ekonomik basında, reform talep eden ve merkezi olarak planlanan ekonomilerin çoktan beridir sıradanlaşan hemen hemen bütün problemlerinin listesini sunan makaleler yayımlanmaya başladı: kötü kalite, israf ve açık. Macar planlamacılar geleneksel merkezi planlama modelinin belli başlı iki sorununu tecrübe ettiler. İlkin model, hele Macaristan gibi küçük bir ülke için, imkansız denecek ölçüde kompleksti. İkincisi emek-değer teorisinden, pazar fiyatlarına üstün gelecek bir ortak değer ölçüsü geliştirmenin imkansızlığı ortaya çıktı. Ekonomistler, Marksist teoriye tam anlamıyla hakimdiler ve birikimleri, toplumsal olarak gerekli emek zamanı cinsinden değerlendirmeleri gerektiğini bilmekteydiler, ancak kavramın uygulanmasında, sadece azalan maliyetlere ve gittikçe suni hale gelen fiyatlara dayalı maliyetlere dayandıkları ölçüde başarılı oldular. O sırada bu eksikliğin tabii sonucundan daha az endişe duymaktaydılar. Yani, böylesi bir ölçünün (piyasa fiyatlarının yerini alacak ortak değer ölçüsü-çev.) yokluğunda, sistemin kaçınılmaz olarak anti-demokratik olacağından... Yarışmacı ekonominin seçeneklerini değerlendirecek objektif bir ölçütün olmayışı iledir ki, iktidarı elinde tutanların subjektif tercihleri ister istemez tayin edici hale geldi.

1954'te György Péter tarafından önerilen çözüm, Yeni Ekonomik Mekanizma'nın hemen hemen bütün unsurlarını kapsıyordu: İş-

letmelerin sadece dolaysız göstergelere, esas olarak kârlılığa itibar etmesinin sağlanması; fiyatların arz talep dengesi ile belirlenmesi gerektiği; sermaye borçlanmalarının başlatılması gerektiği; ve ekonominin yönetiminde paranın aktif bir rol oynaması gerektiği. Ancak bu mekanizma on dört yıllık aradan sonra nihayet hayata geçirildiğinde hemen hemen tam bir içe kapanma dönemine girilmişti ve tayin edilen ikinci aşama hiçbir zaman tamamlanamadı. 1972'den başlayarak merkezi kontrolün yeniden sözsahibi olması, Macaristan'ın ticari dengesini % 20-30 oranında olumsuz etkileyen 'birinci petrol şoku' ile aynı zamanda gerçekleşti. En kötüsü, egemen politik erkânın, mevcut krizi, kapitalizmin uluslararası krizinin, Macaristan üzerinde hiçbir etkisi olmayacak bir parçası olarak analiz etmesiydi. Ancak, Batı'dan sağlanabilecek kredilerle ödenebilen ithalatı genişletmek pahasına hızlı büyüme sürdürüldü. Yükselen borçtan ürken hükümet, 1970'lerin sonu ve 1980'lerin ilk yıllarında, iki yönlü bir değişim başlattı: 1978'de borçlanmayı sınırlamak amacıyla iç tüketimi kısma politikasına başlarken, yeniden yapılanmanın gündeme getirilmesi üzerinde durdu; ve 1980'lerde, bakanlıkların sayısını düşürmek ve küçük kooperatiflerin yeni biçimlerini teşvik etmek suretiyle, belirli düzeyde bir kurumsal reformu başlatmış oldu.

1980'lerin ortası, mevcut krizin başgösterdiği dönem, 'yeniden yapılanma' (re-structuring) alanında değişmeye karşı ısrar eden direnmenin dışında, ardıl teknik reformların yılları oldu. Bu direnme, kurumsal reformun yeterli gelmeyeceğini, bir sosyo-ekonomik çıkarın bahis konusu olduğunu ve bunun bozguna uğratılabilmesi için politik alanda eylemin gerekli olduğunu öne sürdü. Gelişmeler görünüşte çelişkiliydi. Macaristan, Haziran 1982'de bir gün arayla IMF ve Dünya Bankası'na katıldı; bunu, uluslararası finans topluluğuna pazar ilişkileri görünümü veren ancak sadece 'yarı monetarist bir ekonomi' yaratmış olan seri reformlar izledi. Bunlardan en önemlisi amatör tarzda bir borsanın yaratılmasıydı. Bu, 1982'de tahvil ihracına başladı, 1986'daki reformların sınırlı sorumlu yeni kumpanyaların kuruluşuna izin vermesini takiben hisse senedi alışverişini başlattı, 1 Ocak 1989'dan itibaren tasarım halinde olan Borsa'yı gerçekleştirdi ve şimdi hükümet tahvillerinin satışını deniyor. Embriyon halindeki bu sermaye piyasasına, 1984 ve 1986'da her zamankinden daha sert iflasları ilgilendiren düzenlemelerin karara bağlanması eşlik etti. Ayrıca, 1985'de, işletmelere aşırı işgücünden kaçınmak için geniş haklar tanınarak ücretlerin düzenlenmesi sistemi serbest bırakıldı; 1987'de eski spesifik hizmet bankaları sisteminin yerine, tedavül bankacılığı ile rekabetçi ticari bankacılığın birarada bulunduğu 'dual bankacılık' sistemi getirildi; 1988'de özel gelir vergisi ve katma değer vergisi kabul edildi.

Ekonomik Politikanın Başarısızlığı

Bu 'yarı-monetar' reformlardan analitik olarak farklı olan 1985'de

işletme özerkliğinin genişlemesiydi. 1985-87 arasında 'kâr edemeyen sektör' dışında kalan işletmeler iki tipten birisini benimsemeye zorlandılar: İşletme konseyince idare edilenler ve seçilmiş yöneticilerle idare edilenler. Kamu mülkiyetinin sahipliğinden ileri gelen belli başlı haklar resmen işletmeye devredildi. Sadece, çıkarları korumakla ilgili 'kurulu organlar'ın müdahale hakları, Ulusal Meta ve Fiyat Dairesi'nin yerel pazar adına ve Dış Ticaret Bakanlığı'nın da uluslararası yükümlülükleri adına hâlâ müdahale edebilmesine rağmen, alıkondu. Ancak böylesi durumlarda, işletmeler, maruz kaldıkları kayıplardan masraf talep edebilmekteydiler. Bu işletme idaresine, sınırsız devlet desteğine açık bırakmasının dışında, devletten, maksimum düzeyde özerklik sağladı. İşçi temsilciliğini öngören provizyonlara karşın İşletme Konseyi demokrasisi şekli kaldı. Yönetim, işyerinden gelen hiçbir kontrol ile karşılaşmadı. Ancak ne de ekonomiyi idare edenler ile işletme yönetimi arasındaki ilişkide özünde bir değişiklik oldu. İşletme yöneticileri, ek fonlara ihtiyaç olduğu müddetçe bürokrasiye kulak vermeye devam etti. İflas işlemlerine nadiren başvurma alışkanlığı sürdürüldü[8]. Bütçe önlemleri 'gevşek' tutuldu. İşletme özerkliği 'hiçbir etkili sosyal kontrol' yaratmayacak biçimiyle kabul edildi.

Ekonomik gelişmeler, 'yarı-monetarist' ekonomi çerçevesinde gerçek özerklik yaratmış olan reformlara ek olarak, doğrudan serbest pazarı hedefleyen diğer önlemlerden dolayı 1985'te daha da karmaşıklaştı. Bir yandan, 1982'de başlatılan küçük işletmeciliğin en popüler biçimlerinin 'aşırı' kârlarını düzenlemek üzere yeni satış vergisi geliştirildi. Yedinci beş yıllık plan da 'tıpkı 1950'lerinki gibi gerçekleştirilemez' oldu. HSWP'nin 1987 yazındaki raporu bu volantirizmi düzeltmeyi hedefliyordu ancak tıpkı 1978'de olduğu gibi, özel önem, iç tüketimi kısmaya yarayacak idari önlemlere atfedilmişti. On yıllık kemer sıkma döneminden sonra, gerçekleştirilmiş olan politik iradenin, büyük işletmelerin özel çıkarı ve Doğu Bloku ile ticaretten sağlanan kolay kârlarına yaradığı, kamu çıkarı ile hiçbir ilişkisinin bulunmadığı gün gibi aşikârdı. Ancak fatura yine halka çıkarılmaktaydı. Kamu çıkarının gerçekleşebilmesi ancak, iki şey sayesinde olabilirdi: İşletme idaresi üzerinde belirli bir denetim biçimi ve kamu çıkarı tanımını, merkezileşmiş, kontrol dışı biçiminden kurtaracak bir siyasi desantralizasyon (sorumluluğun paylaştırılması) modeli.

Aşağıdaki tablo, Macaristan'ın mantar gibi biten dış borcu ve Batı'ya yapılan ihracat aracılığıyla onun göğüslenmesinde ortaya çıkan başarısızlığına ilişkin olarak canalıcı rakamlar veriyor. Borcun yüksekliği -1988'de kişi başına yaklaşık 1600 dolar- tablodan açıkca görülüyor; en çarpıcı artışların, 1970'lerin ve 1980'lerin ortasındaki merkeziyetçi, volantirist ekonomi politika yılları ile çakıştığı gerçeği de aynı şekilde görülüyor. Tablo ayrıca, sağlıklı dolar artışının olduğu yıllarda bile dolar olarak ticaret hacminin esas olarak sosyalist blok dahilindeki tarımsal ürünlerin satışından kay-

naklandığını, aksine Batı'yla olan ticaretten olmadığını da gösteriyor. En iyi yıllarda dahi, yeniden yapılanma ve Batıyla teknolojik alanda rekabetin izine rastlanmıyor.

Tablo Bir: Macaristan'ın Konvertibl Nakit Ticareti ve Borcu

Yıl	*Toplam cc Borç m*	*Toplam cc Borç GDP'nin %'si*	*Toplam cc Borç Srv. oranı*	*Sosyalist Blok-dışı Ticaret Dengesi*		
				Toplam	*Soc.*	*Soc. olmayan*
1971	1511					
1972	1867	23.7	24.5			
1973	2315	23.6				
1974	3105	27.9				
1975	3929	32.0				
1976	4531	33.2				
1977	5227	34.3				
1978	7586	38.2	31.1			
1979	8300	41.4				
1980	9090	39.1		—17	+ 563	—580
1981	8699	39.2		+ 50	+ 750	—700
1982	7715	35.6		+ 520	+ 770	—250
1983	8250	38.2		+ 655	+ 555	+ 100
1984	8836	42.2	50.2	+ 722	+ 432	+ 290
1985	11760	49.8	68.5	+ 302	+ 362	—62
1986	15086	56.6	87.7	—404	+ 146	—550
1987	17739	62.9	65.5	—361		
1988	17349	63.2	56.7	+ 572		

Borçlara ilişkin rakamlar *Figyelö* No. 16, 20/4/89, p.15'den alınıyor. Bu resmi rakamlar 1988 Haziran'ından itibaren yayınlanmıştır. Dış ticarete ilişkin rakamlar Cs. Vass 'Adossgok Tükreben'. *Hitel*, 1989, No. 4, pp. 29-31 ve 1988 İstatistik Cep Yıllığı ile karşılaştırılmıştır. Merkezi İstatistik Dairesi konvertibl nakit ticarette, sosyalist ve sosyalist-olmayan ülkeler arasında bir ayrım yapmıyor.

Csaba Vana, ihracat ve ithalattaki yıllık artışı en iyimser tahminle % 5 ve % 1 olarak kabul edip, Macaristan'ın bütün borcunun 2006 yılında ödenebileceğini hesaplıyor, ki önemli borcun başlamasından yaklaşık olarak 33 yıl sonra; ve ancak 2004 yılında borç ödeme oranının 'tehlikesiz' bir seviyeye, % 20'ye düşürülebilece-

ğinden sözediyor. Bu da toplumsal ortalamanın altında yaşayan % 20, 1; ya da 1987'de asgari geçim düzeyinin altında yaşayan % 9.1; ya da 1989'da başlatılmış olan işsizlik sigortasına rağmen mevcut 15.000 ya da yaklaşık olarak bu düzeyde kayıtlı (en azından 1989 bitiminde 80.000'e ulaşacak bir rakam) işsiz için; ya da gerçekte ücretle geçinen herkes için hiç de ümitlendirici değil, çünkü 1988'de ücretlerin gerçek değeri zaten 1975'deki seviyesindeydi ve 1989'un sonunda 1973'teki seviyesine düşürülmeleri planlanıyor.

Böylece, rejime karşı memnuniyetsizliğin ekonomik temeli 1988'lerin sonunda kesinlikle mevcuttu ancak Macaristan'ın demokrasi patlamasındaki etkenler bundan çok çok fazlaydı. 1980'lerde önemli bir politik muhalefet ortaya çıktı ve on yılın bitimine değin muhalefetin adımları büyüdü. 1988 dönemecine gelindiğinde, 1980'lerin başında gerçekleşmiş olan iki reform, önceden hiç hesap edilmemiş olan ve politik kurumu da içine alan sorunları doğurdu. Birincisi, çok adaylı seçimleri 1966'dan[9] beri olduğu gibi sadece arzu edilebilir olmaktan çıkarıp zorunlu hale getirmiş olan 1983 yasası, HSWP'nin tanınmış muhalif simaların adaylığı halinde, aday belirleme toplantılarında donanmış olmasına rağmen parlamentoya bazı 'çıban başları'nın seçilmesini kolaylaştırdı. 1985'de seçilmiş olan MPS'nin yaklaşık % 10'unu yurttaş adayları teşkil etmekteydi; en önemlilerinden birisi *Zoltâk Kiraly*'di. İkincisi, 1982'de Kooperatifler'in kuruluşunu sağlayan düzenlemeler ekonomik olmalarının ötesinde anlama sahiptiler. 1988'deki büyük politik toplantıların, küçük bir kooperatif olan Jurta Tiyatrosu'nda yapılmış olması tesadüf değildir. Budapeşte'deki birkaç büyük yerden birisi olan bu bina HSWP'nin de etkisinden uzak büyük bir toplantı düzenlemeye çok elverişleydi.

Muhalefetin Yükselişi

Macaristan'da açık, yaygın bir muhalefetin büyümesi hemen hemen 1985'e rastlar. Demokratik Muhalefetin örgütlediği **Samizdat** 1976'da başlatıldı; çoğaltılmış el yazmaları uzun yıllardan beri zaten gayri resmi olarak elden ele dolaşmaktaydı. *Beszèlö*'nün düzenli bir yayın olarak ortaya çıktığı 1980'ler başında, **samizdat** politik manzaranın sürekli çehresi haline geldi. Gerçekte uzun yıllardır muhalefetin üyesi olan Jànes Kis, 1980-81 arasını Demokratik Muhalefetin 'en iyi yılları' olarak tanımlar. Ancak mevcut krizin tarihinde yeralan ilk önemli olay, 1985 Haziran'ında Monor'da tertiplenmiş 2,5 günlük siyasi toplantıdır. 1956'nın emekli askeri ve savaş esnasındaki aktif komünist örgütçü Ferenc Donàth tarafıdan örgütlenmiş olan bu toplantının önemi, geçmişte benzerinin olmayışından değil, 'popülist' ve 'kentli' gelenekleri birleştirmeye yönelik ilk girişim olmasından kaynaklanıyor. O güne değin iki eğilim sadece, Macaristan'ın Avrupa'daki durumunun özgüllüğü kavrayışını radikal liberalizm ile bütünleştirip bü-

tün muhalif unsurların idolü haline gelmiş olan Istvan Bibo anısına 1970'lerin sonunda bir cilt yayınlamak için işbirliği yapmışlardı.

1986 Mayısı'nda o sırada İmre Pozsgay'ın önderlik ettiği Yurtsever Halk Cephesi'nin önerisi üzerine, daha sonra Muhalif Yuvarlak Masa'yı oluşturacak grupların ilki olan Endre Bajcsy-Zsilinsky Kardeşler Topluluğu kuruldu. Ancak sonraki en önemli gelişme 1987'de *Geriye Dönüş ve Reform* başlığını taşıyan bir dökümanın yayınlanışının çevresinde cereyan eden olaylar oldu. 1986 Baharı'nda yedinci beş yıllık planın içerdiklerinden ürken az sayıda reformist ekonomist tarafından ılımlı bir muhtıra olarak tasarlanmış olan döküman uzman gruplar arasında ve nihayet Merkez Komitesi'ndeki birkaç tartışma turundan geçtikten sonra altmış sekiz yazarın katkısını içeren temel bir çalışma olarak ortaya çıktı. Bununla beraber çalışmanın önemi sadece söylemiş olduğu şeyden kaynaklanmıyor. - Yani, hükümet ekonomi politikadaki hatalardan sorumlu olduğundan istifa etmelidir- tersine yarı resmi, yani o güne değin sadece **samizdat** sayılarına özgü olan bir dille ifade edilmesinden kaynaklanıyor. Bunu yapabilecek güçteydiler, çünkü yazarları İmre Pozsgay'ın projeye destek vermesini garantilemişlerdi: rapor, Yurtsever Halk Cephesi'nın ısteği üzerine resmi olarak yayınlanmış olduğundan herhangi bir baskı ile karşılaşmadı. Bu olgu, Pozsgay'ın, Yurtsever Halk Cephesi önderliğinden gelen konumunu, hem muhalif hedefler için koruyucu şemsiye oluşturmak ve hem de kendine parti-dışında temel bir güç oluşturmak için kullanmasının sayısız örneklerinden birisidir. Merkez Komitesi de raporu tartışmış olmakla beraber, sonraki olaylar, ondan pek hoşnut olmadığını gösteriyor. Maliye Bakanlığı'na bağlı birçok ekonomistin çalıştığı Mali Araştırma Enstitüsü, 'ekonomik nedenlerden dolayı' kapatıldı. Ancak, 1986 reformlarının izah verdiği yeni işletme biçimlerinden yararlanarak daha önce işinden olmuş elemanların birçoğunu istihdam eden yeni bağımsız bir Mali Araştırma Kurumu kuruldu.

1987'nin geri kalan kısmı bir başka önemli dökümana ve Pozsgay'ın etkisinin tekrar hissedilebildiği bir başka politik toplantıya şahit oldu. Döküman, samizdat *Beszèlo*'nün, 'Toplumsal Sözleşme' başlığını taşıyan haziran özel sayısıydı. Mevcut durumu, krizden kaçınılamayacağı iddiasına bağlı kalarak analiz etti ve siyasal çoğulculuk, bağımsız parlamento ve basın özgürlüğü belli başlı talepleri arasında yer aldı. Prensipte çok partili sistem taraftarı olarak ortaya çıkmış olmasına karşın, mevcut durum çerçevesinde bunu uygun bulmuyordu. Toplantı 27 Eylül günü Lakitelek kasabasında Sádor Lezsak evinde gerçekleşti ve HDF'nin bir hareket olarak ortaya çıkışıyla dikkat çekti. Yaklaşık 160 kişi, Pozsgay'ın, populist muhalefetin Gyula Fekete ve Istvàn Csrka gibi temsilcilerinin ve ağırlıkla demokrasi ve reform üzerine yoğunlaşmış olan kitabın yazarı Mihály Bihari'nin politik ve ekonomik reform talep eden konuşmalarını dinlemek üzere bu toplantıya

katıldı.[10] Kòly Gròz (o sırada başbakan ve şimdilerde HSWP Birinci Sekreteri) toplantıya kutlama mesajı gönderdi, ancak toplantının sonucunda alınan kararlar, Pozsgay'ın Kasım'da *Magyar Nemzet* ile yaptığı röportajda kararların büyükçe bir kısmını parti müminlerinin dehşetini üzerine çekme pahasına açıklamasına değin kamuoyundan saklı tutuldu.

20-22 Mayıs 1988 arasında özel bir parti konferansı düzenleme kararına 1987 Aralık'ında varıldı. İzleyen altı ay zarfında, Kàdàr kanadının yeni toplumsal ruh halini değerlendirmekte yetersiz kaldığı görüldü. Muhalefeti sindirmek için düşünmeden, gelişigüzel bir saldırıya kalkışırken, reform yanlıları ise daha ileri gidip alternatif kurumlar yarattı ve muhalefet desteğini harekete geçirdi. Kàdàr, Aralık'ta, televizyonda krizin varlığını inkâr eden bir seri konuşmasından ilkini yaparken, parti içi ve dışındaki Nyers ve diğerleri, ulusu birleştirmek için bir şemsiye grup olan Yeni Mart Cephesi'ni kurmaktan sözettiler. Daha da önemlisi, HDF 30 Ocak 1988'de Jurta Tiyatrosu'nda parlamentonun rolünü konu alan kamuya açık bir seri toplantıdan ilkini gerçekleştirdi. Tahminen 500 kişi katıldı ve HSWP üyeleri partiden atılma tehditiyle katılmamaları için uyarıldılar. 6 Mart'ta yurtdışındaki Macarları ve 15 Mayıs'ta da daha büyük dinleyici kitlesini çeken ve herhangi bir parti yasağı ile karşılaşmamış olan, medya konulu benzer toplantılar düzenlendi.

17 Mart'ta Kàdàr, tüm ülkeye yönelik televizyon konuşmasında 'herhangi bir krizin sözkonusu olmadığını... sadece herkesin çok daha büyük bir şevk ve istekle önceden olduğu gibi işini yapması gerektiği'nden sözetti. Yine aynı gün, Serbest Yayıncılar Birliği kuruldu. Demokratik muhalefetin başlattığı bu şemsiye grubun bütün muhalif grupları kapsaması ümit edilmişti ancak HDF Merkez kadrosu bu düşünceye karşı çıktı. Çoğunluğu; -ancak hepsi değil- birkaç ay sonra kendilerini FFD'ye dönüştürdüler. Hemen hemen aynı günlerde, Mayıs ertesi politikasında etkili olacak diğer iki grup kuruluşunu ilan etti: 30 Mart'ta FYD ve 16 Mayıs'ta Bilim Emekçileri Demokratik Birliği. Aynı sırada parti disiplinini restore etmeye yönelik sadece reformistlerin işine yarayan son ümitsiz harekette parti önde gelen dört reformisti ihraç etti: Mihàly Bihari, Yeni Mart Cephesi'nde aktif bir siyaset bilimcisi; Zoltùan Bìrò, edebiyat tarihçisi ve HDF'nin kurucusu; Zoltàn Kìràly, parlamento üyesi ve Yeni Mart Cephesi'nde aktif gazeteci; ve Làszlò Lengyel, Yeni Mart Cephesi'nde aktif ekonomist ve *Geriye Dönüş ve Reform*'un örgütleyicilerinden.

HSWP: İktidarda, Krizde, Ancak Kontrolü Elinde Tutamıyor

1988 Mayıs'ı Parti Konferansı'ndan beri HSWP'nin iktidar partisi olma durumunda herhangi bir değişiklik olmadı çünkü parlamentodaki sandalye sayısının ezici çoğunluğunu elinde bulundurmaktaydı. Ancak, yazın kışa, kışın da ilkbahar dönüşmesiyle birlikte parti disiplininin fazlasıyla aşınmış olduğu ortaya çıktı. Re-

formist kanat isteklerini her zamankinden daha yüksek sesle dile getirmekteydi. Aynı sırada, parti liderliği, kontrolü dışındaki güçlerin gittikçe gündemine hakim olduğu bir yabancı politik biçime uymak için zorlanıyordu.

1988 Mayısı'ndan günümüze değin olan dönem mevsimsel kısımlara ayrılır. 1988 yazına belirsizlik hakim oldu. HSWP liderliğindeki geniş çaplı yeniden düzenlemeye rağmen, -'normal koşullarda bir komünist parti liderliğinde gerçekleşebilmiş olan en radikal ve barışçı görev değişimi'- Parti Mayıs Konferansı'nın, özellikle yerel parti örgütlerinin ulusal liderliği izlemekteki isteksizlikleri ortaya çıktığından ve kendi konferanslarını düzenlediklerinden, bir saray darbesinden daha çok şey olduğu hemen açığa çıkmadı. Yaz boyunca işaretler son derece muğlaktı. reformist kanatta, parti, reformist Straub ve Kulcsàr'ı sırası ile Bakanlar Kurulu Başkanlığı'na ve Adalet Bakanlığı'na atadı ve Romanya'nın Haziran'daki kasaba politikası uygulamasına karşı bir gösteriye izin verdi. Temmuz'da parti, teklif edilen iki ekonomik programdan daha radikal olanını benimsedi ve hem Pozsgay ve hem de Grósz çok partili sistemin kabul edilebilir olduğunu öneren konuşmalar yaptılar. Ağustos'ta, Grósz, başbakanlığı hemen bırakacağını açıkladı; hükümet anayasayı gözden geçirmeye başladı; toplanma ve örgütlenme üzerine önerilen yasaların kamuoyunda tartışılmak üzere ilk taslağını yayınladı. Anti-reformist kanatta, Haziran'da Nagy'nin ölümünü anma toplantısı dağıldı, Ağustos'ta, Pozsgay'ın, Serbest Yayımcılar Birliği, HDF, FYD, Bilim İşçileri Demokratik Birliği ve Yeşiller ile ortak toplantısı partisinin Politik Komitesi tarafından engellendi. Sadece kişisel olarak her grupla gizli toplantı yapmasına izin verildi. Aynı sırada muhalefet aleni büyük toplantılar taktiğine devam etti. 25-31 Ağustos arasında böyle bir toplantı, Szàrszó yakınındaki Balatonszemes Ekspres kampında düzenlendi ki, aynı yerde 'populistler' 1943'te savaş sonrası toplum modellerini tartışmışlardı. Tartışmanın kapsamına giren konular, mülkiyet ilişkileri, özyönetim, siyasal sistemin reformize edilmesi, çevre ve Doğu Avrupa'da alternatiflerdi.

Ancak 1988 Sonbaharı'ndadır ki, muhalefet reform doğrultusunda kararlı bir atak başlattı. Aktif reformistler sanki yaz tatilinden dönmüş ve harekete hazır vaziyetteydi, ilkbahar coşkusu yeniden canlanmaktaydı. 5 Eylül'de, HDF yine Lakitelek'te olmak üzere ikinci büyük mitingini düzenledi ve bu mitingde kendini bir hareket olmaktan çıkarıp gelecek seçimlerde aday çıkarabilecek düzeyde bir örgütlenmeye dönüştürdü. 12-17 Eylül arasında bir seri (Parti) Reform Akşamları düzenlendi ve bunlardan, Budapeşte Teknik Üniversitesi'nde Pozsgay'ın da konuşma yaptığı birisinde iki bin dinleyici bulundu. 23 Eylül'de yeni periyodik yayınlar *Reform* ve *Kapu*'nun ilk sayıları yayınlandı ve 27'sinde Merkez Komitesi, içlerinde anti-sosyalist güçleri barındırdığına dair uyarıda bulunmakla beraber, Yeni Mart Cephesi ve Macaristan Demokratik Forumu ile görüşmeye hazır olduğunu açıkladı. Böyle-

si güçlere karşı koyarcasına, 28'inde Sol-Kanat Alternatif Birlik kuruldu.

Eğer Eylül muhalefet hareketinin yeniden doğuşuna sahne olduysa, Ekim'de ona ilişkin hiddeti sergiledi: 5 ile 7'si arasındaki parlamento oturumu. Bu oturumda, diğer şeylerin yanı sıra ilk kez bireylere, tahvillere karşılık olarak hisse senetleri satın alma hakkını getiren 1989'un önemli ortaklık yasası geçti; mütteşebbis vergilerine ilişkin teklife çekince konuldu (bir sonraki oturumda geçti); ancak çok büyük kavga gürültü arasında, hükümetin, Bös-Nagymaros barajının devam ettirilmesine ilişkin kararı zorla kabul ettirildi. 31 çekimser olmak üzere 19 red oyuna karşılık 317 oyla parlamento devam kararı aldı, bu, Bilimler Akademisi'nin inşaatının durdurulması gerektiğine dair hükümet destekli tavsiye raporuna rağmen gerçekleşti. Tek partili sistem çerçevesinde demokrasinin gerçekleştirilemeyeceğine dair inanç muhalefet içinde giderek güçlendi.

Sonbahar kışa dönüştükçe, HSWP'yi çok partili sistem humması sarmaya başladı. İlk gelişmeler Kasım'da gerçekleşti. Bu ay içerisinde yaptığı konuşmalarda Berecz her ne kadar çoğulculuğun tek partili sistem çerçevesinde de mümkün olabileceğini iddia ettiyse ve Grósz da çok partili sistem için zamanın erken olduğunu öne sürdüyse de, Pozsgay ise tersine şimdi 'klasik deneyim bu konuda (çoğulculuk) en etkin tekniğin çok partililik olduğunu gösteriyor' inancındaydı. Sekiz gün sonra, FFD resmen kuruldu. İki gün öncesinde, bir kısım HSWP üyesinin olayların gelişim seyrine ilişkin endişelerini doğrularcasına Ferenc Münnich Topluluğu kurulmuştu. HSWP için daha kötü olanı ise ezeli rakip Küçük Mülk Sahipleri Partisi'nin, 12'sinde Szentendre'de 18'inde de Pilvax kahvehanesinde kuruluşunu ilan etmesiydi. Keza çok partili sistem sorunu, Zoltan Kiraly'nin başarısız bir biçimde, HSWP için % 51 çoğunluğun garantisi olacak sınırlı bir sistemin başlatılmasını önerdiğinde, parlamentonun 24'ünden 26'sına kadar süren oturumunun baş gündemi oldu. 1989 Ocak'ında Sosyal Demokratlar da kavgaya katıldı ve 14 Ocak'ta, Yeni Mart Cephesi, HSWP ve yeni partiler ile ilk diyalog girişimini yaptı. Ülke çapında bir Ulusal Komite kurulmasını önerdi; ki hükümet yanlısı ve muhalif tüm partileri içine alacak bu komite, seçimlerin yapılmasına değin yasama yetkisi ile donatılacaktı. Bu düşünce ölü doğdu, çünkü HDF'nin, Kadaristler olarak nitelediği Yeni Mart Cephesi'nden Lèsslo Gyurko ve Sandor Fekete'ye kişisel itirazları vardı.

Çok Partili Sisteme Doğru

HSWP'nin, 1956'yı 'halk ayaklanması' olarak niteleyen tarihi yeniden değerlendirmesinin yanısıra, çok partili gelecek projesini resmen kabul etmesiyle birlikte 1989 Şubat'ı, çok partili sistemin **de-facto** olarak başladığı dönemin bitimine işaret etti. Aynı ay, sonraki safhanın başlangıcında önemli bir gelişmeye tanık oldu. Pra-

tikte işleyen çok partili politikanın ilk üç ayı iki özellik sergiledi: HSWP ile muhalefet arasındaki müzakerelerde durgunluk ve HSWP'nin kendi içinde hızlanan reform. İkincisinin ilk kanıtı, 7 Şubat'ta HSWP Reform Kanadı'nın yaklaşık 100 kişinin katılımıyla Csongrád kasabasındaki açılış toplantısıydı. Temel talepleri, aleni Merkez Komite oturumları, reformist ekonomi politikalar ve 1989'da olağanüstü Parti Kongresi ya da konferansı çağrısıydı. Mart'ta, Muhalif Yuvarlak Masa, muhalefeti belirli bir müzakere stratejisi etrafında birleştirmek için son derece ılımlı bir girişim başlattı. Oyuna birçok aktörüyle iştirak etmiş olanların hepsi HSWP'nin kendilerini tek tek avlamak için 'salam taktikleri'ni sonlandırabileceğinin farkına vardı. Ay, Berecz'in, HSWP'nin bir koalisyon hükümetine katılmaya hazır olduğunu ve yine HDF'nin ilk Ulusal Kongre'sini kabul ettiğine dair açıklamada bulunduğu Merkez Komite toplantısı ile başlamıştı.

Nisan'da çok partili politikanın ilk safhasının şekli kesinlik kazandı. HSWP liderleri ile Muhalif Yuvarlak Masa liderleri arasındaki müzakereler kesintiye uğradı. Muhalefet, HSWP'nin teklif ettiği yuvarlak masa tartışmasına katılmayı 8 Nisan'da reddetti. Çünkü HSWP muhalefetin öne sürdüğü bütün görüşme koşullarına yani, Muhalif Yuvarlak Masa'nın bütün üyelerinin tartışmalara davet edilmesi, müzakerelerin çift taraflı olması ve her tarafın sırası ile görüşlerini ifade edebilmesi, başkanlığın rotasyona tabi olması, ortak bir bildirinin ve seçimler konusu ile bir dizi diğer önemli sorunları kapsayacak somut bir gündemin tespit edilmesi gerektiğine karşı çıktı. HSWP ise, krizin çözümü için spesifik olmayan (önkoşulsuz-çev.) bir gündem, Ferenc Münnich Topluluğu, Yurtsever Halk Cephesi ve genel olarak parti 'çekirdeği' olarak kabul edilebilecek olanlar da dahil bütün görüşlerin temsil olunacağı geleneksel anlamında bir yuvarlak masa toplantısı istemekteydi. Ancak müzakereler kesintiye uğramış olsa bile, HSWP'deki reformist kanat yine de başarılarına bir yenisini ekledi. Sertlik yanlısı Lukács ve Berecz Siyasal Komite'deki konumlarını kaybettiler; Kecskemet'te, sonbaharda Parti Kongresi yapılmasını ve Kádár'ın parti başkanlığından istifasını talep eden konuşmaları dikkatle dinleyen, 30 ayrı gruptan 80 temsilcinin hazır bulunduğu bir Reform Semineri düzenlendi; ve Siyasi Komite, Reform Grupları (yani, parti grupları) arasında yatay ilişkilere izin verildiğine dair bir açıklama yapmak zorunda kaldı.

Mayıs ayında reformistlerin başarılarının ardı arkası kesilmedi. Kádár Parti Başkanlığı görevinden uzaklaştırıldı. Bös-Magymaros barajını yapma çalışmaları askıya alındı. Parti, özel milis ve Muhafız İşçilerin denetiminden vazgeçmeye ve orduya tabi kılmaya karar verdi. Mayıs başında, HSWP liderliği, sonbaharda bir Parti Konferansı sözü verdi. Ancak ayın sonunda, 20 Mayıs'ta Szeged'de yaptıkları ilk Reformist Gruplar Ulusal Kongresi ertesinde Merkez Komitesi kararını değiştirdi. Sonbahar şimdi artık tam bir parti Kongresi'ne sahne olacaktı. Sadece bu değil, ayrıca, gelecekte Parti

Birinci Sekreteri ve Başkanı'nın 750.000 parti üyesi tarafından seçilmesini de kararlaştırdı.

Ancak, ay tam bittiğinde, çok partili politikada yeni bir aşama başladı. 1988 yazı ile birlikte, bahardaki durgunluk sona erdi ve böylece müzakerelere başlanmış oldu. 29 Mayıs'ta HSWP hemen reddedilemeyecek ve epeyce gözden geçirilmiş koşullarını Muhalif Yuvarlak Masa'ya sundu. HSWP'nin toplantıların bağlayıcı kararlar üretmesi gerektiğini kabul etmesine, silahlı kuvvetleri yönlendirme ayrıcalığından vazgeçtiğine dair bir belgeyi imzalamak için diğer partilerle işbirliği yapmak isteğine karşılık olarak, Muhalif Yuvarlak Masa, 'dar çekirdek' örgütlerden oluşmuş bir üçüncü partinin görüşmelere katılabilmesini kabul etti. On Haziran'da, görüşmelerin onüçünde başlatılacağı ilan edildi.

Hemen Sonra Ne Oldu? Koalisyon ve Mülkiyet Reformu

Mevcut krizin arka planına ilişkin tartışmamızda 'şeylerin hep eski biçiminde devam edemeyeceği' öne sürüldü. Ancak bu, şimdiki rota hakkında hiçbir açıklama getirmez. Politik öngörü doğası gereği tehlikelidir (rizikoludur-çev.), lâkin veri herhangi bir politik durumun tam bir analizi, içselleşmiş olan eğilimlerin tam bir çözümlemesini kapsamak zorundadır.

İlkin kısa vadede. Eğer, muhtemel olduğu üzere, Grósz, sonbahardaki HSWP Kongresi'nde iktidarı Pozsgay lehine kaybederse, o vakit iki şey de bunun sonucu olur.[11] Birincisi, Gorbaçov, Sovyetler'de yenilgiye uğrasa bile, bir hayli reformize olmuş bir Macaristan beklentisi gerçekleşebilir. İkincisi, HSWP'nin reformistler ve yaşlı muhafazakârlar olarak bölünmesi, en az olasılık dahilindedir. Grósz'un yenilgisi, reformistlerin kazandığının kanıtı olacak. Sözde 'fundamentelistlerin ayrı bir sol parti kuracağı' ya da Ferenc Münnich Topluluğu ve Muhafız İşçilerin bir hesaplaşmaya zorlayabileceği o kadar da akla yatkın olmayan şeyler değiller, ancak olayların bu yönde gelişmeyeceğine dair yeterince kanıt mevcuttur. Reformist güçler lehlerine olan üç önemli noktaya sahipler: genç oluşları (eski muhafız'lar yaşlılardan oluşuyor), IMF ve Dünya Bankası desteği (çünkü bu kurumlar sübvansiyonlarda indirime gidilmesini ve reformistlerin benimsediği ekonomik yeniden yapılanmayı talep ediyor) ve sertlik yanlılarının benimsediği politikalar için zamanın artık geçmiş olduğu gerçeği. Sonuncular Kàdàristlerdir, Stalinistler ya da Çavuşeskucular değil: Onlar, Stalinizme değil, Kàdàr dönemindeki uzlaşmaya geri dönüşü savunuyorlar. Ancak mevcut derin problemi çözebilmenin yegâne geçerli yolu, Polonya ve Çin'deki gelişmelerin de doğruladığı gibi, ya reform ya da Çavuşesku benzeri baskıcılıktır. Keza, HSWP içinde elemanların, politik çoğulculuğu askıya alacak, ancak pazar reformlarını kabul ettirecek bir 'amir' parti oluşturabilecekleri tamamen ihtimal dışıdır. Politik olarak, böyle bir parti, ancak, pazar reformunun etkinliğini zayıflatmaya çalışacağı katı idari önlemler sayesinde işlev gösterebilir.

İkincisi, seçimler ya mutlaka 1990 Yazı'nda yapılır ya da ilkbaharda. Seçimlerin zamanlaması canalıcı öneme sahip. Birçok beldede en azından bir muhalif partinin temsil olunmasına karşın, bütün yeni partiler zayıf bir ulusal yayın şebekesinden tedirgin oluyorlar. Seçimler ne kadar erken olursa, muhalefetin ortak adaylar çıkarması o kadar çok muhtemeldir. Seçimler ne kadar geç olursa, partilerin muhalif oyların bölünmesine neden olacak şekilde ayrı ayrı aday göstermesi o kadar muhtemeldir. Eğer seçimler sonbahar gibi erken bir döneme alınırsa, HSWP muhalefeti ortak aday çıkarmak için bile hazırlıksız bir konumda yakalayacak. Ancak HSWP ister ortak isterse ayrı adayları tercih etsin, sonuç, kompozisyonu yine zamanlama tarafından belirlenecek olan koalisyon hükümeti olacak. Küçük Mülk Sahipleri Partisi ve Sosyal Demokratların şansı, eğer seçimler, onlar içlerindeki çatlaklıkları düzeltmeden ve adlarını ve politik alışkanlıklarını iyice oturtmadan önce gerçekleşirse kötü seyredecek. Bu öncelikle, bütün bir İkinci Enternasyonel'i geride bırakan Sosyal Demokratlar için doğrudur. Ancak, belirli seçmen kesimlerinde, HSWP'nin sürekli bir çekicilik kazandığını gözardı etmek hata olur. İşadamları, istikrarlı hükümetleri ideolojiye tercih eder. Macaristan'ın yeni girişimcileri politik olarak tutucular ve eğer özellikle reformistlerin hakimiyetinde olursa HSWP'yi desteklememeleri için hiçbir neden yoktur. Macaristan Kamuoyu Araştırma Enstitüsü'nün Mart-Nisan anketine göre, partilerin durumu aşağıdaki gibiydi: Görüntü son Polonya seçimlerinin sonuçları ile pek çelişmiyor.

Tablo İki: 1989 Nisan'ında Seçmen Tercihleri (%)

	Budapeşte	*Kentler (2)*	*Köyler (4)*
HSWP	26	29	50
Sosyal Demokratlar	12	10	9
HDF	22	19	7
FFD	15	10	8
Küçük Mülk Sahipleri	5	12	13
HPP	6	8	8
FYD	11	10	4

Kaynak: *HangSuly*, Cilt 1, No: 1, Nisan 1989, p.19. Oranlar sorulara cevap vermiş olanlara aittir. (12)

İkincisi, orta vadede mülkiyet reformu, özelleştirme ya da yeniden özelleştirmenin bir dereceye kadar gerçekleşeceği açıktır. Bu, gelecek koalisyon hükümetine muhtemelen katılacak olan bütün partilerin programında yer alıyor ve hem hükümetin Ekonomik Reform Komitesi hem de, daha az içtenlikle olsa da, HSWP'nin kendi ekonomik komitesi tarafından savunuluyor. Süregiden tar-

tışma daha çok Ekonomik Reform Komitesi ve FFD'nin farklı teklifleri üzerinde yoğunlaşıyor, çünkü tam anlamıyla işlenmiş görüşlere bu iki organ sahiptir. Sözgelimi HDF, kent, kasaba kollektif işletme ve eğitim ve sağlık kuruluşlarının mülkiyet sahibi olabilmesi gerektiğini öne sürüyor ancak bunu geriye kalan devlet mülkiyetinin daha verimli olabileceği bir tasarım içinde istiyor. Sosyal Demokratlar radikal bir mülkiyet ilişkileri reformu ve karma ekonomiyi talep ediyor. Tıpkı Küçük Mülk Sahipleri Partisi gibi onlar da (devlet) zenginliklerinin, bunları alabilecek olana doğrudan satışından yana görünüyor. Sosyal Demokratlara göre, yeni burjuvazinin etkinliği, o zaman, sosyal refahı hedefleyen güçlü bir devlet tarafından kontrol edilebilecek; Küçük Mülk Sahipleri Partisi'ne göre ise, pazar güçlerini düzenlemek için asgari düzeyde devlet müdahalesi gerekli. Süregiden tartışma, mayıs sonunda bazı değişikliklerle parlamentodan geçen 'yeniden yapılanma yasası'nı (varolan işletmelerin sınırlı sorumlu kumpanya (ortaklıklar)lar olmasına izin veren yasa) da gözardı ediyor. Teklif aşamasında, bu yasa, kötü bir şekilde hazırlandığı için, muhalefet ve HSWP uzmanlarınca şiddetli benzer eleştiriye maruz kaldı. Gevşek bir tasarı oluşu gerçekte kasıtlıdır. Muhtemelen yeni koalisyon hükümeti tarafından radikal değişikliğe uğratılacak, çünkü hazırlayıcıları bile onun sadece mülkiyet reformunun müjdecisinden ibaret olduğunu kabul ediyor.

Hem hükümet komitesi ve hem de FFD'nin kavrayışı, 1980'lerin başı ve ortasında hem demokratik kontrolü hem de 'sert bütçe önlemlerinin' Macaristan'ın büyük işletmelerine nasıl kabul ettirilebileceği sorununun üzerinde durmuş olan reform yanlısı ekonomistlerin çalışmalarına dayanıyor. Hükümet ve FFD arasındaki farklılıklar, bu çalışmaların mevcut içeriğinden bir kopuşu ve bu iki politik grubun iktidar tabanının unsurlarını yansıtır. 1980'ler ekonomistlerinin önerdiği çözüm özel mülkiyetin yeniden tanınması ve daha da önemlisi, mülkiyette alım satımın yeniden örgütlenmesiydi. İlki daha çok kişileşmeyi başlatırken, ikincisi ortaklığı artıracaktı. Ekonomistlerin görüşüne göre, mülkiyet genel olarak tek başına bağlılık teşvikleri artırabilir, şu nedenle ki, halkın sahibi olduğu zenginliklere olan ilgisinin, sadece üçüncü bir şahıs adına elinde tutanlardan daha fazla olmasıdır. Diğer yandan, mülkiyet alım satımı da iki şeyin gelişmesini sağlayacaktı: 'dışardan mülkiyet', ve monopollerin yıkılması için uygun koşullar. İşletmelerde 'dışardan' şahıslara ait mülkiyet, işletmelerin işleyişinde doğrudan ilgili olan herhangi bir bireyin işletmedeki aşırı kontrolünü kırmanın aracı olarak görülüyordu. Mülkiyet (sahiplikçev.) böylece kafi derecede ortaklığa dönüşecekti ve bu da işletmelere 'sert bütçe önlemleri'nin kabul ettirilmesini kolaylaştıracaktı. 'Dışardan sahiplik'in öncelikle uzun ve kısa dönemde kârlarını yükseltmekle ilgileneceği iddia edilmekteydi, yoksa rastgele, hisselerinin sahipliğini ele geçirdikleri belirli bir işletmenin kaderiyle değil. Keza, işletme hisselerinde alım satımın varlığı, kârlı üretimin gerçekleştirilebilir olduğu herhangi bir sektörle reka-

bete hazır yeni ortaklıkların yaratılmasını kolaylaştıracak ve böylece tekel oluşumunu yavaşlatacaktı.

Üç Senaryo

Bu yeni mülkiyet ilişkilerinin yaratılması için senaryolar geliştirilmektedir. İlk senaryo, 'çapraz mülkiyet'i tasarladı; ki buna dayanarak devlet işletmeleri sınırlı kamu ortaklıkları haline gelmeye zorlanacak ve birbirlerinden hisseler satın alacaklar; yanı sıra bankalar, aktiflerini bankacılık dışı sektörleri kapsayacak şekilde genişletmek için cesaretlendirilecekler. İkinci senaryo, 'özyönetim' senaryosu, işçilere çalıştıkları işletmelerde pay vermek suretiyle, 1985'in İşletme Konseyi gelişmelerinin genişletilmesini tasarladı. Ve üçüncüsü ise, FFD'nin 'yeniden sosyalizasyon' olarak tanımladığı idi. Bu senaryoya göre, yerel yönetimler, eğitim kuruluşları, hastaneler ve kültürel kuruluşlar gibi önceden devlet bütçesinden desteklenen organlar, kendi kendini yönetir hale gelmelidirler. Hükümetten, nakit ödenek almak yerine, onlar için tahvil senetleri elde edebilecekleri bir kurum tesis etmek için zorunlu bir kredi mekanizması yaratılmalıdır. Kendi kendini yöneten ortaklar böylece aracı kurumlar yoluyla borsaya iştirak ederler, (ki bunların da yaratılması gerekir) ve ulusun zenginliklerinde önemli 'dışardan' pay sahipleri haline gelirler.

FFD bu üçüncü senaryonun ısrarlı bir savunucusu olup, bu yolla, devlet mülkiyetinin % 60-70'nin topluluk mülkiyeti (hisse ortaklığı topluluğu -çev.) haline gelmesi gerektiğine inanıyor. Hükümet komitesi gibi o da 'öz yönetim' çözümüne; kısmen 1985'de başarısız olduğu görüldüğünden, ancak esas itibarıyla, kendi kendini yöneten ekonomik birimler aleyhinde geliştirilen genelgeçer iddiaları dikkate alarak, bu çözümün özünde tutucu olduğuna inandığından karşı çıkıyor. FFD aynı şekilde, borsanın ortaklıkların karşıtı olan girişimlere yabancı sermaye akışını cesaretlendirecek kadar çeşitlilik sunamayacağını öne sürerek 'çarpraz mülkiyet' senaryosunu da potansiyel olarak tutucu kabul ediyor. Esas itibarıyla, böylesi 'çapraz mülkiyet'in nasıl 'dışardan' olabileceğini sorguluyorlar ve böyle bir senaryo temelinde 'yönetici elitin en son sahipler' olabileceği bir durumun kolayca gelişebileceğini öne sürüyorlar. Bundan kaçınmalarının nedeni sosalist temele tavır olmayıp daha çok sosyalist yöneticilerin kötü sicilidir.

Ekonomik Reform Komitesi'nin yayımlanmış kararları bunun bir abartma olduğunu öne sürüyor. Programı, 'daima daha büyük bir rol oynaması gereken' topluluk mülkiyetine göndermeyi içermekteyse de, başlatılabilmesi için gerekli ön aşama, kredi düzenlemeleri aşamasının en azından üç yılı alacağını düşünüyor. Programı, devlet işletmelerinin sınırlı ortaklıklara dönüştürülmesi, ticari bankalar trafından hemen satılamayan payların satın alınması için Devlet Mülkiyet Fonu kurulması, sigorta kuruluşları, diğer ortaklıklar, yabancı ortaklıklar ve az sayıda özel bireylere olan ihtiyaç üzerinde yoğunlaşıyor. Farklı bir vurgunun olduğu çok

açık, ancak FFD'nin muhalefetinin boyutu esas olarak işletme yöneticileri yerel parti ve hükümet görevlilerinden oluşacak ve gün be gün yöneticilerle ilişkide olacak ve onların görüşlerini almaya eğilimli bir parlamento gerçeğine dayanıyor. Böylesi bir parlamento, eğer nihai olarak arzularına ancak başarılması zor olan bir şey olarak sunulursa, topluluk mülkiyetine yeterli önemi vermesi olası değildir.

Gelecek üç yıl içinde mülkiyet reformu belirli bir dereceye kadar gerçekleşecek. HSWP ve FFD'nin muhtemel seçmen desteği dikkate alınırsa, bir parça 'çarpaz mülkiyet'e yaklaşan bir senaryo daha olası görünüyor. Buna dışardan eklenen bir özellik, bir veya daha çok devlet holding şirketlerinde Mülkiyet Fonu'nun geliştirilmesi olabilir. Bunlar 1980'lerin başında tartışıldı ve tepki gördü ama kısa da olsa hükümet tekliflerinde yeraldı. Ancak kârlı olmayan devlet işletmelerine alıcı bulma sorunu, üç senaryonun yolaçabileceğinden daha büyük bir çıkmaza dönüşebilir.

Pazar üzerine ve mülkiyet reformuna o kadar çok önemin atfedildiği, ekonomistlerin zamanlarının çokca bir kısmını özelleştirme için mekanizmalar planlamakta harcadığı bir durumdan, Macarların, her şeyi pazarın sihirli eline terketmeye kararlı olduğu izlenimini çıkarmak çok kolaydır. Ancak gerçek durum böyle değil. Radikal FFD kavrayışında bile, devlet, sadece pazarı gözetmek, monopolleri düzenlemek vb. anlamında değil ayrıca planlama çerçevesinde de bir rol oynar. Sadece planlamanın rolü az ya da çok 'yol gösteren plancılık' düzeyine indirgenir: yani, gelecekteki fiyatların tahmini (yatırım kararları için gerekli); alternatif gelişme yollarına kılavuzluk (belirsizliği gidermek); arz ve talep hakkında bilgi sağlanması (herhangi bir iş yaparken ki maliyetleri düşürmek için).

Gerçekte devletin rolü bütün partilerin önereceğinden, Sosyal Demokratlar hariç, büyük bir olasılıkla daha fazla olacak. Bütün görüşlerde, devlet, toplumsal olarak arzulanan hedeflerin gerçekleştirilmesinde belirli bir rol oynamayı sürdürüyor, ancak yeni bir biçimde. Pazar ekonomisi kuralları geçerli olmalı, ama onun değerleri değil. Bütün partiler, her şeyde bir monopol biçimi egemen olduğundan, devletten kuşkulanıyor ve eğitim, sağlık ve refah üzerindeki sınırsız devlet desteği sisteminden uzaklaştırılmasını savunuyor. Hatta FFD, kısmen rekabetçi sigortacılık temelinde ve pazar metodlarına dayalı kesin ayrım temelinde işsizlik yardımlarını (fonlarını-çev.) öneriyor (örneğin hükümetin fakirlere para yardımı yapmasını öneren teklif). **Hepsi, devletin vaat ettiklerini yerine getiremediği bu sistemden hiçbir şeyin daha kötü olamayacağına inanıyor**, çünkü sosyal güvenlik ödemeleri iyi belirlenmemiş bütçelere yerleştirildi ve yeniden yapılanmayan, sahipsiz endüstrinin açığının kapatılmasına son verdi. Nihayet, bütün partiler, devletin bütün bu alanlarda asgari düzeyde bir provizyona doğrudan bir fon ayırmasa bile, asgarinin üzerindeki hiz-

metleri, gerçek rekabetle birlikte garanti etmesinde de israr ediyor. 'Asgari'nin tanımı burada canalıcı faktör oluyor ancak vergiden muaf tam bir provizyon sistemini vaat etmiş bir sistemle geçen kırk yıldan sonra, 'asgari' hizmet beklentisinin yüksek olması muhtemeldir ve aynı şekilde yeni sigortalar tarafından ödenen primler de öyle. Bu kapsamda, bir devlet sistemi durgun bir ekonominin yükünü omuzlamaktan bir kez kurtulduktan sonra, en ekonomik çözüme dönüşebilir. Şunun da vurgulanması gerekir ki, mülkiyet reformu için 'özyönetim'e bütün partiler karşı çıkmakla beraber, hepsi, bağımsız sendikaları destekliyor ve gelişmiş işyeri demokrasisinden yana davranıyor. Sol-Kanat Alternatif tarafından savunulan işçilerin özyönetim biçimleri FFD'nin 'dışardan' hissedarlarının nihai kontrolü altındaki bir işletmede kolaylıkla uyum sağlayabilir.

Ancak uzun dönemde ne olacak? Politikalar işleyecek mi? Cevap galiba 'evet'tir. Bütün partilerin kabul ettiği gibi, bu, işsizlerin sayısındaki dikkate değer bir artış pahasına olacak; en azından kısa vadede böyle olacak. Ve yabancı yatırım miktarı büyük bir olasılıkla beklenenden az olacak. Macaristan'ın hiçbir hammaddesi yok; işgücü global terimlerle özellikle ucuz değil ve ne de vasıflıdır, kendi çapında cılız bir pazar ve daha büyük bir pazarla bütünleşmeye engel, çünkü COMECON tek bir pazar değil. Bununla beraber galiba Macaristan'a Avrupa'da zayıf bir Avusturya olarak rol düşecek ve bu da Macarlar'ın kendi kendilerini tasviri ile çakışıyor.

Kriz, Kimin Krizi?

Macaristan'daki mevcut değişmeler ne şekilde karakterize edilmelidir? Kesinlikle Doğu Avrupa ekonomilerinin yapısal krizinin bir parçasıdır; sosyalist ekonomi mekanizmasının yeniden yapılanmada sergilediği hantallıkta ifadesini bulan bir kriz. Bu kriz en çok, ortalama düzeyde bir gelişme gerçekleştirmiş olan, artık, savaş öncesi dönemin maddi ve manevi rezervlerini tüketemeyen ve Çekoslovakya ve Doğu Almanya'nın yaptığı gibi sosyalist endüstrileşmenin ilk aşamasının yarattığı üst yapısını tüketmiş olan ve Bulgaristan ile Romanya'dakinden daha gür sesli bir profesyonel sınıfa sahip olan Polonya ve Macaristan gibi ülkeleri etkiledi. Polonya ve Macaristan'ın durumları, ekonomik reforma ihtiyaçları bakımından aynıdır; sadece kilisenin rolü ve muhalefetin ağırlığı bakımından farklıdır. Mevcut HSWP liderleri Kádár'ın 1960 ve 1970'lerdeki başarılı uzlaşmalarına çok şey borçludur çünkü Macaristan'da Dayanışma benzeri bir hareketin olmaması buna bağlıdır.

Ancak bu kimin krizi ve neden şimdi gündeme geldi? Tarihi **suçlama** eğiliminde. Bu kapsamdan bir görüş, tarihsel aşamaların atlanamayacağını, sosyalizmin çok erken empoze edildiğini ve toplumun daha geri burjuva aşamasından geçip burjuva toplumunun olumlu 'yurttaşlık' değerlerini sindirmesi gerektiğini öne sü-

rüyor. Bu temadaki başka bir varsayım, bu toplumların ilk planda özellikle feodal olduklarını ve yüzyılın ilk yarısında güçlü orta sınıfın olmayışının faşist rejimlerin yükselişini kolaylaştırdığını ve bu sınıfın 'sosyalist endüstrileşme' sayesinde yaratıldığını ve **şimdi** iktidara geldiğini savunan yaklaşımdır[13].

Yukarıdan beri savunulan analiz, bütün bunların kaçamak olduğunu, krizin dürüstçe sosyalizm çerçevesinde ya da en azından özel tip sosyalist model çerçevesinde ele alınması gerektiğini ve şu sırada etkin olan güçlerin tarihte gizli kalmış güçler ya da sessiz burjuva devrimcileri olmadığını, tersine sosyalist ekonomik sistemin sahipleri, idarecileri ve işçileri olduğunu öne sürüyor. Daha önceki bir çalışmamda, ihtiyatlı bir dille şunu öne sürdüm; plancılık üzerindeki idari kontrolün varlığı ve kontrolün yönetimin dar grupsal çıkarları doğrultusunda kullanılması üretim çerçevesinde sınıf-benzeri (sınıfımsı) ilişkiler yarattı. Gerçi o sırada, bu kriz'in tezahürünü başarısız yeniden yapılanma ve yükselen dış borçlar yerine, emek politikası çerçevesinde yerleştirmiş olmama karşın, yukarıdan beri sunulan muhasebe bu sınıf-benzeri ilişkinin inatla sürmekte olduğunu kanıtlıyor. Macaristan'daki mevcut ekonomik ve politik kriz bu idari kontrolü kapsıyor; belki de sınıf-benzeri yapıya sahip sosyalist ekonominin nihai krizi.

Ancak bu krize verilen cevap ne anlama geliyor? Macaristan hükümeti ve muhalefeti tarafından benzer olarak önerilen mülkiyet reformları, sosyalist nosyonun kollektif mülkiyet temeline darbe indiriyor; ancak, meydan okumaları cesaretle karşılanmalıdır. Macaristan'ın 1968 'pazar sosyalizmi', dağıtım ve sunum ile ilgili gerçek planlama sorunlarına işaret etti ve onları, gerçekte, serbest pazara muhalefet eden sosyalist komşularından daha başarılı bir biçimde çözdü: Macar tüketiciler geniş bir tüketim endeksine, geniş bir sunuma, yüksek kalitede olmasa da kavuştu. Bu reformlar çerçevesinde serbest pazar yatırımda minimum rolü oynadı. Macaristan'ın Batı'yla giderek büyüyen teknoloji açığı ve buna borçları ödemek için Batıyla olan ticaretin yeniden düzenlenmesindeki başarısızlığın eşlik etmesi, ekonomistleri, bunun bir hata olduğuna ve gerçek bir sermaye piyasasının gerekli olduğuna inandırdı: sanayide sözde kendi kendini yöneten işletmelerin üç yıllık deneyimi ve tarımda sözde kendi kendini yöneten işçi kooperatiflerinin 20 yılı aşkın deneyimi onları kendi kendini yöneten işçi kollektiflerinden ziyade, dışardan hissedarların bu pazarda başlıca aktör olması gerektiğine inandırdı. Batılı sosyalistlerin, doğrudan demokratik ekonomik planlamanın 'pazar sosyalizmi'ne yönelik ihtiyacı ortadan kaldırılabileceği, ya da gerçekte demokratik özyönetime sahip işletmelerin 'pazar sosyalizmi' çerçevesinde özünde tutucu olmaması gerektiğini öne süren argümanlarına karşılık, onlar (Macar ekonomistler-çev.) hem pratik ve hem de teorik sorunlara değindiler. Birincisi, gerçek günlük işyeri demokrasisinin, buna adanmış bireylerden oluşan küçük işçi kooperatiflerinde dahi, pratikte gerçekleşmesinin ne kadar zor olduğu kanıtlanmıştı.

Bolluğun olmadığı ve doğrudan anti-demokratik planlamanın denendiği ve destek gördüğü koşullarda, idari yetkiyi sınırlamanın aracı olarak mülkiyet reformu kararına varılması pek de mantıksız değil. Yegâne gerçekçi politik tercihin ekonomik tecrit ve yaşam standartlarında gitgide bir düşüşün olduğu bir durumda, Macar sosyalist planlamasından sosyalist olan bazı şeyleri kurtarmak tek uygun yol olabilir. Ve eğer doğru olan buysa, o zaman FFD'nin, içinde işçilerin, tüketiciler olarak ara denetimi gerçekleştirdikleri, topluluk mülkiyeti hakimiyetindeki bir ekonomik model üzerinde, eski idarenin kendisini yeni bir burjuva sınıfına dönüştürdüğü bir modele kıyasla, FFD kendi modelini sosyalist olarak düşünmekte tereddüt etse de, daha bir dikkatle durulmalıdır.

Nihai sonu, çok partili seçimlerdeki seçmen tercihinden ziyade işsizlik arttıkça, sadece bölgesel, vasıfsız işçi sorunu olmaktan çıkıp büyüyen toplumsal güçlerin rolü belirleyecek. Serbest pazar imajı muhtemelen bir hayli bozulabilecek ve FFD'nin pazar değerlerini dışlayan pazar tekniklerine yönelik isteği gerçekleşebilecek. Yeri gelmişken, mevcut politik güçler, İmre Nagy ve yandaşlarının 16 Haziran 1989'da yeniden gömülme töreninde, hem eski ve hem de yeninin ortaya çıkışıyla uzlaşmalarını sembolize edercesine çok iyi kenetlenmişlerdir. Burada muhalefet tüm gücünü ortaya koydu. Hem HSWP içindeki bölünme ve hem de hükümetin yeni gerçeği burada gözler önündeydi. Ve burada Nemeth ve Pozsgay HSWP üyeleri olarak değil hükümetteki güçleri oranında bulundular. Ancak yine burada, Macaristan politikasının mevcut belirsizliği, gömdükleri adamın gücünü yansıtmaktaydı. Nagy, toprağı köylülere dağıtan, milliyetçi, ekonomik reformcu, çok partili demokrasinin savunucusu bir komünistti. Bugünün Macaristan'ı onun milliyetçi, köylü yanlısı, radikal ekonomik reform partisini geliştiriyor; bütün eğilimlerin alkışladığı bir komünist olduğu sürece HSWP, muhtemelen önemli bir politik güç olarak varlığını sürdürecek. Reformist komünistler herkes tarafından itibar edilen bir ulusal büyüğe sahiplenebilir.

Çev: **Kubilây Demir**

Notlar

(1) Makaleyi yazarken başvurduğum temel kaynaklar: Periyodikler *Figyelö* (haftalık ekonomi dergisi), *Heti Vilaggazdasag* (haftalık haber magazini, ekonomik yorumu da var), *Magyar Nemzet* (Yurtsever Halk Cephesi'nin günlüğü); böylesi parti programları 1989 Mayıs'ında elde edilebiliyordu. Bu kaynaklar 1988-89'da yayınlanmış olan üç kitapla desteklenmekteydi: S.Kurtan, ed. *Magyarorszag Politikai Evkönyve 1988*, Budapest 1989; K.Bossanyi, *Szolamproba*, Budapest 1989; Z.Acs, *Kizart a part*, Budapest 1989. İlki 1988'e

ilişkin politik bir yıllık. Diğer ikisi, önde gelen politik simalarla röportajları içeriyor. Yer darlığı nedeniyle göndermeler sınırlı tutuldu.
(2) Tek bir parti görüşü olmadığından HSWP'nin konumu açık ve net değildi.
(3) Aşağıdaki tartışmanın öne sürdüğü gibi, daha geleneksel bir modele geri dönüşü savunan Ferenc Münnich Topluluğu o kadar önemli olarak düşünülmemelidir. Sol-Kanat Alternatif Birlik, ki aynı şekilde öneme sahip değil, özyönetim ve işçilerin kontrolünü benimsemekle beraber daha açık bir ekonomiyi savunuyor.
(4) Seçmenlerin % 10'unun böyle bir dilekçeyi imzalaması gerek. Bu şekilde geri çağrılan MPS'nin yerine, seçimde ikinci en yüksek oyu alan temsilci getirilir. Eğer bu temsilci parlamentoya gitmeyi reddederse seçimin yenilenmesi istenir.
(5) Fakirlere Destek Fonu (SZETA) 1979'da fakirlere yardım amacıyla kurulmuş bir bağımsız organizasyon. 1989 Bahar'ında yasallaştı.
(6) Yurtsever Halk Cephesi esas amacı seçimlerin yapılmasını sağlamak olan, HSWP'den ayrı (bağımsız) bir örgüttür.
(7) 29 tane çevreci grup, 8 farklı gündem altında toparlanıyor. Bu da bugün Macaristan'da varolan 'sivil toplum'un karmaşıklığını gösteriyor. Bkz. Kurtan, op.cit. pp.156-60.
(8) *Figyelö*'deki bir makale (No 41, 43 Ekim 1988 p.7), çok katı iflas işlemlerinin başlatıldığı 1986 yılından 1988 Eylül'üne kadar 171 küçük kooperatife karşılık sadece üç devlet işletmesi kapatıldı.
(9) 1986'nın III Yasası
(10) M.Bihan, *Politikai Rendszer es Demokracia* (ikinci baskı), Budapest 1989. İlk basımı 1985'de, ikinci basımıŞubat 1988'de yapıldı. İki baskı arasındaki geçen dönemde politik iklimdeki değişmenin göstergesi 'sosyalist' kelimesi başlıktan çıkarılmış.
(11) Grósz'un nihai düşüşü, gerçekte 23-24 Haziran 1989'daki MK toplantısında garantiye alındı. Bu, onun sadece Birinci Sekreter olmasına neden oldu ama dört kişilik bir prezidyum (Grósz, Pozsgay, Nyers ve başbakan Nemeth), Kongre'ye kadar Parti'yi idare etmek için belirlendi.
(12) HSWP'nin gücü, *168 Ora* sayı I'de yayınlanan, telefonla yapılmış bir anket sonucuna göre biraz daha azdı.
(13) Bildiğim kadarıyla bu görüşlerin hiçbirisi açık olarak dile getirilmedi, ancak havaya hakim olan görüşler bunlar. Ivan Szelenyi *(Sosyalist Girişimciler: Feodal Macaristan'da Orta Sınıf*, Cambridge 1988.) İkinci durumu yakından tartışıyor.

Ölü Doğan Açılış: Latin Amerika Deneyiminin Işığında Güney Kore

Bruce Cumings

New Left Review No: 173 Ocak-Şubat 1989

Bu yazımda Latin Amerika aynasına ya da *abertura*'ya bakarak onun, Güney Kore'de siyasal sistemi demokratikleştirmek için süregelen mücadeleye nasıl ışık tutacağını görmeye çalışacağım. Latin Amerika'da demokratikleşme sorunları ve geleceği üzerinde en zengin yazın Kore'de ya da Tayvan'da olduğundan daha başarılı bir şekilde otoriteryen rejimlerin baskısının azalması (Şili istisna olarak) ile ortaya çıktı. Dolayısıyla bu Doğu Asya ile karşılaştırma olanağı tanıyan bir yazındır. Ayrıca Latin Amerika, birbirini etkileyen yerli teori ve pratiklerle karışmış bir dünya teorisi modeli de olageldi. Bu, önde gelen temsilcileri inceledikleri halkın ekonomideki olağanüstü becerisini mucizevi olarak tarif eden ve geçici demokratikleşmeyi de aynı derecede garip bulan bir alanda çalışan biri için bir tesellidir. Ben, önce Latin Amerika diktatörlüklerinin yükselişi ve görünüşteki çöküşünü değerlendirip ardından belli birkaç Latin Amerika uzmanı tarafından öne sürülen teşhis ve tedavileri sorgulayacağım ve nihayet Kore ve Latin Amerika'nın ikisinin de durumlarını aydınlattığını düşündüğüm alternatif bir açıklamada bulunacağım.

Bürokratik-Otoriteryenizm

Latin Amerika'da ardarda gelen otoriteryen sistemlerin en güçlü açıklamasının, Guillermo O'Donnell'in bürokratik-otoriteryenizm çözümlemesinin, birbiriyle etkileşim içinde bir dünya sistemi, zaman, sanayileşme stratejileri ve yerli siyasal koalisyonlar, rejim türleri modeli sunduğu hatırlamaya değer. O'Donnell, bürokratik-otoriteryen sistemin, ithal ikameci sanayileşme (İİS) ve sanayileşmenin dikey 'yoğunlaşması'nın (sermaye ve ara mallarında) sona ermesi ve ihracata dayalı kalkınmanın başlaması ile ortaya çıktığını ve böylece Arjantin ve Brezilya'da Peron ve Vargas rejimleriyle özdeşleştirilen halkçı (populist) ve milliyetçi evrenin sona

erdiğini öne sürüyor. Albert Hirschman'ın "çok geç" (late-late) kalkınma dediği sanayileşme stratejileri modernizasyon okulunun önceki çözümlemelerinin öngördüğü demokratikleşme yerine siyasal sonuç olarak otoriteryen bir yönetim verdi.(1)

Bürokratik-otoriteryen rejim şu özelliklere sahipti: "Büyük ölçüde oligopolleşmiş, ulusötesi (transnational) bir burjuvazi"ye dayalı bir toplumsal taban; ulusötesi ortodoks metropoliten ekonomi ve zor kullanma, ikna (coercion) uzmanları katmanı üzerindeki vurgu; demokratik kurumlar ve değişik çıkarların temsil edilmesindeki çeşitli kanalların tasfiyesi; halk kesiminin, özellikle işçi sınıfının safdışı bırakılması, küçük ve orta işletmelerin ekonomiden çekilmesi; ekonominin ülke sınırlarını aşması ve toplumun ulusal karakterinin bozulması (denationalization).

Güney Kore otoriteryenizmi (ya da benim dediğim gibi bürokratik otoriteryen sanayileşme rejimi) yakın geçmişteki Latin Amerika deneyimiyle birçok benzerliği paylaşıyor. 1961-63 askeri yönetim döneminin devlet eliyle İİS'den ihracata yönelik kalkınmaya geçişle aynı zamana ve formel otoriteryen bir sistemin geliştirilmesinin de ("Yushin" rejimi, 1972-79 ve Chun Doo Hwan kisvesi altında 1980-87) sanayide geniş bir derinleşme ile aynı zamana rastladığı görüşündeyim. O'Donnell'in modeli Arjantin dışında Latin Amerika'da geçersiz kalıyorsa da kimi eleştirmenlerin dediği gibi, Kore'de geçerli görünmektedir.

Kore örneğinde uluslararası boyut ya da güvenlik boyutu, Park Chung Hee ağır sanayiyi (çelik, petrokimya, otomobil, gemi yapımı) başlatıp, Nixon'un, her ikisi de 1971'de açığa çıkan Çin'e açılışı ve Japonya'ya karşı "Yeni Ekonomi Politikası"nın yarattığı keskin değişimler ortamında kendi otoriteryen sistemini geliştirdiği zaman önem kazandı. Nixon'un erken Amerikan neomerkantilizmi, buna uygun olarak sanayide derinleşmeye karşı ilgisizlik, otoriteryenizm merakı (Filipinler ve Kore, 1972'de birkaç hafta arayla "otoriteryen oldu"), "Nixon doktrini"nin bölgesel jandarmalara güveni ve Rusya ve Çin ile zekice yumuşama politikasını birleştiren politikası Park'ın hareketleri için hem bir teşvik oldu hem de zemin sağladı. İç ve dış boyuttan hangisinin daha önemli olduğunu tartışmayacağım, bunun yerine derinleşmenin gerekleri ve dış çevrede meydana gelen keskin değişimlerin, temelde neomerkantilist olan Park ve danışmanlarını formel bürokratik-otoriteryen bir rejim kurmaları için ikna etmeye yettiğini iddia edeceğim. Bu rejim sanayileşmede zamanlama ve sıralama ve 1970'lerdeki "çok geç" kalkınmanın gereklerinin siyasal bir sonucudur. Brezilya'nın durumuyla birçok önemli yönden karşılaştırılabilir, özellikle büyüme (1968-74) ve "derinleşme" (1974-78) dönemlerinde.(2)

Güney Kore modeli (pattern), sert zorlama ve gevşeme arasında dalgalanmaktadır. 1950'lerde yaygın bir otoriteryen rejim altındaki İİS'yi 1960-61'de siyasal liberalleşme izledi, ardından doğrudan cunta yönetiminde ihracata dayalı kalkınmaya geçiş geldi ve bunu da başka bir görece liberalleştirilmiş rejim (1963-71) izledi. Sınai derinleşme, krizle sonuçlanan (1972-79) formel bürokratik-otoriteryen bir sanayileşme rejimine tekabül etti; bunu Amerikan baskısı altında 1980'lerin başlarında ekonomik liberalleşme izledi, bu da 1985-88 siyasal liberalleşmesini etkiledi.

Güney Kore, Latin Amerika'ya, rejiminin "üç büyük mesele"yi çözemeyişi yönünden de benzemektedir.[3] Birincisi, bürokratik-otoriteryen sanayileşme rejimi sürekli meşruluk sorunlarıyla karşılaştı[4] ve onları Brezilya gibi ekonomik kalkınma hamleleri yoluyla çözmeye çalıştı (Park'a yararı oldu bunun fakat Chun'a olmadı). İkinci mesele, yeni Başkanın seçilmesi, 1988'de çözülmüş gibi gözükmektedir, ancak yeni Başkan Roh Tae Woo'nun 1980'deki **darbeci**lerden biri olduğu ve şimdiki durumun "haleflik"ten çok bir yenilenme olduğu unutulmamalıdır. Sonuçta rejimin tercih ettiği atama ya da kutsama biçimindeki haleflik yönteminden dolayı Haziran 1987'de büyük bir halk **ayaklanması** patlak verdi. Üçüncü mesele: Bürokratik-otoriteryen rejimler bunalımları çözmede çok büyük güçlüklerle karşılaşır ve "genellikle birdenbire ya da çırpınarak sona ererler". Bu 1979'da Park rejimi için kesin doğruydu, ayrıca 1987'de Chun için de geçerli olduğunu düşünüyorum, tek farkla ki bu sefer sona erdikten sonra tekrar canlandı ve bugün de sürmekte.

Park ve Chun rejimlerinin düşüş ya da bunalıma girme koşulları Latin Amerika ülkeleriyle —özellikle Arjantin— kayda değer bir koşutluk göstermektedir. O'Donnell ve Schmitter'in yeni, açık tanımları, "yeniden üst düzeyde siyasallaşmış ve öfkeli bir toplumun patlaması" Kore örneğine çok iyi uymaktadır, ben yalnızca ana hatlarıyla alıyorum:[5]

> "Eski siyasal partilerin yeniden canlanması ya da yenilerinin kurulması ve daha çok demokratikleşme hatta devrim için baskı yapmaları; sansürün uzun süren baskısından kurtulan kitap ve dergilerin birdenbire ortaya çıkması; sendikalar, meslek odaları ve üniversiteler gibi eski kurumların hükümet denetiminin aracı olmaktan çıkıp, çıkarların, ideallerin ve rejime karşı öfkenin ifade edilmesinin araçları haline gelmesi, otoriteryen yönetimin uzun süre baskı altında tuttuğu ya da ihmal ettiği taşrada yerel örgütlerin ortaya çıkması; önceleri otoriteyle uyum içinde yaşamış dinsel ve ruhani grupların ahlaki endişelerini açığa vurması".

Yazarların kaydettikleri gibi, insan hakları örgütleri ve kiliseler, ilki uluslararası desteğe dayanarak ve öteki de çoğu zaman rejimin müdahalesinden görece korunmuş olan tek kurum olarak, rejim aleyhtarları için önemli sığınaklar olageldi. (Kimi kiliseler cesaretle tanıklık yaptılar ve katolik bir rahip, kilisede barikat kuran öğrencileri çıkarmayı —ya da çıkarılmalarına izin vermeyi— reddederek Haziran 1987 gösterilerinde katalitik bir rol oynadı)[6] Aydınlar ve öğrenciler böyle mücadelelerde özellikle önemlidirler ve Latin Amerika ve Doğu Asya'da A.B.D.'de olduğundan çok daha fazla nüfuzları vardır. Gerçekten Koreli öğrenciler, eğitimli, okumuş kişilere gösterilen geleneksel saygı ve onların ahlaki yönden örnek olmaları beklentilerinden yararlandılar.

A.B.D.'nin Kore'deki rolü de Latin Amerika'dakiyle çarpıcı benzerlikler taşır. Cunta ve otoriteryenleri eyerde sağlam oturdukları sürece destekleme, askeri yardım, polis eğitimi, istihbarat paylaşma, CIA "danışmanları", vs. vs. Bütün bunlar rejim bunalıma girdiğinde birdenbire unutulur —ve A.B.D. demokrasi havarisi kesilir, "rejimin söküp atmak için her türlü çabayı gösterdiği demokratik bir merkez ile ittifak için otoriteryen rejimin içinde 'saygıdeğer' unsurlar için sonuçsuz bir arayış" içine girer.[7] Washington aradığı "ılımlı"yı Roh Tae Woo'da buldu, Woo 1987 güzünde Washington'da bir elçilik partisinde General John Singlaub ve General Richard Stilwell tarafından kabul edildi— ilki CIA ve askeri kökenli Kore uzmanı ve yakın geçmişte Kontra'lara "özel" yardımın şampiyonu; öbürü de Kore savaşı sırasındaki CIA Asya Şefi ve Nikaragua'da erken bir gizli "Kontra" örgütleyicisi (1981'de) idi.

Savaş sonrası Güney Kore rejimlerine şematik bir bakış ihtiyacında olanlara, kılavuz olarak Tablo 1'i sunuyorum. Şemadan iki gözlem sonucu çıkıyor. Birincisi, Güney Kore 1948-61 ve 1963-71'de temsili bir demokratik yapıya ilişkin hatırı sayılır bir deneyime sahipti. Roh Tae Woo rejimi yalnızca Reagan yönetiminin reklamlarında görülmemiş ve istisnai olarak sunulabilir.[8] İkincisi, aynı form aşağıda ayrıntıları verilen zorlayıcı yapılarla birlikte var oldu ve bugün hiçbir çözülme işareti göstermeksizin hâlâ bir arada var olabiliyorlar. (Bu, 1985'den beri büyük demokratik kazanımların olmadığı anlamına gelmiyor).

Güney Kore'nin Farkı

Latin Amerika ile yukarıda anlatılan benzerlikleri olmasına karşın, Kore'nin önemli farklılıkları da vardır. O'Donnell'in otoriteryen devlet sınıflandırması Güney Kore'ye tam uymaktadır, tıpkı Martin'in Brezilya rejiminin özelliklerini sıralaması gibi[9], ancak

Tablo Bir: Güney Kore Siyasal Sistemi

rejim	*liberal formalizm*	*otoriteryen öz*	*seçimler**	*iktisadi politika*	*siyasal karışıklık*
Amerikan askeri hükümeti (1945-48)	düşük	yüksek	yok	dış yardım	çok yüksek
Rhee, 1948-60	yüksek	yüksek	var	İİS, yardım	yüksek
Chang, 1960-61	yüksek	düşük	var	dış yardım	yüksek
Cunta, 1961-63	yok	yüksek	yok	İİS'den çıkış	düşük
Park, 1963-71	yüksek	orta	var	ihracata yönelik	düşük
Park, 1972-79	düşük	yüksek	yok	ihracata yönelik	yüksek
Chun, 1980-84	düşük	yüksek	yok	ihracat ağırlıklı	orta
Chun, 1985-87	orta	yüksek	yok	ihracata yönelik	yüksek
Roh, 1988-	orta	??	var	ihracata yönelik	??

(*) Doğrudan Başkanlık seçimleri
İİS: İthal İkâmeci Sanayileşme

söylenmesi gereken başka şeyler de vardır. İlk önce, Güney Kore'nin bürokratik-otoriteryen sanayileşme rejiminin hiçbir Güney Amerika devleti ya da liderinin hayal bile edemeyeceği bir **yola getirme kapasitesi** vardır. Özünde bu devlet 1930'lardaki, Kore devrimiyle durmaksızın savaşmaktan (önce yurtiçinde, sonra askersiz bölgenin (DMZ) kuzeyinde ve şimdi de yeni bir biçimde ve yeni bir kuşakta olmak üzere yine yurtiçinde) dağılmış ve tıkanmış kalmış kuasi-faşist militarist yüküyle Japon modeli ile karşılaştırılabilir.

Franko İspanya'sının "sivil muhafızlarını" *(guardia civil)* andıran merkezi eşgüdümlü ulusal bir polis örgütü, özel bağımsız ulaşım, iletişim sistemi, silahları (başlangıçta büyük bir kontrgerilla "muharebe polisi" de dahil olmak üzere) ile birlikte 1945'ten beri vardı. Amerikan İşgal'inin aracılığıyla Japon sömürgeciliğinin doğrudan bir mirası olarak kaldı.[10] Rejimin 600 bin kişilik askeri kanadı hiçbir Latin Amerika ülkesiyle karşılaştırılamayacak derecede güçlüdür ve Kore savaşından bu yana dünyada 6. ya da 7. sırada olup en yüksek asker/sivil oranlarından birine sahiptir. Bu ordunun kökeni doğrudan Japon sömürgeciliğinden olmasa da 1945'e dek uzanır. (Kore savaşına katılan bütün subaylar Japon İmparatorluk Ordusu'nda görev yapmışlardı, bununla birlikte, Park Chung Hee ve onun katili olacak olan Kim Chae-gyu, 1946'da Amerikan işgali aracılığıyla Güney Kore ordusuna katılmış olan Japon ordusu subaylarıydılar).

Merkezi bir istihbarat örgütü (KCIA) 1961'de Amerikan (CIA) yardımıyla kurularak yavaş yavaş Korelilerin yaşamlarının her alanına girecek biçimde genişledi. Koreli siyaset bilimci Jang Jip Choi onu "en üstün (nihai-çev.) devlet organı" olarak nitelendirdi[11], KCIA'nın Park döneminde ABD'de de önemli bir işlevi olduğu "Koreagate" skandalı ile ortaya çıktı. Örgütün şefinin Başkan Park'ı 1979'da bir akşam yemeğinde vurmasından sonra örgüt geçici bir bozgun yaşadı. ("Böyle bir böcekle birlikte nasıl siyaset yaparız?" diye bağıran Kim Chae-gyu, Park'ın suçsuz koruma görevlisini vurdu ve ardından açıklanamayan bir biçimde — şimdiye dek kimse açıklamadı çünkü— Başkan'ın kendisini de delik deşik etti) KCIA, Chun rejiminde değişik bir ad altında yeniden canlandı. 1970'lerde olduğu gibi her taşın altından çıkmıyorsa bu, Chun'ın askeri istihbarat kökenli olması ve 1980'lerde onun işlevini genişletmesi nedeniyledir. Chun ayrıca, şimdi sayısı 150,000'i bulan askeri kökenli (paramiliter) bir toplum polisi kurulup genişletilmesi işine de el attı. Göstericilere karşı temel savunmayı üstlenen, *New York Times*'da çoğunlukla yazısız çıkan (çünkü yazı gerekmemektedir) fotoğraflarda görünen Darth Vader* kılıklı figüranlar bunlardır. Gerçekte çoğu, karşılarına çı-

*Yıldız Savaşları filmindeki uzaylı bir tip.

kan öğrencilerden pek farkı olmayan genç askerlerdir.

Bu sistemin işleyişine yalnızca bir örnek verecek olursak, belli başlı Kore Üniversitelerinden birinde tanıdığım bir öğrenci işleri şube müdürü günde ya da haftada bir kez yedi değişik hükümet organına rapor veriyordu —polis, KCIA, askeri istihbarat, valilik, yerel yönetim vs.; protestocu öğrencilerden dolayı sık sık geceyarıları evinden aranıyordu. Sistem en küçük yönetim birimlerine ve ailelere dek uzanmaktadır— gösterilere katılan bir öğrencinin ailesi mutlaka ziyaret edilir ya da öğrenci radikal ise "Kızıl" damgasını yer. Akademik özgürlükler 1948'den beri yoktur ya da kullanılması tehlikelidir, totaliter düşünce eğilimi hâlâ kendini göstermektedir. Ders kitapları Eğitim Bakanlığı tarafından merkezi bir biçimde denetlenir, tarihsel ve siyasal çizgi üzerinde dikkatle durulur ve hoşa gitmeyen gerçekler sansürden geçirilir. Öğretmenler, ilkokuldan başlayarak öğrencilere anti-komünizm aşılamakla sorumludurlar. Gösterilere katılan gençler bütün bu sisteme ve ana babaya saygıyı öğreten eski geleneklerin derin ve hâlâ güçlü taleplerine de karşı gelmek zorundadır.

Latin Amerika'dan farklı olarak, devlet her zaman **dışlayıcı** oldu: Uzun bir süreden beri Güney Kore'de hiçbir sendika olmadı ve yönetimi ele geçiren hiçbir siyasal parti ya da koalisyon emekçilerden oluşan bir tabana sahip olmadı. Böyle bir örgüt başını kaldırdığı anda devlet tarafından ezildi. Sol eğilimli işçi önderleri birçok fabrikaları örgütledikçe hatta bir çoğunda idareyi ele geçirdikçe 1945'te Japonlardan kurtuluştan sonra güçlü sendikalar ortaya çıkmaya başladı. Amerikan işgal kuvvetleri bu sendikalara karşı üç yıl süren bir saldırı başlattılar ve nihayet onların ulusal örgütlerinin yerine emek sürecini denetlemek için tasarlanan devlet denetiminde bir "sendika" koydular.[12] 1950'lerdeki İİS evresinde halkçı kesimlerin hiçbir belirgin siyasal katılımı olmadı. İşçiler de, yakın geçmişe dek muhalefeti, işyerindeki örgütlenmeye ancak merkezi devletten daha az düşman olan, çok zayıf bir destekçi olarak görüyorlardı.

Toprak Ağalığının Çöküşü

Muhalefetin toprağa dayalı bir tabanı vardır, fakat bu Latin Amerika'dan çok farklıdır. "Toprak reformu", Kore örneğinde çok tartışılan ve büyük ölçüde yanlış anlaşılan bir meseledir. Kore'de Japon sömürgeciliğini yaşamış yüzlerce yıllık bir büyük toprak sahibi sınıf vardı —gerçekten sömürgeciler pirinç elde etmek ve köylüleri susturmak için toprak ağalarını toprağa daha da sağlam köklerle bağladılar. Toprak ağaları özellikle gerici, girişim-

cilik karşıtı ve buna uygun olarak daha Catonist idi.[13]

Toprak ağalığı pirinç üzerinde yoğunlaşmış ve **ince (intensive)** tarıma dayalı idi, **kaba (extensive)** tarım yapan büyük çiftlik modeliyle hiçbir yakınlığı yoktu. Amerika'lılar 1940'ların sonlarında yeniden toprak dağıtımı için çalıştılar, Japonların ellerindeki toprakları (yaklaşık toplam ekilebilir alanın yüzde yirmisi), 1948'de işgalin sonunda küçük parçalar halinde kiracılara sattılar ve Kore Cumhuriyeti'ni bir toprak reformu yasası için zorladılar. Bir yasa çıkarıldıysa da Kuzey Koreliler 1950 yazında Güney'i işgal edinceye dek tek bir hektar dağıtım olmadı: Devrimciler gelince de "Pusan hattı" içinde kalan topraklar dışında toprak ağaları her yerde mülksüzleştirildi. Rhee'nin gürültüyle Seul'e dönmesinden sonra Amerika'lılar onun ağalar sürüsünü tekrar toprağa yerleştirmeyi reddettiler. Böylece yeniden dağıtım geniş bir küçük çiftçiler kitlesi yaratıp köylüleri sakinleştirirken, toprak ağaları sanayiye çevrilebilir devlet tahvilleri aldılar. Amerikalılar temelde tarımsal çıktıyı sınai üretime dönüştürmeye çalıştılar: Tüm Üçüncü Dünya'da denedikleri kapitalist sınıf oluşturma çabalarının bir parçası idi bu. Fakat Kore'de olduğu gibi yadsımaya çalıştıkları devrimden pek nadir yardım aldılar.[14]

Savaş ve devrim, tarım sektörünü temizleyerek Latin Amerika ve Filipinler'in latifundium'ları ve oligarşilerinden kaynaklanan merkezi yönetim üzerindeki güçlü toplumsal denetimi ortadan kaldırdı. Park Chung Hee kısa zamanda iyi bir çiftçi ailesinin oğlu olarak bu iktidar boşluğunu kolayca doldurdu ve yirmi yıl boyunca çiftçileri Bonapartist bir tarzda sığır çobanı gibi güttü. Bu deneyim ve savaşın getirdiği yıkımlar ihracata dayalı sanayileşmenin başlangıcında görece eşit bir gelir dağılımı yarattı, fakat yüzyıllarca sürmüş olan aristokratik yönetimin kalıntısı olan belirgin hiyerarşi ve sınıf bilinci, dilin resmi biçimlerine bile sinmiş olarak yerinde kaldı. Her durumda Kore'nin toprak sahibi oligarşisi kentlerde toplanarak siyaset yoluyla ve özellikle başkentte yoğunlaşan eğitim olanaklarını kullanarak yitirdikleri egemenliklerini yeniden kazanmaya çalıştı; soylu Konfüçyen beyefendiler olarak, bu ticaret ve sanayiden çok daha fazla onların **işi** (métier) idi, örgütlü işçilerle halkçı koalisyonlara girmenin de bir yararı yoktu onlar için. Bu şekilde hem sanayileşme hem de otoriteryen yönetime kolaylık sağlanıyordu.

Muhalefetin ılımlı havası ve Kore savaşı sırasında ve sonunda Sol'un bir kolunun kesilmiş olmasına karşın 1945'ten beri muhalefetin meşru bir güç olarak kabul edildiğinin ya da seçimlerdeki zaferinin Başkanlığa oturma anlamına geleceğinin —ya da gerçekten iktidara gelme düşüncesinin başını döndürmeyeceğinin— açıkça belli olduğu hiçbir dönem olmamıştır. Bunun tek istisnası, 1960 "Nisan devrimi"nden sonraki kısa dönemde muhalefe-

tin örgütlediği tek hükümetin kurulmasıdır. Bu rejim bir yıldan kısa bir süre içinde askeri bir **darbe**nin patlamasıyla sona erdi ve yöneticileri çekip gittiler. Başbakan (Chang Myon) bir rahibe manastırına saklanırken, bir yardımcısı askeri yönetime büyük ölçüde kansız bir "geçiş" düzenliyordu.[15] Ters yönde bir geçiş 1963 ya da 1971 seçimlerinde olabilirdi, fakat bundan kuşkuluyum, muhalefet birleşseydi 1987'deki seçimlerde de olabilirdi, fakat bundan da emin değilim.

Dolayısıyla, Latin Amerika ile ana ayrımlardan biri, ordunun "tekrar siyaseti devredeceği", ne bir parti ne de siyasal deneyimler ağının oluşudur. Partiler hâlâ tek bir önder etrafında bir araya gelen destekçiler kümesi durumundadır, Kore'de önderliğin olağanüstü tepeden inmeci doğasından etkilenen himayeci (Clientelist) bir **paterne** göre biçimlenmişlerdir. (Herşey parti önderi ya da devlet başkanının onayından geçmek zorundadır). Son zamanlarda geçen çeyrek yüzyılın eşitsiz gelişiminden dolayı bölgesel nitelikler öne çıkmaya başladı. Park, Chun ve Roh hepsi de güneydoğulu idiler ve zengin pirinç tarlalarıyla muhalefetin geleneksel tabanı olan güneybatının geliriyle, yatırımları kendi bölgelerine yaptılar. Bu ise, 1988 yerel seçimlerinde onlara avantaj sağladı fakat Aralık 1987 genel seçimlerinde muhalefetin bölünmesine yol açmıştı. Sivil kılığına girmiş militaristler kimi bölgelerde güçlü idilerse de genelde o kadar az tutuluyorlardı ki rejimin bütün hilelerine ve destelerce paraya karşın 1980'lerde oyların yüzde 35'inden fazlasını alamıyorlardı.[16]

Güney Kore devletinin ekonomideki rolü küba hariç Latin Amerika devletlerinin hepsininkinden daha güçlüdür.[17] Hakkında pek bilinmeyen şey ise **yan zayıflığıdır**. ABD hâlâ Güney Kore ordusuna komuta etmekte, bir dizi askeri üste 41.000 personel bulundurmakta, nükleer silahları kontrol etmekte ve çeşitli bürokrasilere kişisel bağlar, bir takım alanlarda doğrudan katılım (askeri istihbarat, ortak savaş tatbikatları, nükleer enerji) ve sürekli (fakat gizli) bir şekilde devlet memurlarını gözetim altında tutmak yollarıyla derinden nüfuz etmektedir. (Örneğin 1970'lerde Başkan Park'ın Mavi Saray'ındaki odasına Ulusal Güvenlik Örgütü tarafından dinleme aygıtları yerleştirildiği duyulmuştu). Basın yayın üzerindeki Amerikan etkisi büyüktür, üç televizyon istasyonundan biri Silahlı Kuvvetler'e aittir ve İngilizce yayın yapmaktadır. Bu yan zayıflık Güney Kore'yi, askerlerin geri çekilmesi söylentilerinden dergi sayfalarındaki olağan ve sıradan görünen eleştirel makelelere dek ABD-Kore ilişkilerindeki her türlü değişikliğe karşı aşırı duyarlı yapmaktadır. Amerika'da Başkanlık seçimleri Güney Kore üzerinde kolay silinmeyen çabuk izler bırakmaktadır.

Himayeci Bir Ada

Yan zayıflık mutlak surette dünya pazarına açılmayı gerektirmez: Tam tersine. 1940'lardan beri Güney Kore hegemonik serbest ticaret denizinde himayeci bir ada olmuştur, Kore ekonomisini ayakta tuttuğu sürece Amerika buna hoşgörüyle bakabilmiştir. Michael Deaver 1980'lerin ortasında kapıyı aralayana dek bir kimse yabancı sigara içmekten hapse atılabilirdi. Kore Cumhuriyeti temelde ihracatının bir parçası olan ithalatlara açıktır. 1970'lerin başlarından beri özellikle güçlü neomerkantilist eğilimlere sahipti. Washington ancak son yıllarda karşı çıkmaya başladı.

Bir başka önemli ayrım da Güney Kore'nin Güney Amerika devletlerinden çok daha farklı bir **bölgesel gruplaşma** (regional configuration) içinde yer almasıdır. Daha şiddetli ve bunalımlı ve daha az yaygın olmakla birlikte Güney Kore de, tek yanlı Amerikan egemenlik bölgelerinden biridir. Fakat 1960'lardan beri Latin Amerika'dan farklı olarak Güney Kore Amerikan egemenliği ve Japon ekonomisinin çifte etkisine maruz kaldı ve ticari yönden her iki ülke pazarına bağımlı kaldı. Japon ekonomik etkisi, ağır Amerikan baskısı altında Kennedy yönetiminde geri döndü, bunu 1965'te ilişkilerin "normalleşmesi" izledi. Güney Kore ABD ve Japon sanayisinin ürün döngüsü ile bütünsel bir biçimde bağlantılıdır ve Japonya için gizli cephe savunması işlevini de görmektedir. Diyebiliriz ki, gerçekte Güney Kore devletinin zorlama kapasitesi Japon devletinin **bütünlüğünün** sağlanması işlevini görmektedir. Kore ordusu olmasaydı Japonya askeri durumunu tümüyle gözden geçirmek (iç ve dış baskılara karşı) zorunda kalacaktı. Savaş sonrası Japon demokrasisinin varlık koşulu kısmen Kore'de bürokratik-otoriteryen bir devletin varlığını sürdürmesidir.

Güney Kore, güvenlik, ticaret, finans ve siyaset ağlarıyla ABD ve Japonya'ya bağımlı bir devlet ise de **dependencia**'nın (bağımlılık-çev.) sömürgeler çağındaki klasik özelliklerini taşımaz. Doğrudan yabancı yatırımların düzeyi genellikle Latin Amerika'da olduğundan çok daha düşüktür, yine de ulusötesi sektör büyüktür ve yabancı çokuluslu şirketler ile birçok ortak girişim içindedir.[18] Tayvan'dan farklı, fakat birçok Latin Amerika devletine benzer biçimde, "büyük sıçrayış"ını dışardan borç alarak ve aşağı yukarı Arjantin'inkine eşit miktarda bir yükün altına girerek finanse etti. (İki ülke 1980'lerde en büyük 3. ve 4. borçlular idiler). Kore, Latin Amerika ülkelerinden farklı olarak bu finansmanı, gelişen sanayi dallarını ödüllendiren, verimsiz ve düşük olanları cezalandıran yüksek derecede yönlendirici bir devlet eliyle ve daima dünya pazarlarındaki rekabeti kollayarak yaptı.[19] Latin

Amerika'da olduğu gibi iktisadi politikalar genellikle çoğu Şikago, Stanford, Harward ve emperyalizmin vesayeti altındaki öteki kurumlarda öğrenim görmüş iktisatçılar olan bir ulusötesi uzmanlar sınıfının ellerindedir.

Son önemli ayrım Kore burjuvazisinin Brezilya, Arjantin, Şili ya da Uruguay burjuvazilerinden daha zayıf olmasıdır. Hegel'in "devletin başlıca görevinin bir orta sınıf geliştirmek" olduğu düşüncesini anımsarsak, Kore'nin, **"geç" biçimlenişi** ve devletin **sınıf-yapıcı rolü** hakkında bir ipucu yakalamış oluruz. Devlet, çoğu yerde olmayan bir kapitalist sınıfın yerini tutarken aynı zamanda bu sınıfı yaratacak çeşitli kanallara da para akıtmıştır —tıpkı Kuzey Kore devletinin kendi tabanını oluşturacağını düşündüğü sanayi proletaryasının gelişmesini sistematik bir biçimde desteklemesi gibi. Rhee rejimi dış yardımları, gelişen sanayicileri kendine bağlamak ve kentsel, tüketici bir sınıfı beslemek için kullandı; Park ve Chun rejimleri aynı şeyi dış borçlanma ile yaptılar, bu arada büyük sanayi holdinglerini bir günde ayağa kaldırdılar— bunların çoğu çok yüksek borç/özvarlık oranlarına sahipti.[20]

Dahl'ın Dirilişi, Siyasal İktisadın Gömülüşü

O'Donnell'in pek ölçülü bürokratik-otoriteryen sistem modeli birçok güçlü eleştirmen tarafından zayıflatıldı.[21] Fakat herşeyden önce bu bir eylemler, olaylar zinciri idi— Latin Amerika kıtası boyunca, çoğunlukla beklenmeyen ve kesinlikle tahmin edilemeyen demokratik *abertura*'ların ortaya çıktığı bir onyıl, bu kuramı çürütmüş gibi görünüyordu. O'Donnell, Schmitter ve Whitehead kendilerinin (ve başkalarının) bu başlangıçlara ilişkin yorumlarını, demokratikleşme üzerine dört ciltlik büyük bir projede bir araya getirdiler. O'Donnell ve Schmitter, tümüyle ulusal ya da yerel açıklamaları vurgulayarak sonuçlarını özetliyorlar ve şuna dikkat çekiyorlar:

> Beklenmedik olaylar *(fortuna),* yetersiz bilgi, ivedi ve cüretli seçimler (tercihler) güdüler ve çıkarların karıştırılması, esneklik ve hatta siyasal kimliklerin tanımlanmayışı, bunlarla birlikte belli bireylerin yeteneklerinin *(virtu),* sonuçların belirlenmesindeki önemli rolü ve böyle durumlara özgü yüksek derecede belirsizlik. Büyükyapısal (macrostructural) etkenlerin hâlâ "orada" olduğunu yadsımak değildir bu... Fakat orta yolu bulma çabaları bile kesinlikten yoksundur ve etkileri normal koşullarda olduğundan daha belirsizdir. **Burada vurguladığımız kısa erimli siyasal hesaplar böyle yapılardan "çıkarsanamaz" ya da onlara "atfedilemez" —yanlış bir inancın eseri olmadıkça.**

O'Donnell, artık *abertura*'nın zamanlaması ya da sıralamasının rejimin ekonomik performansıyla "öngörülebilir bir biçimde ilişkilendirilebileceğini" yadsımaktadır; gerçekten son yapıtı açıkça ateoriktir ve kendinden emin değildir. Böylece, yapıların seçimleri (tercihleri) nasıl biçimlendirdiği kaygısı, yerini tesadüfler, karizmatik müdahale ya da popüler coşku ve birliktelik momentlerine bırakmaktadır.

Bu eğilim Latin Amerika uzmanı değilse de parlak bir Latin Amerika düşünürü olan Roberto Mangabeira Unger'in çalışmasında paraleller bulmaktadır. Unger'in *Bilgi ve İktidar*'ı bir organik gruplar kuramını, liberal düşünce ve pratiğin göz kamaştıran bir eleştirisi üzerinde temellendirdi, fakat yeni yapıtı *Sahte Zaruret*, kurulu toplumsal yapıları ve onların kısıtlamalarını bir insan "esnekliği" (plasticity) ve bireysel yetki kuramı adına reddetmektedir.[23] Bu bilgisiz gözlemciyi çağımızın yoğun bireyciliği ve düş kırıklığının tipik bir Latin versiyonu olarak çarpmaktadır ve Amerikan toplumbilimcilerinde (ussal seçme kuramı) daha soğuk, pozitivist bir biçim almakta ya da Foucault'nun yerel **grupçuklar** (groupuscules)'ında ya da Habermas'ın "sistem" ile "yaşanan dünya" (lebenswelt-çev.) ayrımında —bu ikincisi "yeni siyaset", "bireysel özgerçekleştirme" (self-realization) ve Yeşil Parti benzeri "yeni toplumsal hareketler" tasnifine kaynak olmaktadır— bir Kıta Avrupası (Continental) biçimi olmaktadır. Belden Fields'in pek yerinde söylediği gibi bu "birşeyleri bir araya koymanın tersi"dir, yerel ve kendiliğinden eylem uğruna bütünlüğü ihmal etmektedir.[24]

Siyasal iktidar üzerinde eski bir vurgu, Latin Amerika ülkelerinde ardarda açılan az çok başarılı olmuş **"açılışlar"**ın a-teorik ve kendine özgü terimlerle ifade edilen açıklamalarına yol açtı. Gerçekte *abertura*, sözcüklerin söyleyenin istediği anlama geldiği *(duros* ve *blandos*, dictablanda, democradura)* ve başka alanlarla karşılaştırılabilirliğin kaybolduğu ayna olarak görünmektedir. Bir kişinin sert ya da yumuşak politikalar izlediğini, bir sistemin "sınırlı demokrasi" değil de "liberalleştirilmiş otokrasi" olduğunu söylemenin koşulu nedir? Kısa erimli, ayrık (munfasıl), belirsiz ve çok karmaşık siyasal hareketleri incelerken çözümlemede yanlı davranmak bir şeydir; güçlü açıklamaları, yalnızca başka durumlarla karşılaştırılamamakla kalmayan, dünya sistemi, bölgesel etkileşimler, bağımlılık ve demokrasinin kendisinin tanımı gibi temel kavramsal sorunlar da içeren, zayıf ve duruma bağlı argümanlar uğruna elden çıkarmak ise başka birşeydir.

*Portekizce. duros: sert, blandos: yumuşak anlamına gelir. Türkçede zorlayarak şöyle söylenebilir (mi?) Demokratörlük, diktokrasi.

Abertura çözümleyicileri, anlaşılması güç fakat etkili dipnotların arka kapısından da olsa kuramı içeri sokuyorlar. O'Donnell, Schmitter, Kaufman ve Przeworski, başkalarıyla birlikte kendi demokrasi anlayışlarını geliştirmek yerine, demokrasiyi Robert Dahl'ın Kuzey Amerika sisteminin klasik çoğulcu bir değerlendirmesi olan *Polyarchy*'sine gönderme yaparak tanımlıyorlar.(25) "Uzun ve şiddetli bir mücadeleden sonra" diye yazıyor O'Donnell "siyasal, toplumsal ve dinsel güçler, birbirini yok etmeye çalışmanın maliyetinin, birbirlerinin farklılığına hoşgörüyle bakmanın maliyetini aştığı sonucuna vardılar" —"Robert Dahl'ın önerdiği modelde iyice betimlenmiş" bir süreç. Belli bir çoğulcu, Jimmie Carter da, 1970'lerin sonlarındaki insan hakları politikasından dolayı ayrıca övgüye değer görülmektedir.(26)

Bunun nedenlerinden biri açık ve takdire şayandır: Devlet terörizmi ve Arjantin'de olduğu gibi gelişkin işkence sistemleri ile karşılaştırılınca çoğulculuk sadece tercih edilir değil, aynı zamanda insanların hayatını kurtaran gerçek bir lütufdur. Bu düşüncenin yansımasını 1960'larda Detroit'te yayımlanan radikal politika üzerine bir kitabın adında buluyoruz: *Evet, Ölümü Ciddiye Alıyorum.* Reagan yönetiminin Arjantin cuntası ya da örneğin bugünkü El Salvador rejimiyle suç ortaklığı ya da kayıtsızlığı karşısında kimse Carter'in insan hakları programının temsil ettiği kazançları memnunlukla karşılamazlık edemez. Fakat bazı esas noktalar olduğu gibi durmaktadır. İlkin, Dahl'ın polyarchy'sinin erdemleri ne olursa olsun Latin Amerika'da ya da Doğu Asya'da egemen sistem olma olasılığı yoktur; gerçekte Kuzeydoğu ve Güneydoğu Asya'da bu türden tek bir sistem görülmez, bunun istisnası ancak Aquino'nun **democrablanda**'sı olabilir. İkinci olarak, Carter'ın insan hakları programı Doğu Asya'da "Çin Kartı" ve Kore ile Filipinler'in güvenliğine tabi kılındı, ya da siyasal nedenlerden bozuldu ve '70'lerin sonuna doğru Carter'la Pol Pot'u birbirine düşürdü. Kore'de albayların 1980'de yaptığı kanlı darbe Amerikan desteğiyle ve Reagan'ın değil, Carter'ın gözetiminde oldu. Ayrıca, insan hakları programı Başkan'ın kendisi gibi gelip geçici oldu; bugün var yarın yok, ancak bu geçiciliğin açıklanması için kişisel özelliklerden başka şeyler de bilmek gerekir.(27)

Çoğulculuğun Kuralları

Siyaset bilimcileri —scientists— isek (gerçi benim için bu pozitivist anlamda **scientadura** değil, kıtasal anlamda **scientablanda**) tanımlarımızın doğru olması gerekir. Örneğin, Adam Przeworski demokratik geçişlerle ilgili tartışmasında, Dahl'dan yararlanarak fakat daha da ileri giderek özel tarihsel durumlarda stratejik aktörler hakkında "bir dereceye kadar üretim ilişkileri de dahil olmak üzere katılanların bütün toplumsal ilişkilerindeki

konumlarının belirlemediği" seçimler ve stratejilerle birlikte ayrıntılı bir argüman getirmektedir. Kapitalistler, diye yazıyor, "demokratik bir biçimde ortaya çıkan çatışmaları daima kazanmazlar, gerçekte, çıkarları doğrultusunda sürekli mücadele etmek zorundadırlar. Demokrasilerde, hiç kimse bir kerede ve hepten kazanamaz..." Bu pasaj iki miti birbiriyle karıştırıyor. Birincisi, Marksistlerin, kapitalistlerin demokrasilerde çatışmaları daima kazandıklarını sandıkları şeklindeki bilinçdışı sanı, Marks'ın tavrıyla hiçbir ilgisi yok; ikincisi ise ders kitabı mitolojilerine benziyor ve aslında yanlışlığı kanıtlanamaz da değildir. 'Bir-kerede-ve-hepten' ne zaman meydana gelir?

Przeworski devam ederek demokrasinin "belirli grupların özgül çıkarlarını gerçekleştirme kapasitelerini belirleyen" bir sistem olduğunu söylüyor. Bu noktayı basketbol ile bir analoji kurarak aydınlatıyor: "İki metreden uzun boylu oyunculardan oluşan bir takımın iki metreden kısa boylu bir takımı belli bir farkla yenme olasılığı potanın yüksekliğine bağlıdır." Şimdi ben basketbol oynamış birisi olarak bu iddianın yanlış olduğunu öne sürebilirim. Oyuncuların yeteneklerini eşit sayarsak, uzun boylu oyuncuların kazanma şansı daima daha yüksektir —ve bugünlerde yetenekler boya bakmıyor. Çoğulculuk, bütün siyasal yeteneklerin eşit, potanın herkes için aynı yükseklikte olduğunu, dolayısıyla bütün grupların çıkarlarının ifade edilebileceğini varsayan bir sistemdir. Neden ben birkaç mil uzaktan set sayısı atarken, Paul Volcker (uzun boylu bir adama örnek olarak) oturduğu yerden topu potaya bırakıyormuş gibi hissediyorum? Daha genel olarak söylersek, kapitalizmin sürdürülmesi açısından son derece önemli birçok mesele çoğulcu siyasetin çerçevesi dışındadır (kapitalistlerin daima kazandıkları demek değildir bu).

Przeworski devam ediyor: "Kapitalist demokrasi, bu sistemde ne tekil kapitalistlerin (kişiler ya da firmalar) çıkarları toplamına ne de örgütlü ücretlilerin çıkarlarına belli sınırların dışında dokunulmaması anlamında bir sınıfsal uzlaşma biçimidir. Bu sınırlar Gramsci tarafından belirlenmiştir: Kârlar sermayenin yeniden üretimini tehdit edecek kadar düşemez, ücretler de kârları yalnızca sermayeye özgü bir hak gibi gösterecek kadar düşemez." Anlamadığım, gözden kaçırdığım birşey olabilir, fakat bu bana burjuva demokrasisinden çok kapitalizmin kendisinin ya da ücretlilerin örgütlenmeye başlaması ve patronların daha iyi ücretlerin daha iyi pazarlar demek olduğunu kabul etmelerinden bu yana (yani İngiltere'de 1840'lardan bu yana) olan kapitalizmin bir tanımı gibi geliyor. Bu elbette bürokratik-otoriteryen bir rejime de uygundur. (Aslında Przeworski'nin son cümlesini anlamış değilim: Düşük ücretler ile kârın sermayeye özgü bir hak olarak kavranması arasındaki ilişki nedir? Normal ücretlerin kârın ser-

mayenin hakkı olduğu şeklindeki anlayışla birlikte varolması çok görülen birşey değil midir?) Belki de bu öncüllerden dolayı Przeworski, Franko sonrası İspanya'da "siyasal sistemin iktisadi ilişkileri hiçbir farkedilir biçimde etkilemeden dönüştürülmesi"ni "çarpıcı" bulmaktadır.[28]

Çoğulcu modelin birçok eleştirmeninin belirttiği gibi, çoğulculuk oyununun kuralları bazı meseleleri kabul eder bazılarını dışlar, taraftarlığın harekete geçirilmesi yoluyla belli esasları oyunun kurallarının ve kurulu konsensüsün etki alanı dışına koyar: Örneğin mülkiyet hakları. Kurallar ve varsayımlar açıkça seçkinlerden yanadır ve sıradan insanların yetkileri ve kitle hareketleri ile popüler *abertura*'ların karizmatik müdahalelerini hoş karşılamamaktadır. O'Donnell'in sık sık ve haklı olarak övdüğü yurttaşlık ideali yerine, yığınların eylemsizliğinin sistemik erdemi konur. Özellikle Dahl'ın polyarchy'sinden söz eden Bachrach şunları yazıyordu: "Seçkinlerin yığınlarla ilişkisi, canalıcı bir biçimde klasik kuramdakinin tersine işlemiştir: Seçkinler değil yığınlar sisteme karşı potansiyel bir tehdit oluştururlar ve yığınlar değil seçkinler sistemin savunucuları olurlar". Sıradan erkekler ya da kadınlar sistemde elbette bir rol oynarlar; oy kullanma, baskı gruplarında geçici yer alma ve pek nadir olarak siyasal seçkinler katmamına yükselme yollarıyla. "Fakat genelde göreli olarak edilgen kalması beklenir ve öyle yapar —gerçekten sistemin sağlığı buna bağlıdır."[29] Çoğulcu kuramdan Samuel Huntington'un "demokratik karışıklık"ına atlayış kısa sürmüştü— fakat o zaman Huntington Üçüncü Dünya'ya çoğulculuğu hiç tavsiye etmedi; gücün dağıtılması yerine bir yerde toplanmasını istedi. Çoğulculuk eleştirmenleri Dahl'ın polyarchy'sine karşı alternatiflerini, bireysel çıkarları dayatma yoluyla değil, başkalarıyla ortaklıklar (örgütlenmeler) kurma yoluyla yetkilerin dağıtılması olarak tanımlanan, kendi kendini geliştiren ya da katılımcı demokraside buldular[30]— bu Latin Amerika ve Doğu Asya'daki son kitlesel hareketlerin gerçekliğine çok daha yakındır.

Çarpışma Sorunu

Bu noktada Marx'ın Hegel'in siyasal felsefesini eleştirirken yaptığı gözlemi anımsamaya değer; Alman devleti yalnızca "Ortaçağ'a karşı kısmi zaferler"in sonucu idi, Hegel'in devleti feodal, organik ve demokratik öğelerin bir karışımıydı. İngiltere ve Fransa'da "bu bir çözülme sorunu(dur)" iken Almanya'da "yalnızca bir çarpışma sorunudur." Hegel örtük olarak bu karışımı ve yaklaşan çarpışmayı kabul etti fakat ikisini de orta sınıfın tarihsel rolünü göklere çıkararak aşmayı umuyordu. Böyle bir sınıf yoksa ya da eksikleri varsa, o zaman Hegel'e göre "orta sınıfın geliştirilmesi devletin asli bir görevivdi."[31] Hegel eski, organik bir dev-

let anlayışı ile modern parlamenter biçimi birbiriyle harmanlayan romantik kavramlar üzerinde dururken Marx için bu, ancak bir "geç kalkınma" göstergesi idi, geçmesi zorunluydu çünkü İngiltere ve Amerika'da gelip geçmişti.

Barrington Moore'un modernliğe giden üç yol üzerine ince çözümlemesinin özünün bu olduğu açıktır, bu yolların herbiri orta sınıfın göreli ağırlığına derinden bağlıdır. Genellikle örtük olarak, bu üç yolun erken, geç ve (belki) Stalinist sanayileşme (İngiliz, Alman ve Sovyet ya da Çin yolu) ile ilgili olduğu varsayılır. Moore'un önsözünde söylediği gibi, parlamenter demokrasiyi doğurmuş olan burjuva devrimi diye birşey vardır ve bu İngiltere'de, Fransa'da ve Kuzey Amerika'da olmuş birşeydir. Birinci Bölüm'ün başlığının da söylediği gibi, kapitalist demokrasinin **devrimci kökler**'i, yeni, şiddetli bir geçmişi vardı. Başka yerlerde burjuva devrimleri bir ölçüde, daha az şiddetli olmasalar bile sonuçsuz kaldılar. Zamanlama ve aristokrat, çiftçi ve burjuva karışımları üzerindeki bu vurgu ileride demokratikleşme çözümlememizde önem kazanacak.

Moore ayrıca önsözünde şunları yazıyor: "İlgi odağımız siyasal iktidara yönelik yeniliklerdir, başka yerlerde oluşturulmuş kurumların yayılması ve kabulü değil... Küçük ülkelerin siyasal ve iktisadi yönden büyük ve güçlü olanlara bağlı olması, siyasetlerinin belirleyici etkenlerinin kendi sınırlarının dışında yatması demektir."[32] Üç fikir bu pasaja renk katıyor: Birincisi, yeni siyasal iktidar biçimleri oluşturan hamleleri odağa alma; İkincisi, siyasal öğretiler ve sistemlerin dünyaya **yayılması** fikri, üçüncüsü ise **bağımlılık** sorunu. Yenilikler, uygun yapısal bağlamına oturtulmuş *abertura*'dan başka bir şey değildir. Başka deyişle, kısa erimli, kendine özgü nitelikler taşıyan demokratikleşme dönemlerinin bile, bir toplumsal-yapısal ve bir dünya-yapısal perspektif, yine dünya zamanı içinden bir perspektif olmaksızın anlaşılamayacağı varsayımını yapıyorum.[33]

İkinci nokta üzerinde, karşılaştırmacıya çarpıcı gelen şey, Kuzey ve Güney Amerika'nın dışardan gelmiş (ya da parçalanmış) siyasetlerin bölgesi olması, buna karşılık Doğu Asya'nın genellikle —ya da daha düne kadar— böyle olmamasıdır. Burada kastettiğim şey, Hartz'ın[34] Latin Amerika karışımının bir Güney Avrupa, bir İberya siyasetini ve yerli siyasetleri (basitçe söylenirse liberal, korporatif, yerlici modellerin karışımı), bir araya getirdiği, fakat asla tam olarak gerçekleştirmediği şeklindeki görüşüdür. Birleşik Devletler, bununla birlikte, bir karışımdan çok bir aşılamadır: Hiçbir zaman asimile edilmeyen yerlileri acımasızca öldürülen bir kıtaya Locke liberalizmi sokuldu— bu yüzden Amerikan liberalizmi Avrupalı ve Latin Amerikalı varyantlarından farklıdır.

Özgür olmayan bir dünyada özgür olarak doğan Kuzey Amerikalı, liberal siyasetlerin doğuşuna damgasını vuran *Sturm und Drang*'ı* kavrayamadığı gibi devrimci düşünceyi de kavrayamaz. Feodalizmi bilmediğinden sosyalizmi bilemez. Bunun yerine liberalizmi Tanrı vergisi doğal biçim olarak kabul eder ve başka yerlere de kabul ettirmeye çalışır fakat başarısızlığa uğrar.[35] Latin Amerika liberal kesimi ise, liberal olmayan biçimlere rahatsız olarak ve daima yok olma korkusu içinde, hegemonyadan uzak olarak birlikte yaşıyor. Her ikisi de Aydınlanma'dan doğan Kuzey ve Güney Amerika liberalizmlerinin onu dışlamaya derin bir eğilimleri vardır— Hartz'ın ara sıra totaliteryen dediği ABD'de suskun bir kendi halinden memnunluk yoluyla ve Güney Amerika'da anti-liberal kesimlerin aralıklarla kesilen üstünlükleri yoluyla.

Hartz'ın dediği gibi eski rejim *(ancien regime)*'in tamamı dışarıya bütün bir "İspanya" çıkarmadı; Güney Amerika'ya göç, en çok askeri, ruhani (kilise) ve kır kesimlerinden oldu. Avrupa'dan Güney Amerika'ya göçte, Locke liberalizmi aristokrasiyi ve köylülüğü ardında bıraktı. ABD yeryüzündeki en gelişkin burjuva devleti olup, hemen hemen herkes kendini orta sınıfın bir parçası sayarken, Francisco Bilbao'nun klasik Şili "feodalizmi"i çözümlemesinden beri Latin Amerika ağıdı "Avrupa'daki burjuvazi gibi" liberter bir orta sınıfın ortaya çıkmaması" oldu. Kuzey Amerikan liberalizmi *telos*'unu (nihai erek), siyahlarla çarpışması dışında bir boşluk içinde rahatça geliştirebiliyor. Güney Amerikan liberalizmi ise hep başka şeylere tosluyor. Burada, başka şeylerle birlikte, İspanyol geçmişi ve İspanyol yönetiminin bir izdüşümü olarak ve yerli Kızılderili geleneğinin de katkısı ile oluşan *caudillo* modelinin orta sınıfın olması "gereken" yerdeki boşluğu kolayca doldurmasını görüyoruz; daha sonra çoğu zaman Avrupa faşizmine benzeyen bir tür popülizm görüyoruz. Fakat tam da bu noktada Latin Amerika varyantı, liberal cumhuriyetçi tarzdan (Jefferson) ya da korporatist tarzdan (Franko ya da Salazar) ya da Faşist tarzdan (Mussolini) uzaklaşıp tam gelişmiş Avrupalı biçimlere yaklaştı. Yine de Hartz'ın öne sürdüğü gibi bu kesim, çeşitliliğine karşın, hâlâ Batı Avrupa'da olduğu gibi "sonuçta aynı sorunları" üretmektedir."[36]

Bu açıkça Amerikan liberaline de korporatiste de yaranamayan Avrupa-Merkezcil (Eurocentric) bir değerlendirmedir; bütünlüğü (tamlığı) de özgünlüğü de yadsımaktadır. Güney Amerika ve Doğu Asya'da demokratikleşmenin temel sorunlarının ve onları yorumlarken kullandığımız sözcüklerin silinmeyen bir Avrupa kö-

*Fırtına ve Gerilim: Almanya'da 18. yüzyıl Aydınlanması'nın rasyonalizmine karşı, genelde romantik edebi bir akım, hareket. - Çev. notu.

keni vardır. Beğensek de beğenmesek de Avrupaca konuşuyoruz, öyle ki burjuvazi sorunu, Bilbao'nun ağıdında olduğu gibi, Kore siyasetinin en hırslı yorumunu teşvik etmektedir: Neden güçlü bir orta sınıf yoktur?(37)

Her iki bölgede de uzmanlar hangi geleneğin etkili olduğu konusunda çekişmektedirler: Doğu Asyacılar, Wiarda'nın Latin Amerika korporatizminde ("hiyerarşik, otoriteryen ve demokrasi karşıtı... kökleri İspanyol idaresindeki liberal geleneğin öncesine uzanan") bulduğu aynı otoriteryen geleneği "Konfüçyanizm"de bulmaktadır. Karşıtları ise yerli demokratik kökler (O'Donnell, "İberik, korporatist geleneğe saplanmış yorumları", özellikle de Wiarda'yı eleştirir) üzerinde uzun uzun dururlar.(38) Hartz'ın üstünlüğü, ABD'de büyük ölçüde parodileştirilmiş biçimler dışında (Reagan faşist, McGovern komünist olarak) liberalizm hakkında bu tür tartışmaların olmadığı şeklindeki gözleminde açıkça belirir.

Siyasal İktidar Biçimlerinin Kesişimi

Marx'ın Hegel eleştirisinden, Hartz'ın kesimler (fragments) üzerine düşüncelerine dek uzanan argüman burjuva ya da çoğulcu demokrasinin kapitalist ortamını anlamaya yardım eden bir tanıt haline geliyor: küresel demokratikleşme örneklerinin farklı zamanlaması ve siyasal gelenek ve deneyim kesimlerinde ve istesek de istemesek de kullandığımız dilde dünya çapında bir "Avrupa göçü". Farklı sıralarda farklı karışımlar ya da Perry Anderson'un pek yerinde söylediği gibi, "farklı tarihsel siyasal iktidar biçimlerinin bir kesişimi"ni görüyoruz.(39)

Anderson İkinci Dünya Savaşı öncesi tamamlanmamış burjuva demokrasileri olmayan fakat az çok liberal bir biçimi süregelen tarımsal ya da aristokratik egemenliğin, yeni teknolojileriyle birlikte ikinci sanayi devriminin ortaya çıkmaya başlamasının (telefonlar, otomobiller —kitle tüketimi için üretilmiş dayanıklı tüketim malları) ve "toplumsal devrimin imgesel (imaginative) yakınlığı"nın kesişim ya da "nirengi" noktası ile birlikte kendinde toplayan Avrupa rejimleri ile ilgilenir. Batı Avrupa'nın *telos*'unun burjuva olup olmadığı 1945'e dek kesin değildi. O zamana dek liberal ilerlemecilik (progressivism) sağda romantik tepkiler ve solda toplumsal devrim ile çarpışmak zorundaydı, her ikisi de pazar karşıtı idiler: Konjonktür, "hâlâ kullanılabilir klasik bir geçmiş, hâlâ belirsiz teknik bir şimdi ve hâlâ öngörülemeyen siyasal bir gelecek"ten oluşuyordu. İkinci Dünya Savaşı bu konjonktürü sona erdirdi ve evrensel burjuva demokrasisini Batı Avrupa'da bıraktı. Hartz'ın parlak öngörüsü, liberal hegemonyanın karanlık gecesi gerçekleşti ve devrimci umutlar sönüp gitti— bir

"ufuk kapanması: Kabul edilebilir bir geçmiş ya da hayal edilebilir bir gelecek olmaksızın, sonu gelmeksizin kendini yineleyen bir şimdiki zaman içinde" bırakarak. Bu en azından Anderson için, burjuva devriminin çağdaş son durağıdır: "Baskılı bir biçimde durgun, monolitik, endüstriyel kapitalist bir uygarlık".

ABD'de hemen kimse sorunlarımızı siyaset yoluyla çözebildiğimize inanmamaktadır. Başkanı bir merak nesnesi olarak düşünmemizin kökeni budur: Richard Nixon, gittikçe daha da merak uyandırıyor. Jimmie Carter, Watergate'in yükselttiği Vaftizci Vaiz ve küçük çiftçi Ronald Reagan, birçok erkeğin tuvalete gitmekte güçlük çektiği bir yaşta top oynuyor. Reagan'ın *"recherche du temps perdu*"*'sü yalnızca sinemada, o da iyi olmayan sinemada kaldı. Franklin Roosevelt ile uzaktan karşılaştırılabilen en son Başkan Lyndon Johnson, onun da savaşta yenilgi ve bölgecilik yüzünden dayanağı kalmamıştı. Başkanlarımız kitle tüketimi maddeleri olmuşlardır. Arabalarımızdan bıktığımız kadar çabuk bıkarız onlardan. Bu olayın tam olarak başlangıç tarihinin 1968 olması rastlantı değildir, bu yirmi yıldır süren siyasetten kaçışın başladığı yıldır —hayatın anlamının, "kamu hayatı" şöyle dursun (arkaik bir kavram), siyasette ve işte de değil, tüketim ve "kendini keşfetme"nin özel dünyalarında arandığı yılların başlangıcı.

Bununla birlikte, Amerika'da yaygın olan eğilim, sıkıcı bir biçimde durgun, monolitik bir **sosyalist** uygarlığın, çoğulculuk ve pazara doğru bir evrime gereksindiği ve Gorbachev Rusya'sı ya da Deng'in Çin'inde bu evrimin eşiğine gelindiği —bir başka deyişle, gittikçe bize benzediği— yönündedir. Bu olasılık üzerinde nesnel çözümlemelerin yerini alan kerameti kendinden menkul saçmalıklar, bilgiççe bir eda ile, ABD'de tartışmaları bu denli etkileyen derin köklü anti-komünizme taze kan vermeye ve saygıdeğer kılmaya yaradı. Fakat bu aynı zamanda görünürde hiçbir siyasal seçeneğin olmayışını da açıklıyor. Yirmi yıl önce Batı liberalizmi ve Sovyet sosyalizminin "tarihsel eskime"sine işaret etmesi Moore'un uzgörüşlülüğüne delalet eder. "Endüstriyelizm, yayılmaya devam ettikçe", diye yazdı, "uzak bir gelecekte bu sesleri sonsuza dek susturabilir ve devrimci radikalizmi çiviyazısı kadar çağdışı bırakabilir"[40]

Ancak konjonktür her yerde kendini tam olarak göstermedi. Anderson'a göre, Üçüncü Dünya'da, "bir zamanlar Birinci Dünya'da hüküm süren ne varsa onun bir tür gölge biçimi (configuration)" ortaya çıktı: Prekapitalist oligarşi, başlamış fakat istikrarsız kapitalist gelişme, içten içe kemiren toplumsal devrim.[41] Böyle bir

*Geçmiş Zaman Peşinde.

anlayış, zamanımızda Doğu Asya'da ya da Latin Amerika'da demokratikleşmenin gerçek anlamına yakından bakmamıza olanak sağlar diye düşünüyorum.

Alexander Gerschenkron hiçbir iki sanayileşmenin birbirine özdeş olmadığını, fakat birbirini, her yeni evre sorunun koşullarını değiştirecek biçimde, sırayla izlediğini söylemekte haklı ise, aynı biçimde hiçbir iki demokratikleşmenin özdeş olmadığını söyleyebiliriz. Fakat demokratikleşme de sanayileşme de ya Gerschenkron'un sorunsalı, ya Moore'un üç yolu ya Hartz'ın "**esas sorunları**" ya da Anderson'un "nirengi"sinden payını alacaktır.

Wallerstein ve Polanyi'nin Katkıları

Moore'un üçüncü noktası, siyasal sistemler ve bölgelerin etkileşim içinde oldukları daha geniş bir alana ışık tutmaktadır. Demokratikleşme yazınının bir kısmında siyasal iktisadın görünmez oluşu **dependencia**'nın, merkezi bir Latin Amerika sorunu olarak dışlanması yansıtılmaktadır. Gary Becker, "postemperyalizm"'in doğuşunu ilan ediyor, Zeitlin, Wallerstein'ı Şili'deki geliş menin yurtiçi (sınıf) kaynaklarını ihmal etmekle suçluyor ve hepsi de Latin Amerika'nın dünyayla ilişkisinin ilk sentezcisi André Gunder Frank'ın unutulmak üzere olduğunu düşünüyor görünmektedir. Aynı şey Doğu Asya'da da oldu (**dependencia**'nın uygulanamaz ilan edilişinden önce ancak zeminden çekilmesi dışında). Son zamanlarda Marksist olsun olmasın çözümleyicilerin tercihi özgül ulusal açıklamalardan yanadır.[42]

Klasiklere dönüşümün bir parçası olarak Marx'tan basit bir formülasyon aktarıyorum: "Burjuva iktisat sistemini şu sırayla inceliyorum: sermaye, toprak mülkiyeti, ücretli emek, devlet, dış ticaret, dünya pazarı".[43] Birinciden sonuncuya, sonra da geriye doğru bir hareket ya da yön ima etmenin yanlış olduğunu sanmıyorum: Wallerstein bu formülasyondan çok şey öğrenmiş görünmektedir, her halükarda bu onun gerçek (diyalektik) argümanı ve vaktinden önce ilan edilen bir son (yıkım) hakkında bize bir ipucu vermektedir. Daniel Garst'ın söylediği gibi, Brenner ve Skocpol'un toplum(sal)-yapısal ya da özgül konjonktürel eleştirileri henüz Wallerstein'ın "dünya sistemi" çözümlemesini çürütemediler. Ne iktisadi ne de siyasal öğenin önceliğini, fakat bu ikisinin **etkileşimini** öne süren bu terim "devletlerarası sisteme ilişkin siyasal değişkenler ile dünya çapında kapitalist değişim (mübadele) ağına ilişkin iktisadi değişkenler arasındaki etkileşimi biçimlendiren kurumsal bir yapıya işaret eder. Devletlerin sayıca çokluğu ve bu kuramsal yapıyı oluşturan, uluslararası işbölümüne dayalı dünya çapında meta üretim sistemi, karmaşık ve tarihsel olarak ortaya çıkan, parçaları birbirinden soyutlanarak

anlaşılamayacak bir bütünlük oluşturur."[44]

Bir dünya pazarı kuramı için tercihim Karl Polanyi'nin *Büyük Dönüşüm*'üdür. Başka şeylerle birlikte, dünya ekonomisinin az çok başarılı bir bekçisi (denetçisi) olarak devletin, çıkarları doğrultusunda dönemsel olarak açılışlar ve kapanışlar (dışa açılma ya da içe kapanma) gerçekleştirdiği ve her ayrı seçeneğin iktisadi politikalarda, toplumsal yapıda ve ülkede siyasal koalisyonlarda büyük değişimlere yol açtığı anlayışı vardır burada. Ayrıca, O'Donnell'in kafasında ilk başlarda, hem 1930'larda başlanan popülist evreyi (Arjantin ya da Brezilya'nın dünya bunalımından yalıtılması) hem de dünya ekonomisine açılış ve sınai derinleşmeye tekabül eden bürokratik-otoriteryen evreyi çözümlerken temel olarak bunun olduğunu düşünüyorum.[45]

Polanyi/Wallerstein bakışı devlet yapılarının gücüne bir yan boyut katmaktadır: Kimi devletler kendi toplumlarına göre güçlüdürler fakat hegemonik güçler ya da "dünya sistemi" karşısında güçsüzdürler. Örneğin, ben bunun, Güney Kore ve Latin Amerika devletleri arasında ve onların demokratikleşme hareketleri arasında ayrım yapmanın bir yolu olduğunu savunacağım.

Kore'nin Sonuçsuz Başlangıcı

Bu tartışmanın ışığında şimdi doğrudan Kore'nin *abertura* sorununa dönelim. Güney Kore, arasıra büyük karışıklıklarla bozulan (1960, 1979-80, 1987) görünürde istikrarlı bir siyasal paterne sahip oldu. Devletle halk arasındaki çarpışmaların uçuculuğu — büyük baskılara karşın (yoksa dolayısıyla mı demek lazım?)— hâlâ siyasetin etkisine inanan kişiler için, önceden sözünü ettiğimiz 20. yüzyıl başları Batı Avrupa'sının "gölge konfigürasyonu"nu ifade eder. Kore'de, Arjantin'de ve "Üçüncü Dünya"nın çoğunda siyasetin etkinliği hâlâ sürmektedir.

Örneğin, Amerika'da 1960'lardaki öğrenci protesto gösterileri döneminin, 1960'ta Rhee'nin devrilmesinden bu yana geçen otuz yılda Koreli gençler ve öğrencilerin yüzlerce ölü, binlerce gösteri, milyonlarca katılımcı ve sayısız coplamalar, dövülmeler ve acımasızca işkencelerle ölçülen fedakârlıklarına eş tutulamıyacağı çok açıktır. Bugünlerde seçkin Amerikan üniversitelerindeki herkesin bildiği gibi, Koreli bu genç insanlar disiplinli, doymak bilmeyen zihinlere sahiptir, 1980'lerin Amerikan öğrencilerinin tutumlarıyla karşılaştırıldığında çok tuhaf gelen, anlamlı bir yaşam için bitmek bilmeyen bir susuzlukları vardır. Muhalifler temelde anayurtları hakkında İncil'deki uyarıyı ifade ediyorlar, dünyayı kazanıp ruhunu yitirmekten insanın kazancı nedir? Kapitalist sanayinin doruklarına ulaşıp, ilkçağlardan beri Doğu'da felsefi ve ahlâki bir fener olarak tarihsel yerini yitirmekten Güney Kore'nin kazancı

nedir? Korelilerin hâlâ, kralların filozof ve filozofların kral olması gerektiğini düşündüklerini söylersek orası ile bura arasındaki mesafeyi ölçebiliriz, bizdeki Başkan imgesi ile uyuşmayacak birşeydir bu.

Latin ya da Kuzey Amerika'dan farklı olarak, Kore siyaseti, bilginlerin "otoriteryen" diye nitelendirmekten hoşlandığı, uzun dolaysız bir siyasal gelenekten çıkıp gelişmektedir. Çin, Kore ve Vietnam örneğinde, Konfüçyüs felsefesi ve yönetim sanatı bir kesimden fazla bir şeydi: Çin'de ilk çağlardan beri kök salmıştı, buradan yüzyıllarca kendini tam olarak gerçekleştireceği iki bağlı devlete doğru göç etti. (Kore örneğinde önce eski Silla Krallığını etkiledi, Yi Hanedanı zamanında da 1392'den 1910'a dek egemen oldu). Bu nedenle modern liberalizmle karşılaşma alternatif uygarlıklar arasında oldu, liberalizm ancak savaş ya da devrim yoluyla kabul ettirilebilirdi. Bununla birlikte, 20. yüzyılda. Kore siyaset arkeolojisi iki katman ve iki kesim gösteriyor: 1930'ların Japon devleti ve Amerikan liberal devleti (çığa meyilli bir dağın yüzündeki bir kayakevi benzeri, yerli model ve Japon kalıntıları üzerine yamanmış bir kesim).

Batı'da en iyi tanınan muhalefet lideri Kim Dae Jung'tur ve onun geçen Başkanlık seçimindeki yenilgisini en genel olarak, onun daha önce sözünü ettiğimiz siyasal iktidar biçimlerinin konjonktürünü (kesişimini) temsil ettiğini söyleyerek açıklayabiliriz. Toprağa bağlı geçmiş ve Konfüçyen fikirler burada liberal demokratik kavramlarla karışıyorlar, ikincisi hep birincisi tarafından süzgeçten geçiriliyor —ve dönüştürülüyor— ve Koreli "anti-feodal" ve "anti-liberal"ler ile karşılaşıyorlar: Kore devrimi. Bunu anlamak için Kim'in Gramsci'nin eserine benzettiği *Hapishane Mektupları*'nı okumak yeterlidir. Örneğin, kızkardeşine nasıl (Konfüçyen anlamda) iyi bir eş olacağı konusunda, tamamen geleneksel öğütleri buna iyi bir tanıktır.[46] O, Anderson'un sözleriyle, "çökmekte olan bir aristokratik düzen, doğmakta olan bir burjuva teknolojisi ve toplumsal devrim umutları"nın karmaşık bir ürünüdür. Tahmin edilebileceği gibi Kim, sonuncuyu, bütünüyle reddetmekte ve daima da etti —unutturmaya çalışmasından beri hep karşısına çıkarılan, 1945'te yerel "halk komiteleri"ne katıldığı gençlik dönemi hariç. İşçilere doğru uzanırken eli hâlâ tutuktur, oysa onlar oylarıyla onun güneybatıdaki bölgesel tabanının ötesine geçmesine yardım edebilirlerdi.

Öbür iki Kim (1988 genel seçimlerinde öne çıkan üçünden ikisi), Kim Young Sam ve Kim Jong Pil'in işçiler ya da Sol ile ilgileri bile yoktur. İlki, işgal süresince Amerikalılar adına Ulusal Polis'i yöneten Cho Pyong-ok'un himayesi altında yükseldi, öteki ise 1961'de darbe triumvirasına katılmış ve KCIA ile zamanın ik-

tidar partisini örgütleyerek Park rejimini ayakta tutmuştu.

Kuzeydeki Rejim

Devrim tehdidi hakkında biraz daha çok şey söyleyebiliriz: Askersiz bölgenin (DMZ) kuzeyinde, Kore konjonktürünü çok daha güçlü bir kalıpta eritmiş bir rejimde: "Çökmekte olan aristokratik düzen"in karizmatik kişileşmesi, yayılması ve kaçınılmaz devriliş: (Kim İl Sung, imparator ve geçmişin temsilcisi) sanayide modern teknolojinin kullanılması (ve Mao'nun Çin'inde olduğu gibi hiç eleştirilmemesi) sınıflar yaratan bir devlet (geniş bir köylülükten proletaryaya) ve bugün 1940'lar ve 1950'lerden daha durgun daha az etkin bir toplumsal devrim. Kimileri Kuzey Kore'ye "feodal sosyalizm" diyorlar, bu bir rejim tanımından çok bir etikettir. Daha doğrusu, bu rejimin Kore'nin merkezileştirici kültürünün sınırları içinde, bütün Marxist-Leninist rejimlerin merkezi özelliklerini yansıttığını söylemek olur. Güney Kore yönetiminin çabuk tutuşma özelliği, kısmen Kuzey Kore'deki önceki yangının parlayan korlarını görmekle anlaşılabilir.

Genellikle Kim İl Sung'un rejiminin Güney'de pek tutulmadığı ve belki de hakiki **qua** rejim olduğu söylenir. Ancak Güney Kore'deki en önemli gelişme, son yıllarda muhalif öğrenciler ve işçiler arasında bağlar kuran büyük bir harekete dönüşen devrimci düşüncenin yükselişi oldu. Kore'de, geleneksel, liberal ya da radikal olsun, aydın sınıfın başarısızlığı bir kitle tabanı ya da oy kaynağı ile bağlarının olmayışı idi —daha doğrusu, işçiler ya da köylülerin birilerinin izleyicisi olma dışında siyasal süreçte herhangi bir rolleri olabileceği fikrine tepeden bakmasıydı. Böylece, radikal aydın kendi görevini devlet iktidarını ele geçirmek olarak saptadı, bundan sonra "devrim" yukarıdan aşağı dayatılacaktı— Doğu Avrupa aydınları ile çarpıcı bir benzerlik.[47]

Aynı eğilim yıllarca öğrencileri etkiledi, 1950'ler ve 1960'lar boyunca aydın olmayan hiçbir kesim ile bağ kurmayı başaramadılar ve sıradan insanların gözünde çoğunlukla yitirdikleri güçlerini siyaset yoluyla tekrar kazanmaya çalışan aristokrat ve eski toprak sahibi ailelerin çocukları olarak kaldılar. Gösterilerini, işçiler sürekli kınadılar. Yine de son on yılda çok sayıda genç, büyük kişisel özverilerle fabrikalara girdi ve Kore'nin gelişen kentsel işçi sınıfı ile Gramsci'nin "organik aydınlar"ı tarzında bağlar kurmaya çalıştı (devlet onlara "gizli (sahte) işçiler" demektedir.) Ayrıca yeni ağır sanayi sektörü bu tür eylemler için belirgin bir alan oldu. (Örneğin Nisan 1985'te Daewoo otomobil fabrikasındaki büyük grev); son birkaç yılda işçi hareketi, Hıristiyan Kentsel Sanayi Misyonu gibi liberal işçi hakları grupları gözden düştükçe "radikal öğrenci hareketi ile oldukça organik bir biçimde

kaynaştı". Samizdat türü yayınların yayımlanması hatta açıkça dağıtılması ile çok geniş bir kültürel ve düşünsel alan açıldı. Radikaller açıkça ve hummalı bir biçimde Marx okudular.[48]

Bu hareket aynı zamanda şiddetli "anti-Amerikan" oldu, (bu terim bağımlılık karşıtı ya da antiemperyalist olarak anlaşılmalıdır) ABD'nin Kore'ye girişi ile büyüdü. Bu eğilim, ABD ve Japon egemenliğine karşı sağdan ve soldan radikal milliyetçileri bir araya getirmekte, hem solcu kuram (Latin Amerika **dependencia** metinleri) hem de daima ateşli Kore milliyetçiliği temellerine dayanmaktadır. Bu konuda, öbür hatalarına karşın Kuzey Kore uzun bağımsızlık ve kendine yetme pratiğinden dolayı bir yol göstericidir.

Bunun neden böyle olabileceğini "liberal" olarak çevrilen terimin *(Chayu)* Korelilerce kavranışına bakarak sezinleyebiliriz. Her iki Kore de bu terimi kullanmaktadır, etimolojik olarak bir (kişinin) ortaya koyma anlamını vermektedir. Güney'de bu terim hemen hemen Japonya'dakiyle aynı anlamdadır —Liberal Demokratik Parti'de olduğu gibi "liberal". Kuzey Kore'de **chayu** devler dünyasında Kore ulusu için özgürlük anlamına gelir. Kuzey Kore Moskova'dan ya da yabancı üslerden emir almak zorunda değilse halk o zaman özgürdür— en azından Koreli olmakta özgürdür. Kuzey Koreliler, temel siyasal hakların ülkede olup olmadığı sorulunca gerçekten şaşırırlar ya da düşmanca bakarlar: Soruyu yalnızca propaganda aracı olarak görmezseler gerçekten neden bahsedildiğinden habersiz görünürler. Marx'ın "birey ancak özgür bir topluluğun [ya da katışıksız bir Kore'nin] üyesi olduğu ölçüde özgürdür" sözünü gerçekleştirdiklerine inanırlar. Bu anlayış yine de Güney Kore'de güçlü bir dip dalga oluşturmaktadır.

Güney Kore orta sınıfı sanayileşme ve kentleşmeyle birlikte hızla büyümüştür, fakat siyasal eğilimini belirleme zorluğu sürmektedir. Kimi kesimleri Haziran 1987 eylemlerinde gençlere önemli bir destek verdi fakat aynı zamanda seçimler bittikten sonra da caddelerden çekildi. Muhalif sektörler devletin ve büyük holdinglerin acımasızca ezdiği küçük ve orta işletmeler, geri kalmış bölgeler, dövülen öğrencilerin ana babaları vb.'den oluşuyordu. Rejimde etkin temsil olanağının yokluğu temel meselelerden biridir. Son zamanlarda Hıristiyanlığı kabul edenlerin (yaklaşık nüfusun % 25'i) sayısındaki artışın çoğu bu sınıf ya da ona özenenler arasında oldu ve önemli din (kilise) adamlarının tanıklık ve özverileri orta sınıfın birtakım kesimlerini demokratikleşme lehine harekete geçirdi. Orta sınıf genellikle maaşlı, bürokratik kesimlerden oluşur ve devlete karşı bağımsız direniş için zayıf bir tabana sahiptir. Ayrıca **yeni** bir toplumsal formasyonun prototipi olarak iktidar

için mücadele etmekten çok para kazanmak niyetindedir.

Güney Kore'de 1987-88'deki demokratikleşme, Brezilya'da olduğu gibi baskıcı devlet yapılarını parçalamaksızın gelişti. Bürokratik-otoriteryen kapasite şimdilik uykudadır fakat hemen harekete geçmeye hazır haliyle, daima ilerlemeyi yavaşlatacak ve kabul edemiyeceği sonuçları yok edecek bir şekilde demokratikleşme üzerinde bir umacı gibi durmaktadır. Yapıların Kore'de Latin Amerika'da olduğundan çok daha güçlü olması sadece *abertura*'nın daha doğuştan sonuçsuz olması, akim kalması demektir.

Tekrarlarsak: Kore siyaseti ve yakın geçmişteki sonuçsuz demokratikleşme dünya zamanına göre geç kalmaktan ayrı düşünülerek anlaşılamaz. Bu, Kore'nin "geri kalmış"lığı demek değildir, modern projelerin yörüngesinin düz olduğu ya da genişlediği de söylenemez. Aslında Kore genel 20. yüzyıl sorunsalının erken bir evresinde yaşıyor —bu ona ileri sanayi toplumlarında görece harcanmış olan bir tür dev enerji vermektedir. Seul (ya da Pyongyang) caddelerinde yürüdüğüm zaman ağır, şiddetli **çalışma**'yla kaynaşmış ve ondan güç alan Prometean bir canlılık görüyorum, Gramscian marazilik görmüyorum. Şikago'da ise bunu kesinlikle görüyorum. (Şikago'da yaşamayı yeğlemem yalnızca benim yüzyıl sonu öznelliğimi ifade ediyor. Aynı şey bir Marslı için geçerli olmazdı.) Bunu yaparken modern dünya tarihi içinde geriye doğru yürümüş oldum. Tam bir öngörü ile söyleyebiliyorum; Kim Dae Jung'un kızı evde Konfüçyen kalıp içinde kalsa bile Güney Kore'nin kız çocuklarının çoğu kalmayacak, bir iki kuşak sonra onlar *New York Times*'in "Bayanlar" sayfasının Kore versiyonunu okuyor olacaklar... devrim burjuva çağının yürüyüşünü kısa kesmedikçe.

Hâlâ *Dependencia* Yüzyılı mı?

Bu denememi Kore ile Latin Amerika arasındaki benzerlikler ve farklılıkları açıklamanın bir yolu olarak demokratikleşmenin dış kaynaklarına bir bakışla sonuçlandırmak istiyorum. O'Donnell geçenlerde bir yazısına "dünya iktisadi bunalımına karşın" ve Reagan yönetiminin politikalarına karşın yarım küremiz aynı dönemde demokratik rejimlerin ortaya çıkışı ve umut verici bir biçimde sağlamlaşmasına tanık oldu diyerek başlıyordu.[49] Bense neden-sonuç ilişkisinin farklı olabileceğini öne sürüyorum. Bunalım politikalarından dolayı, onlara karşın değil.[50]

Benim görüşüm burada savunulamayacak bir önermeye dayanıyor. A.B.D. savaş sonrası alanında hâlâ egemendir, belki görece düşüş içinde, fakat en azından 1980'lerde mutlu bir ara dönem yaşadı. Reagan'ın savunma harcamalarından söz etmiyorum, Paul

Volcker'in ABD merkez bankacısı ve dünya ekonomisinin dönemcisi olarak konumunun (oturduğu yerden basket atması gibi) simgelediği ekonomik mekanizmalara gönderme yapıyorum. Başka şeylerle birlikte, hegemonya hem dünya sistemini bir arada tutmanın bedelini ödemek hem de başkalarına devretmek anlamına geliyor. Giovanni Arrighi'nin işaret ettiği gibi geç ya da olgun emperyalizm amaçları için günlük ekonomizme güvenme eğilimindedir. Amerikan örneğinde: "2. Dünya Savaşı'ndan sonraki ilk yirmi yılda Amerikan hegemonyası dünya pazarının birliğinin, kısmen de olsa, yeniden oluşturulmasının aracı iken, son on yıl boyunca bu birlik ABD'nin dünya hegemonyasının yeniden dayatılmasının aracı oldu."(51)

William Greider, Volcker'in Latin Amerika'nın borç krizini idare etmekteki rolünü şöyle tartışıyor: "Aylar içinde Paul Volcker kriz yönetiminin merkezindeydi, IMF koşullarını onayladı ve borçlu ülkeler ve özel bankalara anlaşmayı tamamlamaları için baskı yaptı. Düğümlenen anlaşmalar üzerinde özel olarak pazarlık etmeleri için yardımcılarını yabancı ülke başkentlerine gönderdi. İşlerin yolunda gitmesi için banka idarecileri ile konuştu. Haftalar içinde hemen her ülke geçici krize tutuldu."(52) Ben, Volcker'in Federal Reserve'deki memuriyetinin yeniden konumlandırılmış ve yeniden donatılmış, büyük ölçüde iktisadi mekanizmalara dayanan, içte ve dışta **kemer sıkma** ve **verimlilik** öğretileri aşılayan bir hegemonyayı temsil ettiğini ileri süreceğim. Ürün döngüsündeki Amerikan konumu, gittikçe artan yüksek teknoloji ve hizmet sanayilerine dayandığından hedeflenen yabancı pazarların liberalleştirilmesi ile güçlenecektir. Bu, demokratikleşme açıklamamıza yardımcı olmaktadır: Ekonomisi bozulmuş bürokratik-otoriteryen rejimler baskıları azaltmaya zorlandıkça, sorumluluğun yayılması ve yoksulluğun paylaşılması ya da güçlü devletlerce yalıtılmış kapalı pazarlara bir saldırı (Kore bürokratik-otoriteryen sanayileşme rejimi).

Grieder, Volcker'in Amerikan ekonomisinden enflasyonu çekerek ücretlilerin sırtına yüklediğini ve 1930'lardan beri en büyük durgunluk (recession) olarak bilinen çetin bir kemer sıkma programı uyguladığını belirtiyor. Ayrıca Volcker'in bankaları kendilerinden ve 1970'lerdeki kredi patlamasından, "Washington'a rahatsız edici bağımlılıkları" pahasına kurtardığını söylüyor.(53) Latin Amerika ülkeleri, doğal olarak IMF, Federal Reserve ve bankaların gösterdiği kendilerine düşen kemer sıkma programlarını aldılar. Whitehead onları "Amerikan finans otoritelerinin merhametine kalmış" olarak nitelendiriyor.(54) Fakat aslında dünyanın büyük bir bölümü kemer sıkma programı uyguladı. Amerikan ve Japon teknolojisinin merkezi gücü ve geniş Kuzey Amerika pazarının dünya çapında etkisinden dolayı, en yalıtılmış ya da inat-

çı devletlerin dışında hiçbir ülke kemer sıkma ve verimlilik ikizlerinden etkilenmekten kurtulamadı —bu da bize 1980'lerde yalnızca ABD'de değil Çin ya da Sovyetler Birliği gibi eski radikal ya da isyancı devletlerde de siyasetin etkisizliğinin başka bir açıklamasını vermektedir.

Robert Kaufman ilginç bir pasajında rekabetçi ya da demokratik sistemler ile iktisadi bunalımdan sağlam çıkma (örneğin Meksika) arasında ve bunalımları idare edememe ile oldukça baskıcı rekabet karşıtı fakat halk güçlerinin "ulusötesi iktisadi çıkarlara karşı gelebildiği" (Şili, Arjantin, Uruguay —güçlü üçgen (nirengi) diyebiliriz) bir sistemin varlığı arasında bir ilişki buluyor. Buna göre bunalımın çözümü geniş tabanlı bir siyasal sisteme doğru yol almak oluyor. Fakat Kaufman'ın asıl demek istediği gelişmekte olan ülkelerde çoğulculuğun bir biçiminin "uluslararası ticaretin şimdilerde üstlendiği stratejik iktisadi rol", yani ulusötesi sermayenin devam eden egemenliği karşısında bir tercih sistemi olmasıdır. Bu Latin Amerika'daki yeni demokrasilerin "görece açık ekonomileri sürdürmek" ve ihracatlar, dış krediler ve teknolojilere önem vermek zorunda kalacağı anlamına gelir.(55)

Neden Demokratikleşme?

Bu *abertura*'nın bir övgüsü ya da yenilginin kabul edilmesi midir emin değilim fakat bu bölümdeki vurgumu belirtiyor. "Başlangıç" dünya sistemi göz önüne alınmaksızın anlaşılamaz. Program kemer sıkma programı ise bürokratik-otoriteryen bir rejimde ancak hedef kitle için maliyeti ağırdır ve böyle bir rejim merkantilist ihmal ve çekilme olasılığını da artırır. Bunalımlarda, "yüksek derecede hareketli olan halk"ı etkisizleştiren ve dışsal gerçeklikleri açık seçik ikinci derecede bir en iyi dünyaya uyarlayan demokrasi, sorumluluğun paylaşılması ve yayılmasının bir yolu haline geliyor. Demokrasi aynı zamanda ulusötesi sermaye için geçerli bir tercih sistemidir. Bütün bunlar belki de demokrasiyi liderlerin baskıyı azaltmak için kullandıkları bir tür ihtiraslar tüketimi yapmaktadır, her halükârda yurttaş insan *(homme citoyen)*dan ya da Latin Amerika'da popülist katılım döneminden çok uzaktır.

Volcker, Carter'ın döneminde atandı ve atanması Carter'ın 1978'in ortalarında —Reagan seçilmeden önce— başlattığı liberal politikaların genel tersine çevrilmesinin önemli bir yönüydü. Fakat Reagan zamanında da başka bir tersine çevrilme hemen hemen farkedilmez bir biçimde meydana geldi: 1980'lerin ortasında "Kirkpatrick* doktrini" terkedilerek büyük ölçüde,

*ABD'nin eski BM sözcüsü.

beklenmedik ve açıklanmayan bir biçimde demokratikleşmenin desteklenmesi —özellikle Filipinler ve Güney Kore'de fakat Latin Amerika'da da. Ancak ben bunun ani bir demokrasi ya da insan hakları aşkından doğmadığını fakat daha çok Üçüncü Dünya *abertura*'sının ABD çıkarlarına uygunluğunun hissedilmesinden kaynaklandığını düşünüyorum.

Neden? İlk olarak, büyüyen bunalımları hafifletmek için: Aquino ve Kim'den sonra tufan; Doğu Asya'da bir iktidar paylaşımı ve Latin Amerika'da yoksulluğun paylaşılması devrimden iyidir. İkinci olarak, demokratikleşme, gelişmekte olan ülkelerdeki pazarların Amerikan mallarına, özellikle banka ve sigorta gibi hizmet sanayilerine fakat ayrıca tütün, tahıl ve ete açılması için çok güçlü taleplerin siyasal bir sonucu idi. Güçlü bürokratik-otoriteryen devletler, tıpkı tartışılmaz bir biçimde 1970'lerin Park rejiminde olduğu gibi, dış dünyaya karşı dışlayıcı da olabilirler. Ayrıca ücretleri düşük tutarlar, tabii Washington bu devletlerin ihracatlarının rekabet gücünü azaltacak bir ücret artışının erdemlerini elbette takdir edecektir. Ağustos 1987'de Güney Kore rejimi grevlerin olağanüstü artışını dindirmek üzere büyük ücret artışlarına razı oldu, eskiden zorlama yolları yeğlenirdi.

Bürokratik-otoriteryen rejimlerin baskısını azaltmak için tasarlanan politikalar çoğu zaman yurtiçi ticaretin de desteğini aldı. (Burjuvazi için burjuva demokrasisinin tarihsel bir tercih olduğunu akılda tutmak önemlidir) Örneğin; 1980'ler boyunca Kore'de büyük şirketlerin (büyük Hyundai holdinginin sahibi de dahil olmak üzere) ağır devlet müdahalelerine karşı öfkesi gittikçe büyüyordu. Kore gibi ülkeler örneğinde, demokratikleşme, belli birtakım kapitalistlerin başkalarının zararına devleti kullanma olasılığından kaçınmaya yardım etmektedir.(56)

Cardoso, 1970'lerde Brezilya'da benzeri bir süreci aydınlatıyor.

Burada liberal demokrasi hegemonyasına gidiş yerine, "kontrollü bir liberalleştirme politikasının özel sektördeki karşılığı"nı, yani ekonomide ve siyasette liberalleş(tir)meyi görüyoruz. "İnsan öyle bir izlenime kapılıyor ki," diye yazıyor, "yerel iş çevreleri bir tür Dalila'dır. Samson devletini sahte bir aşk ağı ile yakalamaya hazırdır ve ona ihanet edip özel sektörün Filistinliler'ini, otoriteryen tanrıya tapmayan bir pagan demokrasiyi yeniden kurmak üzere içeri çağıracaktır."(57)

Borç krizinin ihmal edilmiş bir yönü ve bağımlılık sorunları ile ilişkisi, onun derin bölgesel asimetresidir —ve Latin Amerika ile Doğu Asya ekonomileri arasındaki farkları açıklayan tam da bu asimetridir. Güney Kore, Japon sömürgesi olarak sanayileşmenin, özel devlet yapılarının (Kore Bankası gibi finans kurumları

dahil olmak üzere), küçük iç pazarının ve bitmek bilmeyen milliyetçilik/merkantilizminin bir sonucu olarak, doğrudan yabancı yatırımlar yerine dış borçlanmaya dayanan bir paterne sahiptir.[58] Kore bu şekilde 1970'lerde sınai kalkınma için borçlarını Latin Amerika'dan çok daha iyi kullanabiliyordu. Bu dünya pazarında avantajlı olan sanayileri teşvik etti, tıpkı 1970'lerde Brezilya'nın yaptığı gibi, ancak bu kez ekonomide çokuluslu şirketlerin olumsuz etkisi yoktu. Böylece, dünya sistemi içinde dikey (yukarı doğru) hareket için çağrılan birçok ülke içinde Güney Kore seçilmiş azınlıktan biri olacaktır. O ilerledikçe Brezilya, Meksika ve öbür Latin Amerika sanayileşmeleri krize girdi— temelde dev borçlarını ödeyememekten dolayı.

Volcker'in yüksek dolarının Amerikan pazarını geniş bir ithalatlar dizisine açması gibi,[59] Asyalı Yeni Sanayileşmiş Ülkeler (NIC's—Newly Industrialized Country), başka türlü Meksika ve Brezilya'nın alacağı bir pazar konumuna yerleşti. Üstelik, Latin Amerika gittikçe Amerikan mallarını ithal edemez hale geldikçe Amerikan ticaretinin yönü iyice Pasifik'e döndü, böylece Doğu Asya ihracatını ABD pazarına çevirdi ve Latin Amerika'nın borcunu ödemek için ihraç etmesi gereken malları pazardan kovdu.

Borç Krizi

1982'de Latin Amerika darboğazı geldiğinde, büyük borçlu ülkelerin çoğunun vadesi dolmuştu; böylece tasarruflarını ABD'ye ihraç etmeye başladılar.[60] Kore'de de bir darboğaz oldu, 1979-80 siyasal krizi, yatırımcıları ve borç verenleri korkutarak ihracata dayalı ekonomiye ağır bir darbe indirdi. Büyüme hızı 1980'de eksi yüzde 6'ya indi, sonraki üç yıl Kore'nin ihracatlarında durgunluk gözlendi. Bu dönemde dış borçlar iki katına, 20 milyar dolardan 40 milyar'a çıktı. Fakat Reagan yönetiminin güçlü desteği, karşılaştırmalı avantajlar ve tam zamanında, Amerikan baskısı altında Japonya tarafından gönderilen 4 milyarlık kredi paketi (ödenmemiş borçların onda birine eşit), krizi kaldırdı. Kredi paketi Japonya'nın güvenlik ihtiyacına yanıt verdi —aslında savunma harcamalarını GSMH'nın yüzde birinden yukarı çıkaramayan Başbakan Nakasone için iyi bir alış-veriş oldu. Japonya böylece Kore güvenliği ve istikrarı için para ödemiş oldu. Bu elbette, benim bölgesel hegemonik değişimler hakkındaki önceki görüşlerimin güzel bir tanıtıdır.

Latin Amerika ve Doğu Asya'da bir kalkınma onyılı, 1968-78, ardından şaşırtıcı asimetrilerle dolu bir on yıl, 1978-88, geçtiğini görüyoruz. İkinci dönem Doğu Asya için yine bir kalkınma dönemi, Latin Amerika için ise çöküş ve sanayileşmenin durması demekti. İlk olarak 1970'lerin ortasında başgösteren, dünya

ticaretindeki yüzyılın düşüş olayı bu zamana denk geldi ve bu değişik bölgeler arasında tercih yapma zorunluluğunu getirdi. Böylece Latin Amerika nihayet Amerikan bağımlılığından kurtuluyor gibi görünürken, öyle derin bir bağımlılık içine itildi ki hiç kimse —"Brezilya mucizesi"nin şakşakçıları başta olmak üzere— böyle birşey beklemiyordu.(61)

Doğu Asyalı "Dörtler Çetesi" asimetriler ve fırsatlardan sonuna dek yararlandılar, 1980'lerde, Üçüncü Dünya bağımlılığını yenerek 1970'lerin OPEC karteline benzer bir duruma eriştiler. (Böylece genç bir doktora öğrencileri kuşağı Doğu Asya siyasal iktisadında dolaşarak, **dependencia**'nın çürütüldüğünü ilan ettiler.) Gerçekte, Asyalı NIC'ler Japonların 1930'larda yaptığını 1980'lerde yapıyorlar. (Önceki dünya çapında "kalkınma onyılı"nın krizle sona ermesinden sonra): Bölgesel avantajlardan yararlanarak dünya ekonomisinde yüksek konumlara erişiyorlar.

Bütün bunlar James Kurth'un teşhisini anımsatıyor, Latin Amerika ekonomilerinin ürün döngüsündeki konumu, Asya NIC'lerinin dünya ekonomisindeki üstün konumlarının altında kalacaktır. Kurth, Amerikan "rekabet değerleri", yüksek teknoloji ve hizmet sanayileri, merkezi bilim ve teknoloji vb. ile Latin Amerikan geleneksel sanayileri, tekstil, çelik ve otomobil — bunların ABD'ye ihraç edilmesiyle gelişebilir ve borçlarını ödeyebilirler— arasında bir bütünleyicilik ilişkisi olduğunu ileri sürüyor.(62) Fakat ne yazık ki bu bütünleyicilik (tamamlayıcılık) şimdi Doğu Batı arasındadır, Kuzey-Güney değil ve hatta Amerikan rekabet değerlerinin Japonya'nınkilerden büyük olduğu da kesin değildir. İki Amerika arasında böyle bir tamamlayıcılık dünya ekonomisinde tehlikeli ve öngörülemez bir bölgeselleşme yaratırdı.

Böylece *abertura*'yı özgül, ulusal koşulların ötesinde açıklamaya yönelmiş bulunuyorum. Brezilya "liberalleşme"sinin gerçekte, "rejimin yandaşları ve karşıtları arasındaki güç ilişkisi"nde herhangi bir değişiklik tarafından değil, iktisadi güçlükler tarafından başlatıldığı hususunda Luciano Martins'e katılıyorum. Martins, Brezilya'nın iktisadi bunalımını Arjantin'in askeri bunalımına, demokratik başlangıcı kolaylaştırmak açısından benzetiyor.(63) Ben, Kore demokratikleşmesinin, istikrarlı çoğulcu bir temsilin sağlamlaştırılmasından çok, kontrollü bir çıkarların ifade edilme kanalları ve vanalarını açma (ya da buhar salıverme) sürecinin yansıması olduğunu düşünüyorum. Bu süreci kim denetliyor? Bu, devlet, ordu ve Amerikan desteğindeki seçkin iş çevreleri arasında, patlamaya hazır popüler (halk) sektörünü sakinleştirmek amacıyla müzakere ve çatışmaların sonucudur. Son üç yıl içinde Kore'de meydana gelen olaylar, Brezilya'da 1979'dan

sonra Figueiredo rejimindekilere çok benziyorlar:[64] Sistemi ılımlı muhalefete açma, grevlere göz yumma, basını serbest bırakma ve sürgündeki rejim aleyhtarlarının dönmesine izin verme.

Kore'nin farklılıkları da var tabii: Kore liderleri ve Amerikan destekçileri Japon siyasal sisteminin nihai Kore modeli olacağını umuyorlar: Tek parti yönetimi ve meşru fakat güçsüz bir muhalefet. Amerikan Elçiliği'nin Kore yöneticilerine sunduğu, kendi olağan yöntemlerine uygun olarak, Japon Liberal Demokratik Partisi (LDP) modelidir. Bu işin mantığına uygun olarak şimdi de kentsel emekçi sınıfı siyasal olarak etkisizleştirmek için bir tür işçi partisinin propagandasını yapıyorlar. Fakat Kore, Birinci Dünya değil Üçüncü Dünya karışımına aittir ve bu da onun Latin Amerika ile olan nihai benzerliğidir.

Çeviri: **Candan Badem**

Notlar:

1- Guillermo O'Donnell, *Modernization and Bureauctatic-Authoritarianism,* Berkeley 1973. Ayrıca bkz. Ed. David Collier, *The New Authoritarianism in Latin America,* Princeton 1979 içindeki makalesi.

2- Serra, Collier içinde, op.cit.sf.142, 151; Caroloso, Ed. O'Donnell/Schmitter/Whitehead içinde, *Transitions from Authoritarian Rule: Comporative Perspectives,* Washington 1986; Bruce Cumings, Industrial Behemoth: *The Northeast Asian Political Economy in the 20th Century;* yayımlanacak.

3- O'Donnell, Ed. Kerin J. Middlebrook ve Carlos Rico, *The United States and Latin America in the 1980's,* Pittsburg 1986, sf.356.

4- Bununla birlikte, Adam Przeworski'nin, meşruluğun yitirilmesi sorununun konuş biçimini eleştirmesine katılıyorum. Przeworski, tamamen gayrimeşru fakat çok güçlü bir rejimin halktan itaatkar davranış görebileceğini ve gayrimeşru fakat güçlü rejimlerin ancak açık bir alternatif görünürde olduğu zaman çökeceğini belirtiyor. Bkz. *Transitions,* op.cit.sf.51-52'deki katkısı.

5- O'Donnell/Schmitter, Ed. *Transitions from Authoritarian Rule: Tentative Conclusions about Uncertain Democracies,* Washington 1986 sf.49

6- Kore Hıristiyan Toplumsal Araştırma Merkezi, *Yuwôl minjuhwa tae t'ujaeng* [The Great June (1987) Struggle for Democract (Büyük Haziran Demokratikleşme Mücadelesi)] Seul 1987.

7- O'Donnell, Middlebrook and Rico içinde, op.cit.sf.356-57

8- George Shultz Haziran 1987 kitlesel gösterilerinin ortasında Seul'u ziyaret etti, bütün partilere "ölçülü olma" çağrısında bulundu ve Filipinler'in tersine Kore'nin bir "demokrasi geleneği"ne sahip olmadığını söyledi. Bunun yerine "Uzlaşmadan çok çarpışma geleneği" olduğunu söyledi. *(New York Times,* 18 Haziran 1987). Son zamanlarda Reagan ve Shultz Aralık 1987 seçimlerinin "mucize"sini göklere çıkarıyorlar.

9- Ed. O'Donnell/Schmitter/Whiteheod, *Transitions from Authoritarian Rule: Latin America,* Washington 1986, sf.77-78.

10- Bkz. Cumings, *The Origins of the Korean War,* cilt 1, Princeton 1981, 5. bölüm.

11- KCIA'nın amacı kısmen "değişik devlet organlarının işlevlerini koordine etmek üzere, sivil kesimleri harekete geçirmek, böylece devlet sektöründe ve sivil toplumdaki bütün sektörleri ve kaynakları uyumlu hale getirmek" idi. Jang Jip Choi, "Political Cleavages and Transition in a Military Aut-

. horitarian Rejime: Institutionalization, Opposition and Process in South Korea: 1972-1986", Kasım 1986, yayınlanmamış.

12- Bkz. Cumings, op.cit. (1981).

13- Ibid. Catonizm için bkz. Barrington Moore, Jr., *Social Origins of Dictatorship and Democracy: Lord and Peasant in the Making of the Modern World,* Boston 1966, sf.491-96

14- Bkz. Cumings, *The Origins of the Korean War,* cilt 2, Princeton 1989

15- Peer de Silva, CIA bölüm şefi (1960-61) sanki Başkan Chang her dediğini yapmış gibi yazıyor —belki de gerçekten yaptı.— Bkz. de Silva, Sub Rosa; New York 1978.

16- Rejim Aralık 1987 seçimlerinde iktidar partisi kampanyaları için adam başına 40 dolar ödedi, bu bir haftalık ücrete eşittir.

17- Kore Cumhuriyeti'nin tarihsel ve çağdaş rolünün iyi bir çözümlemesi için bkz. Jungeun Woo, *"State Power, Finance and Korean Development"* yayınlanmamış doktora tezi, Columbia Üniversitesi, 1988

18- Ibid.

19- Bu noktada iyi bir karşılaştırma için bkz. Peter Evans, "Class, State and Dependence in East Asia: Lessons for Latin Americanists" Ed. Fred Deyo. *The Political Economy of the New Asian Industrialism,* Ithaca 1987.

20- Woo, op.cit.

21- Bkz. özellikle Serra ve Hirschman, Collier içinde, op.cit.

22- O'Donnell/Schmitter, *Tentative Conclusions,* op.cit.sf.5, 20; ve *Transitions from Authoritarian Rule: Southern Europe,* Washington 1986, sf.5

23- "Radikal proje ya da modernist hayalcinin projesi ile demek istediğim, değişmeyen toplumlar roller ve hiyerarşilerin kısıtlayıcı etkisinden pratik ve duygusal ilişkilerimizi kurtarmaktaki göreli başarımızdan kaynaklanan bireysel ya da kollektif yetkinin birçok biçimini gerçekleştirme girişimidir. "Roberto Mangabeira Unger, *False Necessity: Anti-Necessitarian Social Theory in the Service of Radical Democracy,* New York 1987, sf.9.

24- Yay. Gary Nelson ve Lawrence Grossberg, *Marxism and the Interpretation of Culture,* Urbana III. 1988

25- Bu dört ciltlik araştırmanın tamamı için böyledir. Bkz. Örneğin, *Transitions: Comparative Perspectives* içinde Kaufman ve Przeworski'nin yazıları —özellikle sf.86, 100. Ayrıca bkz. O'Donnell, *Modernization and Bureaucratic-Authoritarianism,* Berkeley 1973, sf.86.

26- O'Donnell, *Transitions: Latin America içinde* sf.15 Karş. O'Donnell (sf.359) ve Kurtch (sf.73) Middlebrook and Rico içinde, op.cit.

27- Susanne Jonas, Carter'ın politikasının Latin Amerika ve Doğu Asya'da temelde aynı olduğunu söylüyor: Birkaç yıl süren hareketlilik ardından "katı bir güvenlik/ayaklanma-karşıtı vurgu" lehine insan hakları ölçütlerinin terkedilmesi. Haklı olduğunu düşünüyorum. Bkz. Jonas'ın "Giriş"i, *Contemporary Marxism* 14, Güz 1986

28- *Transitions: Comporative Perspectives,* sf.56-63

29- Peter Bachrach, The Theory of Democratic Elitism, Boston 1967, sf.8-9. Schmitter, en azından "pasif kabul" talep eden otoriteryen rejimlere karşı "yaygın gönüllü katılım" sistemi olarak çoğulculuk tartışmasında bu noktaya hiç değinmemektedir. (Yay. Alfred Stepan, *Authoritarian Brazil,* New Haven 1973, sf.211)

30- Bachrach, sf.8, 18, 38, 100; Philip Green ve Sanford Levinson, *Power and Community: Dissenting Essays in Political Science,* New York 1969. Ayrıca bkz. Atilio Boron, "Latin America: Between Hobbes and Friedman" *New Left Review* 130, Kasım-Aralık 1981. Boron, demokrasisinin özgürleştirici içeriğinin liberal bir "değersizleştirme"sinden söz ediyor.

31- Marx, "Hegel'in Devlet Öğretisinin Eleştirisi", "Hegel'in Hukuk Felsefesinin Eleştirisi". *Karl Marx: Early Writings* (İlk Yazılar) içinde,

NLR/Penguin, Harmondsworth 1975, sf.116, 247-49, 253.

32- Moore, op.cit. XI-XVII

33- Terry Lynn Karl'ın yazısı *(Transitions: Latin America,* sf.196-201) dört ciltlik araştırma içinde büyük bir perspektife işaret eden tek yazı.

34- Burada Louis Hartz'dan yararlanıyorum. *The Founding of New Societies, New York* 1964, ayrıca *Liberal Tradition in America,* New York 1955.

35- Dahl'ın, çoğulcu kuramın kent siyasetinin gerçekliği olarak tanımladığı birkaç Amerikan kentinden birinde büyüdüğünü belirtmek pek ilgisiz olmaz sanırım: Seattle, oldukça dar bir sınıfsal ayrıma sahip bir kent, yani tamamen orta sınıf karakteri taşıyan bir kent.

36- Hartz, op.cit. (1964), sf.13-33.

37- Bkz. Gregory Henderson, *Korea: The Politics of the Vortex,* Cambridge 1968.

38- Middlebrook and Rico içinde, op.cit.sf.329, 358. Doğu Asya için bkz. Cumings'in Henderson eleştirisi "Is Korea a Mass Society?" *Occasional Papers on Korea,* Seattle, 1973.

39- Perry Anderson, "Modernity and Revolution" *New Left Review* 144, Mart-Nisan 1984. sf.104. Anderson, Marshall Berman'ın *All That's Solid Melts into Air*'ine tepki gösteriyor. "Siyasal İktidar Biçimlerinin Kesişimi" üzerine Marx'ın parlak bir pasajı için bkz. "Ekonomi ve Felsefe Elyazmaları" *Early Writings* içinde, op.cit.sf.338-39

40- Moore, sf.505-508.

41- *The Civil Wars in Chile, or the Bourgeois Revolutions that Never Were* (Princeton 1984) Maurice Zeitlin, melez bir parlamanter demokrasi oluşturmak üzere uyumsuz ve çelişkili Şili toplumsal formasyonlarının değişik siyasal iktidar biçimleri altında birleşmelerinin mükemmel bir değerlendirmesini sağlıyor. Kore deneyimiyle ilgili olarak ben de benzeri bir görüş savundum: Aristokrat, köylü ve girişimci (iş adamı) karışımı devrimi gerçekleştirebilirdi, Amerikan gücünün "zamansız" ortaya çıkışı olmasaydı. *The Origins of the Korean War,* cilt 1 ve 2.

42- David Becker, "Development, Democracy and Dependency in Latin America: A Post-Imperialist View," *Third World Quarterly* 6/2, Nisan 1984, sf.411-31, Zeitlin, op.cit.

43- Marx, "Önsöz", *Early Writings* içinde, sf.424.

44- Daniel Garst, "Wallerstein and His Critics", *Theory and Society* 14/4, Temmuz 1985 sf.470. Peter Katzenstein'a bu makaleyi dikkatime sunduğu için teşekkür borçluyum.

45- O'Donnell, *Modernization and Bureaucratic-Authoritarianism,* sf.54, 57-75.

46- Kim Dae Jung, *Prison Letters,* Berkeley 1986.

47- Bkz. Zygmunt Bauman, "Intellectuals in East-Central Europe: Continuity and Change" *Eastern European Politics and Societies* 1/2 Bahar 1987, sf.162-186

48- Bkz. Jang Jip Choi, op.cit. ve *Mal* [saz] dergisi, özellikle "hileli" 1987 seçimleri üzerine özel sayı ve "The Mass Movement amid Chonging Tides" 19. sayı içinde, Ocak 1988

49- Middlebrook and Rico içinde, op.cit.sf.353

50- Başka Latin Amerika uzmanlarının bağımlılık, iktisadi bunalım, ve **abertura** üzerindeki etkisi üzerinde durduklarını kabul ediyorum. Bkz. Örneğin, James Petras, "The Redemocratization Process", *Contemporary Marxism* 14, Güz 1986 Petras, benim gibi, "yeniden demokratikleşme"lerin çoğunun önceden var olan baskıcı devlet yapılarının üzerine aşılandığını, böylece önceki bürokratik-otoriteryen rejim ile bir sürekliliğin sağlandığını vurguluyor.

51- Giovanni Arrighi, *The Geometry of Imperialism,* Verso, London 1983, sf.103-104.
52- William Grieder, *Secrets of the Temple: How the Federal Reserve Runs the Country,* New York 1987.
53- Ibid, sf.520-21
54- Whitehead, Middlebrook and Rico içinde, op.cit.sf.89
55- Kaufman, *Transitions: Comparative Perspectives* içinde sf.88, 100
56- Bkz. Göran Therborn, "The Travail of Latin American Democracy", *New Left Review,* 113-114, Ocak-Nisan 1979
57- Cardoso, *Transitions: Comparative Perspectives* içinde, sf.149-52.
58- Bkz. Woo, op.cit.
59- Bkz. Mike Davis, Reaganomics "Magical Mystery Tour", *New Left Review* 149, Ocak-Şubat 1985
60- White'head, Middlebrook and Rice içinde, sf.120
61- Ibid., sf.90-92
62- Kurth, Middlebrook and Rico içinde, sf.82-84
63- Martins, *Transitions; Latin America* içinde, sf.82, 91
64- Martins (Ibid., sf.85), Figueiredo rejiminin, "toplumsal etkilerini ölçmenin iyi bir yolu olarak ve aynı zamanda muhalif iş çevrelerinin otoriteryen olmayan bir rejimin ne demek olduğunu anlamaları için "grevlere izin verdiğini öne sürüyor. Benzer şekilde, rejim "ılımlı" muhalefeti teşvik etti ve muhalefeti daha iyi bölebilmek için siyasal sürgünlerin ülkeye dönmesine izin verdi.

Yugoslavya: Balkanlaştırma Hayaleti

Branka Magas

New Left Review No: 174 Mart-Nisan 1989

Hiçbir anti-komünist propaganda, Yugoslavya'nın 1945 sonrasında genel olarak halklarının katılımı ile yönetildiği gerçeğini gözardı edemez. Keza, hiçbir resmi bağnaz, Komünistler Ligası'nın (LCY), iktidarını işçi sınıfı ve ülkenin farklı uluslarına verdiği güven oranında sürdürdüğü gerçeğini gizleyemez. Kosova'da Arnavut işçilerin 1989 Şubat'ındaki benzeri görülmemiş genel grevi, bu gerçeği çok çarpıcı bir biçimde kanıtladı. Sırbistan'da, ulusal liderliğin açıkça ve gerçekte meydan okurcasına geçen Kasım ayında pekişmesi, ardından Kosova'daki bütün kitle gösterileri ve mitinglerinin yasaklanmasına neden oldu. Bundan dolayı işçiler, ulusal demokratik haklarını savunmak için son çare olarak kalelerine -fabrika ve madenlere- geri çekildiler. Ağır ve ihtiyatlı ilerleyen genel grev, Şubat ayında bölgenin (Kosova-çev) ekonomik yaşamının neredeyse tamamen durmasıyla sonuçlanmaktaydı. Öncülüğünü, Trepca ocağı işçileri -merkezi Titova Mitrovica'da olan bir endüstriyel kompleks- yapmaktaydı. Önceleri İngiliz sermayesinin egemenliğinde olan Kosova'daki işçi sınıfı hareketinin tarihi merkezi Trepca'da, maden işçileri savaş sırasındaki anti-faşist direnişe ilk katılanlar arasındaydı. Şimdi, 1989 Şubat'ının üçüncü haftasında, bazıları 8 günden beri açlık grevinde olan çinko ve kurşun madeninde çalışan 1300 işçi, 3300 feet derindeki kuyularını işgal etmiş durumdalar. Talepleri oldukça basitti. Aynı Şubat ayında, Sırbistan Partisi'nin[1] dayatmasıyla kendilerine zorla kabul ettirilen üç eyalet yöneticisinin istifasını istiyorlardı. Kosova'nın özerkliğine getirilecek herhangi bir anayasal sınırlamanın -Belgrad'ın uzun süredir istediği bir şeydi- demokratik tartışmaya açılması gerektiğini öne sürüyorlardı.

Üçüncü ve en önemli talepleri ise, Arnavut nüfusa karşı kendi ülkelerinde reva görülen, ikinci sınıf ulus muamelesinden derhal vazgeçilmesi gerektiğiydi. Yugoslavya, savaşın bitimini izleyen dönemde devrimin en önemli kazanımları uğruna böylesine güçlü bir işçi hareketine tanık olmamıştı. Bütün ülkeyi iki ayrı kampa bölen ve ülkenin savaş sonrası tarihinde bir dönemeç teşkil eden sorunlar bir kristal kadar berraktı. Ulusların tam bir eşitliğine dayalı, daha demokratik bir Yugoslavya isteyen Komünistler Ligası'nın içinde ve dışındaki bütün güçler işçilerin safında yer aldı. Karşı güçler ise, işçi sınıfına karşı şiddete başvurmaya her an hazır, ulusal şövenizmin savunucusu, bürokratik gerici güçlerdi

Genel Grev

Maden işçilerinin kararlılığı ve dayanışması ürkütücüydü. Gazetecilere, talepleri yerine getirilmediği takdirde ocaklardan 'tabutlarının' çıkacağını söylüyorlardı.(2) Onların arasında -oldukça yaşlı ve grevin altıncı gününde ciddi olarak hasta olmasına karşın- ocaktan çıkmayı reddeden baş mühendis Begir Maligi de vardı. Keza kendileri de grevde olan ocak işçileri, Trepca'ya yönelik herhangi bir saldırı durumunda topluca intihardan söz ediyorlardı. Yeraltında, gelişebilecek herhangi bir tehlikeli hareketi önlemek için, iki tondan fazla bir dinamit yığınağı yapılmıştı. Solunum ve mide rahatsızlıkları olanlar, (göz rahatsızlıkları da belirgin rahatsızlıklar arasında gözüküyordu) doktorlarca tedavisi yapıldıktan sonra ya derhal ocağa geri gönderilmek, ya da -eğer hastalığı ciddiyse- eyalet başkenti Priştina'daki bir hastahaneye sevkedilmek koşuluyla yukarı gönderiliyorlardı. Grevin bitimiyle birlikte 180 işçi ölmüş ve geriye kalanların bir çoğu da yoğun bakıma alınmıştı.

Yukarıda da, kırmızı pazubentli maden işçileri tarafından tesis edilmiş olan, eşit derecede sıkı bir disiplin egemendi. Yeni haberleri merak eden çocuklar ve kadınlar ocak girişlerinde sabırla beklemekteydiler. Zagrep televizyonundan bir ekip, maden işçilerinden birisinin ailesiyle görüşmeye gittiğinde, sert Şubat rüzgârlarından korunmalarını sağlayacak pencere camı olmayan derme çatma bir yapıda yaşayan ve bir ateşin etrafında kümelenmiş ısınmaya çalışan bir anne ve dokuz çocuğu ile karşılaştı: Yugoslavya'nın harcadığı elektriğin önemli bir kısmını Kosova'nın üretiyor olmasına karşın, aile karanlıkta yaşıyordu. 1987 Kasım'ında, Trepca'daki ortalama ücret ayda 55 dolardı ve bu, ancak bir ailenin açlıktan **korunmasına yeterdi**. Ayrıca, grevcilerden birçoğu grev süresince ücretlerini almayı reddetmişlerdi. Bu ailenin, ocaktaki gelişmelerden haberdar olmasını sağlayacak bir radyosu bile yoktu.

Eyalet'in başka herhangi bir yerinde de hayat tamamen durmuştu. Sadece elektrik işçilerine zorla işbaşı yaptırılabilinmişti. Öğrenciler boykottaydı. Özel dükkan sahipleri bile kepenklerini ke-

sinlikle indirmişlerdi, pazarlar bomboştu. Ancak, olaylara yön verecek, ortak talepleri belli bir merkezden dile getirecek, genel grev adına konuşacak örgütlü bir komitenin varlığından halihazırda sözedilemezdi. Bununla beraber, bütün halktan tek bir ses çıkıyordu: Ulusal eşitlik ve demokrasi **talebi**.
İlk destek mesajını gönderen Slovenya maden işçileri oldu. Aynı sırada, Yugoslav parti liderliği, olaylara karşı alınacak önlemler konusunda birliği sağlayamıyordu. Slovenya partisi, Slovenya Cumhuriyeti'ndeki Sosyalist Birlik tarafından yapılan ve Arnavutların, insan ve ulusal haklarına saygı gösterilmesi gerektiğini savunan bir başvuruyu destekledi. Benzer bir ifade, Hırvatistan Sendika Birliği tarafından da dile getirildi ve hemen ardından onu, Hırvatistan partisi izledi. Öte yandan, Sırbistan partisi ise, her çeşit uzlaşmaya karşı çıkmakta ve Voyvoda, Karadağ ve Makedonya parti örgütlerinin desteğine güvenebilmekteydi. Bosna partisi tam bir sessizlik içindeydi. Kollektif devlet başkanlığı, eyalette kanun ve nizam hakimiyetini sağlamak için 'emrimizdeki bütün anayasal güçleri' kullanmaktan sözediyordu: Aynı sıralarda grev en yüksek düzeyine ulaşmış yeni milis güçler gönderilmiş ve ana kentlerin dış mahallelerinde tanklar ve alçaktan uçan jetler tarafından izlenen zırhlı personel taşıyıcılar belirmişti. O anda, herhangi birisinin aklına, savaş sonrası Yugoslavya tarihinde benzeri görülmemiş bir önlemin alındığı ve eyalette olağanüstü halin ilan edildiği 1981 yılı gelebilirdi. (Federal yetkililerin 'karşı-devrim' girişimi diye adlandırdığı, Kosova için cumhuriyet statüsünü talep eden kitle gösterilerinin ardından)[3]

Federal Parti liderliğinin zayıflığı, Kosova grevi ve kötü sonucunu ele alış biçimiyle doruğuna ulaştı. İstenmeyen üç görevlinin istifa ettiği 28 Şubat günü maden işçileri kazanmış görünüyordu. Ocaklarını terkettiler (fakat başka yerlerde grev devam ediyordu). Ancak, ertesi gün, Belgrad'da parti güdümünde meydana gelen milliyetçi kitle gösterisinin baskısıyla, onların istifaları 'askıya alındı'. Böylece meselenin boyutunun bu üç adamın kaderinden daha geniş kapsamlı olduğu ve bir bütün olarak Yugoslavya'daki demokratik kazanımların bekasını içerdiği açıklık kazandı. Aynı gün toplanan LCY başkanlığı Sırbistan şahinlerinin baskısı altında sadece Sırbistan tarafından öngörülen anayasal değişiklikler için desteğini tekrarlamakla kalmadı, ayrıca ülkedeki bütün yeni politik örgütlenmelerin yasaklanmasını da savundu. Sırbistan parti şefi Slobodan Milosevic, toplanan halka 'Sırbistan adına', grevi örgütleyenlerin yakalanıp cezalandırılacağına dair söz verdi. 2 Mart'ta ilk tutuklamalar yapıldı ve 5 Mart'ta yüzlerce işçinin yanısıra destek için kepenk indiren dükkan sahiplerinin bile ağır suçlarla itham edildikleri duyuruldu. Yani, Kosova **de facto** bir askeri yönetim altındaydı. Aynı sırada, demokratikleşme sürecinde daha ileriye fırlamış olan Slovenya, düşmanca tutumun özel hedefi olarak seçildi. Militarist baskı altında gündeme getirilmiş olan anayasal değişikliklerin ülkenin geri kalan kesimini de içine alacak şekilde genişletilmeyeceğinin garantisi neydi?

'Durum günbegün daha kötüye gidiyor ve bunun bütün sorumluluğu -yeni düşünceler ve dinamikler önermek yerine- olumlu her tür gelişme önünde yegâne engel durumuna gelmiş olan Komünistler Ligası'na aittir. Toplumumuzda egemen olan kargaşa parti üyeliğimi sürdürmeme engeldir, çünkü Komünistler Ligası'nın, toplumumuzu içine düştüğü krizden kurtarabilecek güçte olduğuna inanmıyorum. Artık onun öncülüğünden hiçbir şekilde sözedemeyiz' diye yazıyordu, bir Hırvat komünisti geçenlerde verdiği istifa mektubunda.(4)

'Komünistler Ligası merkez komitesi yetersizlik ve güçsüzlüğünün doruğuna ulaşmıştır ve eğer az da olsa bir moral değere sahip olsaydı, bütün yetkisini bir parlamentoya devredip kendi kendini feshederdi' diye yorumluyordu, en etkili Hırvat haftalık dergisi, MK'nin 1989 Ocak - Şubat plenumunun ertesinde.(5) Ve üç hafta sonra, maden işçilerinin grevi esnasında: 'Liderliğin maden işçilerinin kötü durumuna karşı kayıtsızlığı, sonunda sosyalist yönetimin zaten fena halde çökmüş olan sınıf dayanağının son kalıntılarına mal oldu'.(6)

Slovenya parti lideri Milan Kucan da kendi adına şunları yazmaktaydı: 'Bugün en önemli soru: Nasıl bir Yugoslavya sorusudur. Demokratik ve sosyalist olmayan bir Yugoslavya düşünülemez.'(7) Ocak-Şubat plenumunda da şunları söylüyordu: 'Bugün ülkede ve özellikle Komünistler Ligası'nda olup biten sadece Yugoslavya'nın bölünmesinden ibarettir. Bir başka çeşit Yugoslavya'ya - LCY'nin gözleri önünde ya da en azından hoşgörülü davranışı karşısında- sessiz bir geçiş. Slovenya komünistleri böylesi bir faaliyet içinde herhangi bir şekilde yer almayı reddeder'.(8) Bu nedenle işçiler, partililer ve en üst düzeydeki liderler, gündem konusunun mevcut politik düzenin meşruluğu olduğu konusunda hemfikirler.

Krizin Sınırları

Mevcut krizin özellikle politik tezahürü biraz ihtiyatlı bir değerlendirmeyle Kosova'da 1981 Baharı'nda meydana gelen gösterilere kadar geri götürülebilir. Çözülmemiş ulusal sorunun odak noktasında yer alan Yugoslavya'nın bu en fakir bölgesi, tıpkı bir sismograf gibi yaklaşan zelzeleyi haber vermekteydi. 1985'te, parti liderliğinin bizzat kendisi, 1979'dan beri toplumsal üretimde meydana gelen % 5,5 bir düşüşle birlikte ülkenin bir ekonomik krizle yüz yüze olduğunu onayladı. 20 milyon dolarlık bir dış borç kabul edilmekte; enflasyon yükselmekte (1988 bitiminde % 250'yi geçmesi bekleniyordu) ve toplam sabit yatırımlar şiddetle gerilemekteydi. Bu durumdan dolayı LCY içindeki politik konsensus -o güne değin desteklemek zorunda kaldığı hesaplar ve dengelerin belirsiz sistemi- kolayca çatırdadı. Ekonomik kriz giderek bir politik krize, gerçekte sosyalist planlamanın tümüne karşı bir meydan okumaya dönüşüyordu.

Tablo Bir: Yugoslavya'da Bölgesel Farklılık

Bölge	*Nüfus ('0005)*	*Birim sermaye başına toplumsal üretim*	*Kamu sektörün işçi başına net üretim*	*Net Ulusal Gelir*	*İş arayanların kamu sektörü çalışanlarına oranı (%)*
Slovenya	1.871	179	145	3140	1.7
Hırvatistan	4.437	117	106	2208	7.7
Voyvoda	1.977	133	103	1885	15.2
Bosna-Hersek	4.155	80	85	1736	23.9
Sırbistan*	5.574	94	93	1846	17.7
Karadağ	604	80	90	1522	24.5
Kosova	1.760	36	69	1418	55.9
Makedonya	1.954	75	75	1399	27.0
Yugoslavya	22.334	100	100	2045	16.2

(*) Kosova ve Voyvoda hariç

Kaynak: Harold Lydall, *Krizdeki Yugoslavya*, 10.1, 10.2 ve 10.3 nolu tablolardan derlendi.

Kriz, tüm toplumsal katmanları aynı düzeyde etkilemedi. Çünkü aynı dönemde Yugoslavya'daki toplumsal farklılaşma son derece çarpıcıydı -Zagrep Üniversitesi ekonomi profesörü Pero Jurkovic'e göre önde gelen kapitalist ülkelerdekine benzetilebilirdi.[9] Sanayide büyümenin durması ya da gerilemenin başlamasıyla birlikte, kriz, işçi sınıfını çok şiddetli bir şekilde etkiledi; yoğun işsizlik başgösterdi ve 1979 ile 1985 arasında kişi başına tüketim % 7,7 oranında düştü. Partinin, ekonominin radikal olarak liberalizasyonunu daha çok vaat etmesiyle birlikte güvensizlik artmaktaydı -sosyal güvenlik tedbirlerinden bütünüyle yoksun, özellikle azgelişmiş güneyin geniş işçi kesimi üzerinde berbat sonuçlarını hissettirecek bir politika.[10] Ekonomik reform komisyonu için ülkenin en seçkin 160 ekonomistini toplamakta hiçbir zorlukla karşılaşmayan federal yönetim, aynı sırada, toplumsal refaha yönelik birincisine paralel bir komisyonu oluşturma girişiminde tamamen başarısız olmuştu. Aksine federasyon, cumhuriyetler ve yerel komünler, gelişmelerin faturasını kendi dışındakilere yüklemek için kendi aralarında mücadele ediyorlar. Yaklaşan fırtınanın sorumluluğunu üzerine almaya kimse hevesli değil; parti liderliğinin dışında. 1988'in son günlerinde sendika baskısı sonucu hükümetin beklenmeyen istifası, yaşanan çalkantının boyutunun göstergelerinden sadece birisidir.

Ayrıca, bölgeler arasında varolan dev gelişme farklılıkları temelindeki toplumsal farklılaşma aynı zamanda ulusal eşitsizlik şekline de bürünmektedir. Tablo-I'de bu açıkça görülebilir.

Federasyonun iç dengesinde de benzer çarpıcı bir değişme olmuştur. 1987'de en güneydeki üç federal birim -Kosova, Makedonya ve Karadağ- iflas ettiklerini duyurdular. Daha sonra Bosna - Hersek de, dev tarımsal endüstri kompleksi 'Agrohomerc'in çöküşünün ardından politik kargaşa sürecine katıldı.[11] Bu karar alma mekanizmasının Slovenya, Hırvatistan, Sırbistan ve Voyvoda'nın elinde toplanmasını ve en nihayet -Voyvoda'nın idaresinin 1988'de (bak. aşağıda) Sırbistan'ın eline geçmesinden sonra- ilk üçünün elinde yoğunlaşmasını getirdi. Aynı sırada, 'öncü sınıfın öncü partisinin' zaten fena halde çökmekte olan özgüveni, nihayet, Federal parti merkezinin partisinden arta kalan otoritesini imha ederek yok oluyordu. İşçilerin kitlesel grevlere başvurmasıyla birlikte, bütün bir parti-sınıf işbirliği bir anda parçalanmaya başlamıştı. Sağ kanadı ve milliyetçi akımları destekleyen aydınları bir anda güçlü bir keyifsizlik dalgası sarmıştı.

Kriz, cumhuriyet ve eyalet partilerinin, özünde her zaman varolan, yerel-ulusal meclislerde kendini emniyete alan eğilimini güçlendirdi. Bununla beraber esas sonucu yaygın ekonomik eşitsizlikler ve farklı ulusal gelenekler belirledi. Slovenya -geri adımlara rağmen[12]- 1989'un başında, politik parti ve organizasyonları güruhunun ortaya çıkışıyla birlikte, geniş çaplı bir politik demokratikleşme yaşadı: Aralarında varolan köklü farklılık-

lara karşın, yönetimdeki partiyle, ulusal egemenlik ve daha fazla demokratikleşme vaadini paylaşıyorlar. Aynı anda, Hırvatistan, yepyeni bir alternatif politik manzara geliştirmekteydi, yine de burada -etnik ve tarihsel nedenlerden ötürü- yerel-ulusal olan ile Yugoslav bütünlüğü arasındaki farklılıklar daha şiddetli bastırılmıştır. Öte yandan, Makedonya'da, ekonomik kriz yerel liderliği, işçi sınıfını milliyetçiliğin çıkmazında daha çok ümitsizliğe sevk etmek ve varlıklı Arnavut azınlığa (% 21) karşı kışkırtmak için cesaretlendirdi.

Ancak ulusal olana dönüşün en kesin şeklini aldığı yer Sırbistan oldu. O güne değin varolan sınıf politikasının esasları, parti içi keskin bir mücadeleden sonra, Slobodan Milosevic'in Komünistler Ligası'nda tartışmasız üstün bir konuma ulaşmasını sağlayan ulusal uzlaşma yararına terkedildi. Yugoslavya'nın en büyük cumhuriyetinde, ülkedeki politik dengeyi altüst eden ve şimdi de federal anayasayı tehdit eden bu el değiştirme bu makalenin temel konusu olacak.

Sırbistan: Anayasal Revizyonistler

Sırbistan Sosyalist Cumhuriyeti, Sırp ulusunun resmi devletidir. Ancak, bitişikteki haritadan açıkça anlaşılacağı gibi, bu devlet bütün Sırpları, yani Hırvatistan'da Hırvatlarla ve Bosna-Hersek'te de müslüman ve Hırvatlarla birarada yaşayan çok sayıda Sırpı kapsamıyor. Bu da Yugoslavya'daki Sırp ulusal sorununa çelişkili bir rol atfetmiştir. Ulusal dağınıklık, Sırpları, Yugoslavya birliğinin herhangi bir şekilde zayıflamasına karşı özellikle daha duyarlı kılmıştır; oysa ki onların ulusal nitelikli herhangi bir çıkışı Yugoslavya'nın federal yapısına doğrudan bir tehdit oluşturur. Sırbistan Cumhuriyeti, Yugoslavya'nın başlıca ulusal azınlıklarının geniş bir kesimini içine almasından ötürü Sırp ulusal sorunu daha karmaşık bir hal alır, ki bu da onun savaş sonrasında (diğer cumhuriyetlerin aksine) tek bir devlet kuramamasının nedenidir. Sırbistan kendisi dışında, iki eyaleti daha kapsıyor: Kuzeydeki Otonom Sosyalist Voyvoda Eyaleti (% 53 Sırp) ve güneydeki Otonom Sosyalist Kosova Eyaleti (hemen hemen % 90'ı Arnavut).

Komünist parti, savaş sonrası federal devletin anayasasını sadece ulusların eşitliğinin değil aynı zamanda Yugoslavya'nın birliğinin de garantisi olarak gördü. Diğer ulusların haklarını ihlal etmeden Sırpların tek bir cumhuriyette birleşebilmeleri imkânsızdı (aynı şey Hırvatlar ve Arnavutlar için de söylenebilir); böylece başlı başına ayrı bir ulus olmalarına karşın, etnik anlamdaki heterojen yapısını sürdürmek zorunda kaldı. Ülkenin federal düzeninin yanı sıra birliği de farklı ulusların ulusal haklarının garantisi olacaktı.

Savaş sonrasının katı merkeziyetçiliğinin ardından, 1974 anayasası, cumhuriyet ve eyaletler için daha çok özerklik ve ayrıca eya-

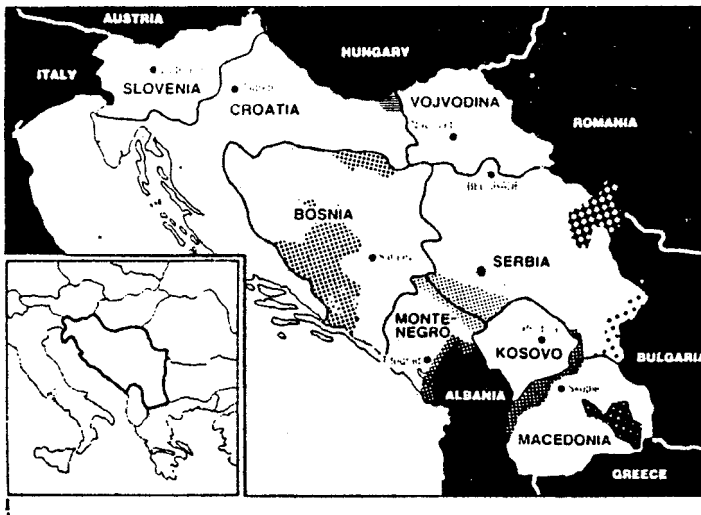

Yugoslavya Cumhuriyetleri ve Özerk eyaletlerinde varolan etnik heterojenlik

- Macarlar ve diğer Yugoslav olmayanların oturduğu Voyvoda topraklan
- Esas olarak Sırpların ikamet ettiği Sırbistan dışındaki topraklar
- Hırvatistan dışında Hırvatların oturduğu topraklar
- Bosna dışında Yugoslav müslümanların oturduğu alanlar
- Kosova dışında Arnavutların yaşadığı alanlar
- Voyvoda dışında Romenler ve Vlachların oturduğu alanlar
- Voyvoda dışında Macarlar ve diğer Yugoslav olmayan halkların yaşadığı alanlar
- Makedonya dışında Makedonyalılar ve Bulgarların yaşadığı alanlar
- Makedonya içinde Türklerin yaşadığı alanlar

letlere, Belgrad'dan daha çok bağımsız olmak hakkını sağladı. Ulusal ve demokratik bir bakış açısından, bu, özellikle Kosova için ileriye yönelik güçlü bir adımdı. Ulusal eşitliği öngören yeni politika, Yugoslav topluluğuna entegre olabilmesi için kapıyı açmasıyla birlikte, (Kosova'da-çev.) özyönetim, savaş sonrası dönemin hemen hemen tümünde (1945-1966) Arnavut nüfusunun maruz kaldığı sürekli olağanüstü hal yönetiminin yerini aldı. Kosova'daki katılıma dayalı yönetim, aynı zamanda, Sırbistan ve Yugoslavya'nın başka yerinde de daha çok demokrasinin önkoşulu oldu. Çünkü, bu, 1960'ların ekonomik ve politik reformlarına en

çok karşı koymuş olan baskı mekanizmasının (1966'ya kadar içişleri bakanı Alexander Rankovic'in başını çektiği) gücünü azalttı-1974 anayasası kesinlikle bu reformların sonucudur. Bundan başka, eyaletler, bütün parti ve devlet örgenliklerinde dolaysız ve adil olarak temsil edilmeleriyle şimdi artık Federasyonun yapıcı unsurları haline gelmişlerdir. Bu reformun kesin olarak ifade ettiği başka bir şey de, Yugoslavya'nın bir Güney Slav devleti olarak kabul edilemeyeceği görüşü idi.

Ancak reformlar, bu gelişmeyi sınırlayabilecek temel bir çelişkiyi de bağrında taşıyordu. Gerçek anlamda aşağıdan bir denetim ya da parti içi demokrasinin olmaması iledir ki, politik gücün, cumhuriyet ve eyaletlerin, parti politikasını devlet güdümündeki milliyetçiliğe tutsak eden yerel yöneticilerinin ellerinde yoğunlaşması süreklilik kazandı.

Rankovic sonrası yeni liberal kuşak Sırbistan[14]'da iktidarı elinde bulundurduğu sürece bunun önüne geçilebilirdi. Ancak, onların 1972'de kendi dönemlerinde Rankovic yönetiminin görevden alınmasının hemen ardından gelen taşfiyesi Sırbistan'daki politik yapının parçalanmasını başlattı. Şimdi artık birçoğu 1974 anayasasının, sadece Sırp ulusunun bölünmesini hızlandırdığına değil ayrıca Sırbistan'ın cumhuriyet yapısına karşı da bir tehdit oluşturduğuna inanan ikinci kuşak parti liderlerinin en yaşlıları işbaşına geçmişti. Reform, bütün eyaletlere, kendilerini etkileyebilecek olan yasalara veto hakkı tanıyordu ki böylece Belgrad liderliğinin cumhuriyetlerin sorununda artık tam bir etkinliğinden söz edilemezdi. Eyaletlerin Federasyon düzeyinde bağımsız aktörler olarak boy göstermesi ayrıca Sırbistan'ın bir bütün olarak Yugoslavya'da sahip olduğu güç ve prestijini de azalttı. 1970'lerin ortasında, Sırbistan Partisi'nden Dragoslav Markovic'in[15] kontrolündeki bir çalışma komisyonu, eyaletlerin bu güçlendirilmiş otonom yapısına muhalif argümanları, sonradan **Mavi Kitap** diye bilinecek olan bir çalışmada toparladı. Bu çalışma, eyaletlerin, adliye, polis teşkilatı (devlet güvenlik hizmetini de kapsayan) ülke savunması ve ekonomi politikası gibi alanlarda yeniden Belgrad'ın kontrolüne girmesini öngörüyordu. Bu hedeflerin kabulü; Kosova'da kesinlikle yeni bir baskı dönemi ile aynı anlama geldiğinden ve aynı zamanda Rankovic yönetimi ve taraftarlarının kaçınılmaz rehabilitasyonu da demek olduğundan döküman, federasyon liderliğinin şimşeklerini üzerine çekti. Mavi Kitap hiçbir zaman açıktan açığa tartışılmadı, ancak onun varolması gerçeği bile, otonom eyalet sorununun yeni potansiyel bir etki kazanacağı 1980'lere kadar içten içe Sırbistan politikasında kalmasını sağladı.[16]

Ancak, 1980'de Sırbistan'da Ivan Stambolic'in etrafında gruplaşmış ve cumhuriyetin dağınık politikasını yeniden birleştirmekte başarılı olmuş genç nesil politik liderler ortaya çıktı. Stambolic 1980-82'de Sırbistan hükümetinin başbakanı; 1982-84'te **Belgrad Partisi**'nin (230.000 üyesiyle ülkenin en büyük -kalabalık- partisi) başkanı, 1984-86'da da Sırbistan Partisi'nin liderliğini yap-

tı. 1986'da Sırbistan Cumhuriyeti başkanlığına getirildi. Özenle seçilmiş yandaşları da adım adım onun gerisinden geliyorlardı: Slobodan Milosevic 1984'te onun hemen ardından Belgrad Partisi'nde ondan boşalan göreve geldi ve daha sonra, 1986'da da aynı partinin başkanı oldu;[17] Dragisa Pavlovic, Stambolic'in başka bir yandaşı da aynı yıl Belgrad Partisi'nde Milosevic'den boşalan göreve geldi.[18]

Merkeziyetçi bir tutumu benimsemiş[19] olan Stambolic pragmatik bir politikacıydı. Cumhuriyete Federasyon düzeyinde yeni bir rol kazandırmak ve farklı liberal ve muhafazakâr grupları anayasal revizyonun araştırılması etrafında birleştirmek girişimlerinde belirli kilit mevkiler üzerindeki (ve artan ölçüde basın üzerindeki) kontrolüne güvenmekteydi. Markovic'in geçmişteki (bu konudaki) başarısızlığı diğer cumhuriyetlerin anayasa sorunundaki tedirginliğini meydana çıkardığından Stambolic, Federasyon'un desteğini kazanmak için son derece dikkatli adım atmaktaydı. Eğer görevde olduğu dönemde, milliyetçilerin kitle iletişim alanında boy göstermelerine izin verilmişse, bu, onlarla hemfikir olmasından çok Federasyon üzerinde baskı kurmak içindi. Çünkü Sırbistan Partisi, üç meclis tarafından ayrı ayrı onaylanması gereken anayasal değişikliklerde -hem ayrı ayrı iki eyalette ve hem de bütün cumhuriyeti temsil eden mecliste- aşılması güç bir engelle karşı karşıyaydı ve nitekim Voyvoda ve Kosova'dan böylesi bir destek henüz ufukta görünmüyordu. Eyaletlerin karşı-tavrı, ulusal azınlıkların -en öncelikle de Arnavutların- haklarında öngörülen bir kısıtlamadan tedirgin ve sonuçları hesap edilemediğinden Federasyon'un iç dengesine yönelik herhangi bir değişikliği arzu etmeyen Federal parti liderliği tarafından da desteklenmekteydi.

Aynı sırada Stambolic genç nesil Arnavut liderlerin desteğini kazanma çabası içine girdi-Azem Vllasi gibi.[20] Eğer yanı sıra Belgrad da önceki on yıllık öz-yönetim döneminde Kosova'nın kaydettiği gözle görülür ilerlemesinin gerektirdiği üzere eyaletin politik yapılarının modernizasyonunu gerçekleştirmeye yönelik çabalarını desteklerse bu liderlerin anayasal çerçevede bir uzlaşmayı kabul edebileceklerini ümit ediyordu. Ancak, Stambolic gücünü tam pekiştirdiği sırada, ülke, hangi çevreden ve Yugoslavya'nın neresinde olursa olsun yükselen her tür muhalif ses üzerinde sınırsız baskı uygulanmasını haykıran muhafazakârları güçlendiren bir kriz dönemine girmişti. Hırvatistan'da Strive Suvar'ın liderliğindeki parti, Yugoslav aydınlarına ilişkin, daha çok bir kara listeyi andıran, Beyaz Kitap adlı bir çalışmasını yayımladı. Aynı yıl Sırbistan'da, politik yargılama gösterisini organize etme girişimi sözkonusuydu.[21] Slovenya'da muhalif eleştirmenler 1988'de askeri mahkemelerde yargılandı. Ancak bütün bu girişimler geri tepti. Partideki sertlik yanlıları, sadece milliyetçilerle sağlanacak bir ittifak sayesinde etkinliklerini sürdürebilecekleri ümidine kapıldılar. Böylesi bir ittifak, ulusal ve yönetsel sorunları bütünleştiren anayasal değişiklikler programının politik ko-

numunu meşrulaştırmak için güçlü Kosova sembolünü kullanan etkili bir sağ cephenin önünü açtığı Sırbistan da kesinkes ortaya çıkmak üzereydi.

Anti-Arnavut Kampanya

Kosova bir zamanlar, en son kalıntıları 1389'da Osmanlı orduları tarafından imha edilmiş, kısa ömürlü ortaçağ Sırbistan imparatorluğunun coğrafik merkeziydi. 1389'daki savaşın ortak anısı yerel folklorda daima yaşatıldı ve Ortodoks Kilisesi -konumu gereği- dünyevi gücün bu bozgununa mistik bir boyut kattı. 19. yy'ın ortasında, o sırada ortaya çıkan Sırbistan prensliğinin ulusal temelini kurmak için Kosova miti bir araç olarak kullanıldı. Keza, nihai olarak Selanik'i hedefleyen güneye doğru genişlemeyi haklı göstermek için de kullanıldı ve Sırp köylüsünü Balkan Savaşları (1912-13) ile neticelenecek olan sürgit savaşlarda seferber etmek için hizmet etti. Bu tarihlerde Kosova'da Arnavut nüfusun yoğun olmasından dolayı mit ırksal bir ton kazandı. Daha sonraları savaş halindeki bir ulusun sembolü ve Sırp milliyetçilerinin temel başvuru kaynağı oldu.[22] Arnavutların 1981'deki gösterilerinin ertesinde, bunlar, Kosova'nın tamamıyla bir Arnavut eyaleti haline geldiğinden; 'Sırp ulusunun beşiğinin' ondan giderek yabancılaştırıldığından daha yüksek sesle şikayetçi olmaya başladılar. Kosova liderliği de eyaletten Sırp (ve Karadağlı) gücünü cesaretlendirdiğinden ötürü yeterince suçlamadan nasibini alıyor ve Arnavut ulusu ise etnik katliamdan sorumlu tutuluyor.

Slavların bu bölgeden göç ettiğine dair hiçbir kuşku yoktur ve yine aynı derecede açıktır ki göçün nedenleri esas olarak ekonomiktir. (Daha 1970'de Kosova'daki işsizlik oranı çalışan nüfusun % 50'sine ulaşmıştı ve Arnavutlar da bölgeyi terketmekteydiler.) Ancak Kosova'daki Slavlar ayrıca politik-kültürel faktörlerden de etkilendiler. 1966'dan itibaren eyalet yönetiminin hızla Arnavutlaştırılması Slavların o güne değin imtiyazlı oldukları kamu sektöründe iş bulma şansını azaltan ulusal kontenjanların kullanılması sayesinde oldu. Yanı sıra, nüfustaki yüksek doğum oranına bağlı olarak Arnavutların etnik üstünlüğü yeni demokratik dönemdeki dil, eğitim ve kültürel koşulları da değiştirerek, düzenli olarak arttı. Bütün bir Yugoslav yatırım programının, kesinlikle anayasaya aykırı olmasına karşın -göçü önlemek için- tamamıyla Sırp ağırlıklı toplulukların hedeflemesi üzerinde 1987'de anlaşmaya varıldı. Ancak bu, bölgenin ümitsiz ekonomisini değiştirmekte çok az etkili oldu ve göç (her iki ulusun da) devam etti. Daha da kötüsü Federal parti liderliği sıradan bir hata yaptı: Cumhuriyet statüsünü talep eden 1981 Arnavut gösterilerini, Arnavut ayrılıkçıların başını çektiği bir 'karşı devrim' girişimi olarak niteledi. Bu da, Sırp milliyetçilerinin kendi kendilerini devrim muhafızları kisvesine büründürmesini kolaylaştırdı.

1986'ın sonunda yeniden oluşturulmuş olan Kosova Sırp ve Karadağlı Komitesi, Belgrad'a delegeler göndermeye ve eyaletteki

'soykırım'ı kınayan ve Arnavut liderlerin tümüyle tasfiyesini ve Kosova'da sıkıyönetim talep eden protesto mitingleri düzenlemeye başlamışlardı.[23] 1980'lerin sonunda doğru, emekli polisleri, eyaletten revanşist göçmenleri (Rankovic'in 1966'da düşüşü, potansiyel irridentist seçmen tabanı yaratmaya koyulmak üzere Sırp idari kadrolarının çıkışına neden olmuştu), Kosova Komitesi'ni, gelenekçi aydınlar içerisindeki sağ-kanat milliyetçileri, 'hayal kırıklığına uğramış' solcuları, Ortodoks Kilisesi'nin bir kanadını ve devlet ve parti bürokrasisinin bazı kesimlerini içine alan güçlü bir koalisyon ortaya çıktı. Koalisyon toplum yaşamına o zamanki parti ve devlet liderliğini hıyanetle suçlayan o ünlü dilekçesiyle girdi.[24] Sonuç olarak, 1966'nın sonunda, Stambolic'in konsensus temelinde anayasa değişikliğini hedefleyen politikası Kosova'nın yanı sıra Sırbistan'da da boşa çıktı.

Milliyetçiler, Kosova'yı 'Arnavut olmayan halkların şiddetli asimilasyonu ve sürgünü'ne meyilli aşırı milliyetçiler ve irridentistler tarafından yönetilen kanunsuz bir toplum olarak tanıtma mücadelesine giriştiler.[25] Resmi basın buna hiçbir ihtiyat payı bırakmaksızın katıldı. En utanç verici olanı da Sırp kadınlarının tecavüze uğradığına dair günlük hikâyelerin uydurulmasıydı -resmi istatistiklerin böylesi ırkçı masalların saçmalığını göstermesine karşın. Bir diğeri de, Arnavut kesimdeki yüksek doğum oranının milliyetçi entrikanın bir bölümü olduğunu ve buna devletin önleyici tedbirler alması gerektiğini öne süren iddiaydı. Bu tarihi kampanya etkili oldu. 1987'de Kosova'nın -anayasanın özü ve sözünü ihlali bakımından- **emsalsiz** bir bölge olma hali meşrulaştı Kosova'da fabrikalar, sadece Sırplar için inşa edilmeye başlandı; Sırp kasabalarından mevcut aileler tahliye edildi; Sırplılara ait toprağın Arnavutlara satılması yasaklandı ve ırza tecavüz politik suç olarak ilân edildi. Arnavutlar, ikinci sınıf vatandaşlığa ve sık sık yaratılan kabahatlardan ağır bir şekilde mahkûm edildi. Belgrad basınında, Kosova'nın özerkliğini kazanmak için 1966-73 anayasa tartışmalarında çok sıkı bir mücadele sürdürmüş olan Arnavut liderlere karşı bir iftira kampanyası başladıldı (en ünlüsü de savaş öncesinden beri parti üyesi, partizan general ve Federal devlet başkanlığı üyesi olmuş Fadil Hoca'ya karşı olanıydı). Basında yer alan ırkçı temalar hoşgörüyle karşılanıyordu. Arnavutlar aleyhinde gelişen Sırbistan'daki bu gösteriler ardından Makedonya liderlerini de, Arnavut çocukların eğitim olanaklarını kısıtlamak (anayasaya aykırı olarak), sosyal haklarını sınırlamak, zaman zaman Arnavutların evlerini tahrip etmek ve toplumun bu kesimine karşı ayırımcı davranmak yönünde cesaretlendirdi.

Kosova ve Sırbistan liderleri arasındaki ilişkilerin kesin olarak soğuması kaçınılmazdı. Sırbistan'daki anti-Arnavut kampanya o kadar hızla yükseldi ki, temel ulusal hakların korunması uğruna eyalet özerkliğinden herhangi bir feragat belirtisi tamamen şiddetli hale geldi. Yugoslavya'nın diğer kesimlerindeki benzerleri gibi bürokratik egemenlikten rahatsız, yakın zamanlarda ortaya çıkmış

olan muhalif entelijensiya ve halihazırda yerel Arnavut bürokrasisinin tahakkümünü ağır bir biçimde hisseden işçi sınıfı, kaçınılmaz olarak, ulusal hakları savunmak amacıyla tahakkümü sürdüren Arnavut bürokrasisinin peşine takılmak zorunda kaldı. Kosova'daki demokratikleşme süreci, Sırbistan'dan yükselen baskı altında esas amacından saptı. Arnavutlar safları sıklaştırdı.

Daha önceleri Sırp milliyetçileri ile taktik anlamda uzlaşmalar yapmış olan Stambolic şimdi artık onların partinin kontrolü dışında bir politik güç olarak ortaya çıktıklarını ve Sırbistan ve Yugoslavya tarihine ilişkin olarak sadece anti-komünist değil, ayrıca iç yapısı bakımından gerici olan bir görüşü meşrulaştırdıklarını görüyordu. Onların baskısı altında, Sırbistan kendini Federasyon ile açıkça karşı karşıya getirecek yönde hareket ediyordu. Sırp milliyetçileri,güçlerini partideki sertlik yanlıları ile ve gerçekte geniş kapsamlı politik özgürlükler istemeyen herkesle birleştiriyorlardı.

Bölünme

Böylece, Sırbistan Partisi'nde, Stambolic ve Milosevic'in önderlik ettiği, açıkça ayrışmış iki kutup -birisi daha çok liberal diğeri ise milliyetçi-muhafazakâr- 1987'nin[26] başında ortaya çıktı. Aralarındaki temel farklılık, yükselen Sırp milliyetçiliğine karşı aldıkları tavrı kapsamasına karşın, gerçekte bölünme, parti rolü ve karakteri üzerineydi. Liberaller partinin ideolojik alandaki tepeden inmeci rolüne karşıydılar; parti çizgisinin oluşturulması sırasında, farklı görüşlerin açıklanmasını partiden ihraç cezasıyla tahakküm altına alan bir parti birliği kavramının (bizzat) parti statüsüne aykırı olduğunu savunuyorlardı. Öte yandan, Miloseviç ise devleti tamamen kontrol eden yukarıdan aşağı monolotik bir partiyi ve aynı şekilde toplumsal yaşamda giderek sadece tek bir partinin egemen olmasını savunuyordu. Bu yönelime en canlı destek partinin Belgrad Üniversitesi'nde yayınladığı ve daha önce sertlik yanlıları tarafından ele geçirilmiş olan **aktiv**'den geldi[27]. Bununla beraber, Milosevic'in zaferini asıl kuvvetlendirmiş olan -ekonomik krizle bütünleşmiş geçmişine, işçi sınıfındaki huzursuzluğa ve şövenist ajitasyona karşın- Sırbistan Parti örgütünü saran güvensizlik dalgasıydı: güçlü bir liderin etrafında oluşacak bir birlik üst düzey ve orta kademedeki kadroların çoğuna çok çekici geliyordu.

1987'de, parti içi demokrasi hedefi ile milliyetçiliğe karşı mücadele artık, takip eden parti plenumlarında Sırp milliyetçiliğine karşı en ufak bir söz söylemeyi reddederken sistematik olarak kollektif disipline son verme çabasındaydı. Yükselen milliyetçi karşıdevrimci dalga karşısında liberaller, partinin, saldırının üzerine gitmesi gerektiğini talep ediyorlardı. İki kanat arasındaki mücadele 1987 Nisan'ında iyice açığa çıktı; Eylül'de, merkez komitesinin sekizinci plenumunda liberaller tamamen hezimete uğratıldı. Pavlovic ve Stambolic parti başkanlığından uzaklaştırıldıktan sonra merkez komitesindeki görevlerinden azledildiler ve nihayet

bütün yandaşları ve kendileri ile aynı düşünenlerle birlikte partiden ihraç edildiler. Onların kopuşu aynı zamanda Sırbistan partisinin, milliyetçiliği açıkça onayladığı tarihe işaret ediyor.[28]

Bu kaba tasfiye, televizyonda milliyetçi fikirleri ima eden 8. plenum tartışması ile birlikte ülkeyi şoke etti. Bununla beraber, bunun kolay yutulur lokma olmadığı, tasfiye edilmiş olan parti fraksiyonuna karşı başlatılan sonraki kötü niyetli kampanya ve parti ve devletin kilit öneme sahip organlarında girişilen temizlik hareketinin boyutuyla kanıtlandı. Basın özellikle nasibini aldı. Geleneksel Stalinizmin ve Batı usülü basın taktiklerini birleştiren bir üslupla, gerçek ve potansiyel bütün muhalifler 'halk düşmanı' -yani, anti-Sırpçı- ve 'parti düşmanı' olarak damgalandı. Aynı sırada, yeni liderliğe **tam** bir bağlılığın derhal ifade edilmesi -muhaliflerine karşı zorunlu olarak yapılması gereken saldırıyı da içerecek şekilde- politik devamlılık ve/veya sürekli istihdamın ön koşulu haline getirildi. Demokrasi, Kosova'dan sonra Sırbistan'da da söndürüldü.

Merkez Komitesi'nden istifa mektubunda Pavlovic 'halkın açıkça tahkir edildiği ve aldatıldığı'na dair uyarıda bulunuyordu, 'çünkü özel bir oturum ve özel bir müzakerede çoğunluğu karşılarına almış olmaları, monolotik, Stalinist ve yanılmaz parti liderliğine kapıları açtı'.[29] Milosevic-monolitik Sırbistan Partisi'nin yanılmaz lideri olarak -bugün, karşı devrimcilerin yakalanmasını ifade eden tek bir cümlesiyle yüzbinlerin coşkulu kitleselliğini dağıtabilecek (28 Şubat 1989'da Belgrad'da yaptığı gibi) güçtedir.

Gericiliğin Yeniden Dirilişi

Milosevic'in zaferinin ideolojik temelini, devlet güdümündeki milliyetçilik ile neo-Stalinist parti kavramı ve onun toplumda rolünün birleşmesi oluşturuyordu. Bunların ahenkli bir politik projede birleşmesini mümkün kılan da cumhuriyetin birliğinin restore edilmesine yönelik itkiydi -şimdi artık tamamıyla Sırp ulusunun devleti olarak lanse edilmekteydi. Belgrad'ın Sırbistan'ın kültürel ve siyasi yaşamı üzerindeki geleneksel hegemonyası, onun entelijensiyasına Milosevic'in iktidara yükselmesinde kesin bir rol kazandırırken, Sırbistan muhafazakârları da, partideki liberal karşıtlarına ölümcül bir darbe indirebilmek için yükselen milliyetçiliğin gücünü kullandılar.

Burada, 1980'ler boyunca, Belgrad'ın entellektüel yaşamında yaşanmış olan önemli ölçüdeki sağa kayışın kökenleri ve gelişmesini inceleyecek yerimiz yok. Sırbistan'da -ve sadece orada değil- sanatsal ve siyasal düşüncenin farklı eğilimlerinin, Yugoslavya'nın geçmişine ve geleceğine ilişkin olarak farklı, gerçekte çelişkili görüşlere yol açan bütünleşmesi daha çok uluslar üstü bir düzlemde gerçekleşti. Nihayet hepsinden önce bizzat Sırbistan'da entellektüel eleştirinin kapsamı çarpıcı biçimde değişti, öyle ki, sanatsal ve siyasal özgürlükler üzerindeki politik baskıdan alışıla gel-

miş şikâyetlerin ötesine, partinin bütün tarihi meşruiyetine meydan okuyacak düzeye ulaştı -aynı şekilde devrimin kendisine de meydan okuyacak bir seyirde gelişti. Bu sağcı meydan okuyuş, her şeyden önce kendini çok tehlikeli bir milliyetçi tonla, savaş öncesi koşullara geri dönüşle ifade etti.(30) Gerçekte bu sağcı oluşumun unsurlarından birisi, Chetniks'lerin, ulusun, 'tarihsel' düşmanlarına karşı savunucuları olarak itibarlarının iade edilmesine yönelik çabaydı- onların savaş sırasında, Sırpların Komünistler tarafından sözde gereksiz yere kurban edilişi karşısındaki 'basiretli' tutumunu hiçe sayarak.(31) Savaş öncesi Yugoslavya'nın tarihi, Sırbistan burjuva politikacılarına karşı, özellikle onların askeri ve devlet kurma rollerine karşı sempatiyi yeniden harekete geçirmeyi hedefler bir tarzda yeniden yazılıyordu. Hemen hemen sinsice denilecek bir tarzda, geçmişin bir revizyonu, çağdaş Yugoslavya, onun karakteri ve sorunlarının, savaş sonrasının politik konsensusundan radikal olarak farklı hatta ona düşman tamamen yeni bir dünya görüşü üretmek için yeniden yorumlanışı ile birleştirildi.

Sırbistan Yazarlar Birliği, zaman zaman dinsel bağnazlıkla renklendirilmiş populist milliyetçiliğin şu sıralarda kalesi haline gelmiş olmakla beraber, devlet güdümündeki milliyetçilik, esas şeklini 1986'da **Memorandum** diye bilinen bir döküman yayımlamış olan Sırbistan Fen ve Edebiyat Akademisi'nde aldı. Bazı ünlü Sırp entellektüellerinin çabalarını içeren bu belge, savaş sonrası Yugoslavya'da yasal olarak yer alabilmek için anti-komünist yönelimin daha ziyade sürekli ve ahenkli revizyonunun bir örneğini dile getirmekteydi.(32)

Memorandum, bağımsızlık sonrasında, tamamen 'yabancı' bir Yugoslavya modelinin (örneğin federasyon) Sırp ulusuna empoze edildiğini öne sürdü. Asıl suçlunun, savaş sırasında, Komintern'in Sırp aleyhtarı 'soykırımı da içeren revanşist politikasını' körü körüne izleyen ve federasyonu onaylamakla, savaş sonrasında Sırpları ayrımcılığa maruz bırakmış olan CYP olduğu dile getiriliyordu. İkinci suçlunun 'kendi ihtiyaç ve çıkarlarına uygun' Sırplara ise kökünden düşman 'bir sosyo-ekonomik sistemi kurmuş olan' Sloven ve Hırvat'ların (Sloven Edvard Kardelj'in ve Hırvat Josip Broz Tito'nun temsil ettiği) olduğu dile getiriliyordu. Bu nedenle, 1974 anayasası Sırpları kendi devletini (ayrı ve bütün) kurmak hakkından mahrum etti. Üçüncü suçlu ise işgalcilerin yerli işbirlikçileriydi: 'savaş ertesi Sırp politikacıları neslinin destek görmüş oportünizmi'.(33)

Memorandum Kosova'daki mevcut durumu, '1804'ten (Osmanlı devletine karşı ilk Sırp başkaldırısının yaşandığı tarih) itibaren Sırpların en büyük bozgunu' diye niteledi. '1981'de Sırp ulusuna karşı bir savaş-gerçekte özel, açık ve topyekûn bir savaş ilan edildi... Ülkedeki belirli politik merkezlerin aktif ve açık desteğiyle: sınır ötesinden gelebilecek olandan daha da mahvedici bir savaş.' Bu savaşta Sırp ulusu yalnız kaldı: Sırbistan'daki parti liderliği,

'bu açık savaşa karşı yegâne uygun tarz ulusun ve vatanının kararlı bir savunması', şeklinde cevap vermekte isteksiz davranırken; LCY de 'neo-faşist saldırganlıkla kesin bir hesaplaşmadan' kaçındı.

Ancak, eğer komünistler ulusu yalnız başına bırakmışsa, o (ulusçev) neden kendini savunmaya koyulmadı? Bunun nedeni de, ulusun, Sırpların savaş öncesinde diğer ulusları ezdiğini iddia eden komintern tezini onaylayan LCY tarafından işlenmiş olan, zalimce bir ideolojik hilenin kurbanı olmasıdır. 'Suçluluk kompleksi' ya da 'Sırp ulusundaki depresif hal' şeklindeki bir sonuç 'ulusun ruhsal yapısı ve morali için tayin edici oldu.' Ulusa 'canlılığını' yeniden kazandırmak için, ulusun entellektüel ve manevi liderleri, 'anayasanın tümden bir yeniden-incelenmesinden' başlayarak 'bütün toplumsal ilişkilerin tümden bir yeniden incelenmesini' kotarmak zorundadırlar. Keza, ulusun demokratik geçmişinin yeniden diriltilmesi de gerekirdi: 'resmi tarih yazımının dargörüşlülüğü ve objektiviteden yoksunluğundan, 19. yy.'da burjuva Sırbistan'ının uğruna mücadele ettiği ve kazandığı demokratik gelenek, bugüne değin Sırp sosyalist ve işçi hareketi tarafından tamamen küçük görülmüştür.'(34)

Memorandum'un yabancı düşmanlığı içeren milliyetçiliği ve Chetnik nakaratları, öncelikle Sırbistan partisinin gözden kaçan bir kınamasına hedef olmuş olabilir. Ancak aynı sırada, yerel milliyetçiliğe karşı nasıl bir tavır alınması gerektiği üzerinde parti liderliği bölündüğünden, karşı atak hiçbir zaman yükseltilemedi. Cumhuriyetin Başkanı Stamboliç ve Belgrad parti başkanı Pavlovic, yayımından hemen sonra kamuoyu önünde Memorandum'u kınadılar. Ancak, Sırbistan parti başkanlığı ve parti merkez komitesi de onu resmen kınamış olmasına karşın bu gerçekMilosevic'in ısrarıyla kamuoyundan gizli tutuldu. En yüksek politik yetkilinin sessizliği doğal olarak sözcüklerden daha çok şey anlatıyordu. Sadece sessizce destek vermiş olmasından değil, en çok gerekli olduğu bir sırada, Memorandum'un kamuoyunda tartışılmasını engellediğinden ötürü de.

Milliyetçilik Galip

1987'de Sırbistan liberallerinin katıldığı savaş, aynı sırada bütün Yugoslavya'da yürütülmekteydi. Milan Kucan -Federal organlar da bir süre çalıştıktan sonra- 1986'da Slovenya parti liderliğini üstlenmek üzere geri döndü. Kucan, parti içinde, gerekli ekonomik ve politik reformları engellemek için toplumsal güvensizlik kartını oynamaya hazırlanan tutucu güçlü bir bloğun oluşmakta olduğunu çok iyi biliyordu; şöyle ki, yönetici partinin sayısal gücü ve prestijindeki düşüş, herhalde bu reformları tek başına yürütmekte güçsüz bıraktığından olacak ve bundan dolayı, parti dışındaki ilerici güçlerle ittifak zorunlu hale gelmişti. Ancak, Slovenya'daki politik ortam (ve biraz daha az elverişli olan Hırvatistan'da) böylesi bir süreci desteklerken, Sırbistan'da çözüleme-

yen anayasa sorunu milliyetçileri ve partideki sertlik yanlılarını cezbediyordu. İkincisi açıkca sistemin düşmanlarının en yüksek politik mevkilerde bulunabileceğini öne sürüyordu - öğrenci ve gençlik magazinlerinin yazı kurullarında; Cumhuriyet Meclis'inde; Komünistler Ligası ve merkez komitesinde; hatta parti başkanlığında bile-aynı sırada milliyetçi entelijensiya partideki liberalleri Kosova konusunda 'yumuşak' olmakla suçluyordu. Milosevic, Kosova kartını oynayarak, ortaya çıkan milliyetçi-muhafazakâr koalisyonun başına geçmeyi, liberal muhalefeti ezmeyi ve - parti içinde 'birliği' işleyerek - merkez organın, partinin, cumhuriyetin politik yaşamı üzerindeki etkinliğini kaybetmekte olduğuna dair marazi ürkekliğini de teskin etmeyi başardı. O andan başlayarak, parti liderliğine yönelik her çeşit eleştiri, Sırp ulusal çıkarlarına saldırı olarak sunuldu.

27 Nisan 1987'de Kosova Polje'deki -Sırp ve Karadağlı milliyetçilerin Kosova'da örgütlü olduğu merkez- konuşmasıyladır ki, Milosevic, kollektif parti disiplinini en açık bir biçimde ihlal etti ve Sırbistan Komünistler Ligası'nda iktidarı ele geçirme doğrultusundaki teşebbüsünü resmen başlattı. Kalabalık Slav kitlesine yönelik söylevinde, katlanmak zorunda kaldıkları adaletsizlik ve aşağılanmadan, ata yadigârı topraklarından, atalarının sahip olduğu, gurur duydukları savaşçı ruhundan ve gelecek nesillere karşı görevlerinden sözetti. Söylev tamamiyle halkı **heyecanlandırmaya** yönelikti: Söyleve kulak verilirse, Pavlovic, 'dogma haline gelmiş bir düşünceye' sarılıyordu, 'Kosova miti bir gerçek haline geliyordu.' Milosevic, tıpkı, kesin bir savaştan önce ordusuna hitâp eden general gibi konuşuyordu. 'Kosova'daki Sırp ve Karadağlı problemlerinin çözümüne yönelik savaşçı önlemleri hedefleyen yönelim işte burada başlatıldı', diye yazıyor Pavlovic.[35]

Milosevic, Sırp ulusunun savaş halinde olduğu görüşünü onaylıyor ve milliyetçilere parti desteğini sunuyordu. O, bu suretle gerçekte Kosova Sırpları'nı (ve Karadağlıları) eyalet yetkililerinin anayasa tartışmaları sürecinde köstebek yuvasına dönmüş olan nüfuz alanından kurtarıyordu. Sırbistan Komünistler Ligası'nın başı, parti ve (pek tabi Arnavutları ve diğer Sırp olmayanları da içine alıyor), cumhuriyet işçi sınıfının (etnik anlamda heterojen) yararına değil, Yugoslavya'nın herhangi bir yerinde yaşayan Sırp ulusunun yararına konuşuyordu. Yugoslavya Federasyonunun temel ilkesine doğrudan meydan okumasıyla, Memorandum'da henüz yeniden formüle edilmiş olan burjuva milliyetçiliğini onaylıyordu: 'Sırp ulusunun ulusal ve kültürel bütünlüğünün tam anlamıyla kurulması, hangi cumhuriyet ya da eyalette yaşıyor olduğuna bakılmaksızın, onun tarihi ve demokratik hakkıdır.' Bunun imâ ettiği de, Hırvatistan liderliğinin yasal olarak sadece Hırvatları, Slovenya'nınkinin Slovenleri vb. temsil edebileceğiydi. Kosova Polse'de, Milosevic, Yugoslavya'nın Balkanlılaşması tayfının yolunu açmıştı.

Kosova Polje'den geri dönüşünde, parti başkanı -şimdi artık ulusal

vozhd diye alkışlanıyordu- parti yetkililerini toplantıya çağırdı. Raporu bu organda duygusal bir tesir yaratmayı hedefler tarzda sunuldu -çünkü Milosevic konuşmasına **postfacto** (oldu bitti) bir onay arayışındaydı. 'Burada tartıştığımız artık politik sorun olarak nitelendirilemez- bir anavatan sorunu sözkonusudur.' Parti tabanının bunu öğrenmek zorunda oluşu çok önemliydi: 'parti toplantılarında bu tarzda konuşmaya başlamakladır ki, parti gelişmeleri kontrolüne alabilecek.' Ve toplantıda, sadece Merkez Komitesi Başkanı olmadığını, yanı sıra güvenlik ve milliyetçi güçlerin başkanı da olduğunu hatırlattı.(36)

Sırbistan partisi şimdi artık kendini, o kadar da uzun süre öncesinden değil, sürekli olarak azgın milliyetçiler olarak ilan ettiği insanların açıkça akınına uğramış, sıkışık bir durumda bulmuştu. Nihayet, Sırbistan eski bir sosyalist geleneğin sahibiydi: Milosevic ulusa ve parti üyelerine şu sözlerle seslenirken: 'sadece geleceğe olan inanç ve bağlılık, bir ulusun Kosova'daki gibi bir bozgununu, Sırbistan'ın bütün gelecek nesillerini birleştiren gözalıcı bir kavrayışa dönüştürebilir-ulusal varlığının ebedi sembolü', yüzyıl öncesinde Sırp sosyalisti Svetozar Markovic zaten cevabını vermişti: 'Sırbistan, kendi geleceğinin temelini oluştururken, ölünün yeniden canlandırılmasını, çürümüş bir gerçeği dayanak olarak almıyor.' Ve partinin lideri, cumhuriyet devletinin yeniden merkezileşmesinin Sırbistan'ın 'tarihi görevi' olduğu mesajını vurgulamak için miting üstüne miting düzenlemeye koyulduğunda ve Belgrad basını 'Üçüncü Sırp Ayaklanması'ndan sözettiğinde, bu seferde diğer bir Sırp sosyalisti 1912'de burjuva savaş kışkırtıcılarının Balkan Savaşları'na hazırlandığını: 'Sırbistan'ın tarih görevi büyük bir yalandan ibarettir' şeklinde ilan etmiş olan Dimitrije Tocuvic'ten cevabını almış oluyor.

Sırp milliyetçiliğindeki canlanma, sadece Yugoslavya'nın diğer kesimlerinde değil, ayrıca, o ilkbahar ve yaz döneminde, basının, tehlikeli, ilkel ve Yugoslav düşmanı Arnavutlar imajını sürekli olarak pompalamasına seyirci kalmış olan Belgrad Parti Başkanlığı'ndaki endişeye de neden oluyordu.(37) Kosova'daki milliyetçi Sırp mitinglerinde fışkıran şiddete seyirci kalınırken, onlar: 'Fadıl (Hoxha)'a ölüm', 'Göze göz!', 'Kardeşler korkmayın, nihai darbe için zaman yakındır', 'Sırp ulusu bağımsızlığı uğruna her zaman kanını akıtmıştır!', 'Haydi kardeşler, Kosova'ya hücum!' gibi sloganlarıyla, Arnavut halkı hakkında kan, yağma ve ölümle sözediyorlardı. Basın, havaya kalkmış yumruk resimlerini ve Kosova'da, 'topraklarını savunmak' için silahlanmış Sırpları onaylayan yayınlarıyla, gerçekleri tahrif ediyor, intikamı tahrik ediyordu. Sırp halkı 'ancak bir trajedi ile sonuçlanabilecek bir ulusal boşalmayı hedefleyen' kızgın bir kitle olarak biçimlendiriliyordu. Pavlovic'in önde gelen bir Belgrad günlük gazetesi **Politika**'da vurgulamak istediği gibi, olay 'Sırbistan'ın temelindeki birdinamit'ti.

Bunun, başkentte bir güvenlik kaygısı yaratıyor olmasından do-

layı, son derece pratik sonuçları oldu. Pavlovic, Belgrad partisine görevinin Kosova'daki irridentizm ile savaşmak değil ülkedeki Sırp milliyetçiliği ile savaşmak olduğunu söylüyordu. Parti başkanlığı toplantılarında, milliyetçi Sırp gösterilerinde 'yoldaş' sözcüğünün yerini 'kardeş' ve 'işçi sınıfı'nın yerini de 'ulus'un aldığından yakınıyordu. Basın radyo ve televizyon gittikçe, parti liderliğindeki iktidar mücadelesinin aracı haline geliyordu. Pavlovic, Rankovic dönemi güçlerinin yeniden itibar kazandığı ve gerçekte 'Tito, Kardelj ve LCY politikasının yargılandığı'na dair uyarıda bulunuyordu. Milosevic, Kosova sorununun bir özneldeterminasyon konusu olduğu hayalinin tohumlarını ekerken, milliyetçiler de onun çözümünü ulusal (hesaplaşma) olarak görüyorlardı. Ardı arkası kesilmeyen gösterileri (hem Kosova ve hem de Belgrad'da) giderek tehlikeli bir hâl alıyordu: 'Belgrad'da, Kosova'da olağanüstü hal yönetimi, demir yumruk isteyen bir politik iklim hazırlanıyordu.' Ancak, 'Arnavut topluluğun katılımı olmaksızın, gerçek ya da kalıcı sonuçlar elde edilemez. Ve eğer, sürekli olarak onların Yugoslav ortaklığına dair bir kuşkuyu beslersek, onları nasıl kazanır ve seferber edebiliriz?' Pavlovic, basını, Kosova hakkında 'kurşun ve barut, intikam ve revanşizm kokan, yokedici Vidordan (Kosova) mitini canlandıran sözcüklerle' sözetmekle itham ediyordu. Ve bir uğursuz nota şunları ekliyordu: 'Eğer bir ulus kızgınlaşma hakkını kendinde görüyorsa, diğeri için bu hakkı nasıl inkâr edebilir? İki ulusun karşı karşıya gelmesi bir savaşa neden olur. Sorunların akılcı kavranışı ve çözümü için öfkeyi yatıştırmak yerine, öfkeye başvurmak erkin gücünün artmasına hizmet eder.'

Neo-Stalinizm

Sırbistan partisi içindeki çatışma, sadece Kosova'dan ibaret değil, ayrıca 'krizin üstesinden gelinmede partinin rolü ve yeri ve milliyetçi karşı-devrimle mücadeleyi de kapsıyor. Kosova, kasıtlı olarak, daha da derinleşen ve ciddileşen başka bir şeyin yerine konulmaktaydı.' Milosevic'in, Sırbistan Parti Başkanı olarak, **Cumhuriyeti Savunma ordusunun** da kendi yetkisinde olduğunu hatırlattığını işittiğinde, Pavlovic, parti içindeki bölünmenin kaçınılmazlığının farkına vardı. Bu sözlerden sonra yollarımız ayrılıyordu: Ben, bir trajediden kaçınmaya çalışırken, o bu trajedinin üstüne üstüne gitmeye başladı. Öfkeli bir kitle çok çarpıcı güçte bir etki ortaya koyar ve onun hedefi kim olacak? Eninde sonunda Federasyon olacak çünkü 'sırpları tek bir devlette birleştirme girişimi, kaçınılmaz olarak, onları (Sırpları) Yugoslavya'nın diğer ulusları ile bir çatışmanın içine sürükleyecektir.'

Eylül 1987'de, parti içi mücadelenin doruğa eriştiği günlerde, Pavlovic, Sırbistan'daki milliyetçi galeyanı teşhir için acilen bir basın konferansı talep etti.[38] Federal Devlet Başkanlığı'nın, Sırbistan Merkez Komitesi ve özellikle Belgrad Partisi'nin, 'Yazarlar Birliği, Akademi'nin belirli bölümleri ve diğer birliklerde, yayı-

nevlerinde, enstitüler ve kamuoyu forumlarında dile getirilen, burjuva sağı ve diğer anti-sosyalist güçlerin milliyetçi ve anti-Arnavut faaliyetlerini etkisiz kılması'nı isteyen tavsiyesini de arkasına almıştı. Federal Devlet Başkanlığı daha da öteye gidip 'anti-Arnavut duyguları yaygınlaştırmak için kullanılmakta olan yayın ve basın politikasını' önlemek için kesin bir ayıklamayı talep etmişti. Pavlovic, Sırp milliyetçiliğine karşı her kim mücadele etmezse, onların, milliyetçi kini körüklemek çabası içinde olduklarını ifade etti. Mücadele etmekte olanlar 'Sırp ulusunun onurunu, inançlarını ve sosyalist Yugoslavya'yı savunmaktadırlar.' Pavlovic dinleyicilerine Sırbistan'da -başka yerde olduğu gibi- ulusun en azından iki kampa bölündüğünü ve parti üyelerinin hangi kampa dahil olduklarını açıkca ifade etmeleri gerektiği konusunda uyarıda bulundu. Milosevic'e zar zor üstü örtülü bir biçimde bulunduğu atıfında, Kosova probleminin çözümünde 'sorumsuzca çabukluğu vaat edenleri' eleştirdi. Konuşma, Belgrad günlük gazeteleri tarafından derhal 'anti-Sırp' ve 'anti-parti' bir konuşma ilan edildi. Sırbistan parti başkanlığının çarçabuk toparlanmış olan toplantısında, Milosevic, Stambolic ve Pavlovic'i Sırbistan partisine ayrılığı sokmakla suçladı ve Kosova'ya ilişkin 'parti çizgisi'ne destek konusunda 'temyiz' talep etti. Politik tasfiye sürecini başlatan bu kader toplantısında, Pavlovic, 'milliyetçiliğin, dogmatizmin en son silahı olduğunu öne sürdü. Bana göre, asıl sorun, Sırp milliyetçiliğine karşı çıkmak isteksizliğinde yatıyor.'(39)

Hemen hemen bütün bir 1987 boyunca, liberallerle sertlik yanlıları arasında Sırbistan partisinin temeli için bir mücadele sürdü. O, 'demokrasi ile otoriterizm, özyönetim ile bürokratik etatizm, ulusal eşitlik ile milliyetçilik, federasyon ile üniterizm ve özgürlük ile korku' arasındaki bir savaştı.(40) Sonunda, liberaller, tartışma gücüyle değil, birliğin ve demokratik merkeziyetçiliğin Stalinist kavranışında temellenen parti mekanizması tarafından bozguna uğratıldı.

Milosevic 1987 Eylül'ü plenumunda, Pavlovic'in görevden alınmasını istediğinde, parti birliğine duyulan ihtiyacı vurgulamasıyla kazandı. Bu olmaksızın hiçbir sorun -ünlü Kosova sorunu da dahil- çözümlenemez diye haykırıyordu. Delegelerin Merkez Komitesi üzerindeki karşı durulmaz etkisiydi ikinci organda ona ezici üstünlüğü sağlayan. MK'den istifa mektubunda, Pavlovic şöyle yazıyordu. "Demokratik merkeziyetçilik mekânizması -yani aslında merkeziyetçilik- tek, kendinden emin ben merkezcil ve zorla dayatılan bir görüş adına ona inanmayanları olduğu kadar içtenlikle inananları da eziyor, akıllı ve dürüstleri, kariyerist ve çanak yalayıcılar ile beraber etkisizleştiriyor; septisistlerle, ahmak, bön ve bilgisizleri aynı gözde tutuyor. Hepsini itaatkâr bireyler haline dönüştürüyor.'(41)

Pavlovic'in istifa mektubu Sırbistan partisinde yeniden dirilen Stalinizme karşı muhalefetin son sözüydü. Son söz, Sovyet muhalefetinin Stalin'in kendisine karşı yükselttiği sesini yankılıyor. Bir

durum düşünün ki orada parti ya da parti liderinin otoritesi, iç diyaloğun, yukarıdan direktifler parti üyelerinin çabalarının yerini almış; bu, partinin mutlak gerçeği zikreden bir bireye indirgendiği bir duruma yolaçmaz mı? 'Tepeden İnme' ilkesine bağlı olarak bugün, MK'den, 8. Plenumun kararlaştırdığı çizgiye, yani, Milosevic'e tam destek vermesi isteniyor. Ne zamandan beridir tek bir insanın görüşleri bütün partinin Kosova konusundaki tavrını bağlayıcı oluyor? Şu izlenim verilmek isteniyor, liderlikte, Kosova sorununu çözmek isteyen -ve çözebilecek- ve böylece, diğer bütün sosyal sorunları da acilen çözebilecek tek insan odur. Hemfikir olmayanlar tasfiye ediliyor ve tasfiyeler demokratik merkeziyetçiliğin işleyişine en mükemmel örnek olarak gösteriliyor - ancak, tasfiyelerin sadece gerekli çözümleri geciktirdiği ortaya çıktığında durum ne olacak?'[42]

Pavlovic, kitabında, Troçki'nin erken bir tarihte demokratik merkeziyetçiliğin otoriter yorumuna karşı uyarısını anımsatıyor ve Lenin ya da Troçki'nin kavrayışıyla Stalin'inkini kıyaslıyor. Muhtemelen 'Lenin'in denetiminde, demokratik merkeziyetçilik devrimin başarılarının bir aracı oldu. Ancak Stalin'in ellerinde, o, farklı düşünen kelleleri uçuran özel bir giyotin haline geldiğinden Lenin, Stalin'in Sovyet partisi açısından temsil ettiği tehlikenin çok geç farkına vardı.

Bu nedenle, Pavlovic, parti içindeki farklılıkların meşruluk kazanması ve eğilimlere parti içinde varolma hakkını istiyor. Ve, gerçekte, sadece, 'demokratik' yanı ile 'merkeziyetçi' yanı arasındaki uçurumun giderilebildiği bir demokratik merkeziyetçilik kavrayışı, LCY'ye gerçek bir gelecek sunabilir.

Kosova Polje'de Milosevic kendisini Sırp ulusunun kurtarıcısı olarak sundu, oysa, Pavlovic özgürlüğün tamamen ulusal bir kategori olarak ele alınamayacağını ileri sürdü. 'Hiçbir zaman Sırpları özgürleştirmek için savaşmadım, ancak birbirleriyle ilişkilerinde özgür olmaları için.' Yoksa aksi takdirde, kendilerini kurtarıcılarından özgürleştirmek zorunda kalmak gibi, daha ağır bir sorunla yüzyüze gelirler. 'İşte burada Slobodan'la ayrılıyoruz. Sadece sosyalist demokrasi Yugoslavya'yı birleştirebilir, ona istikrar kazandırabilir ve yine sadece demokratik bir Sırbistan Yugoslavya Birliği'nin güçlü bir etkeni olabilir. Başka herhangi bir Sırbistan ancak korku ve endişeyi üzerine çekebilir.'[43] Eğer milliyetçilik ancak, ulusun içinde başlayarak bozguna uğratılabilecekse ve eğer Sırbistan Komünistler Ligası -siyasi iktidarın monopolünü elinde tutan- enternasyonalizmi terketmişse o zaman, Sırbistan'daki milliyetçi karşı-devrime karşı mücadeleye kim önderlik edecek? Pavlovic cevabı yine sosyalist geleneğinde aradı: 'yabancı hegemonyacılara karşı koymaya nasıl her an hazırsak, sözde halk sevgileri en büyük gerici olarak ortaya çıkmalarına izin veren, ve yurtseverlikleri en büyük karaborsacı olmalarını engelleyemeyen yerli tiranlara da aynı enerjiyle karşı koymalıyız: Milliyetçilikle iç içe bir bürokrasi ancak işçi sınıfı iktidarına dayanan

sosyalist Yugoslavya projesinin yeniden ifadesi ile mümkündür. Böyle bir Sırbistan'da Yugoslav ve Komünist olduğundan sosyalist Yugoslavya içinde ulusal hakların savunulması için yapılacak hiçbir çağrı meşru değildi: Böyle bir çağrı haklı olarak sadece Yugoslav federal devletinin temelinin savunulması için gündeme getirilebilirdi.

Savaş Halindeki Ulus

Sırbistan partisindeki muhalefetin işini halletmiş olan Milosevic hizibi, şimdi artık, anayasal değişikliğin önündeki iki engele karşı son bir darbeye hazırlanmak için ulusu birleştirmeye yönelmişti: Voyvoda ve Kosova liderliği ile Federal Parti liderliğinin kendisine karşı. Daha birkaç yıl öncesinde hareket ve tartışmanın canlı bir merkezi olan Sırbistan, ansızın katı bir 'birliğe' yenik düşmüştü. Yugoslavya'nın başkenti savaş halindeki Sırp ulusunun karargâhı durumuna gelmişti. Basın tıpkı savaş döneminde olduğu gibi, düşmana saldırmak, hainleri cezalandırmak, ileri cephedeki durumu rapor etmek (gerçekten diğer bütün cumhuriyetler[44] ve iki eyalet aleyhine yönelmiş); milliyetçi coşkuyu artırmak, geçmiş zaferleri anmak, 14. yy.'a kadar gerilere gidip geçmiş savaşlardaki gazi ve ölüleri anmak için kullanılıyordu. Mesaj, hain düşmanlarla kuşatılmış kahraman bir ulusa ilişkindi. Ölü burjuvazinin askeri cesareti, generallerinin anıtları dikilmek suretiyle onurlandırılıyordu. Sırbistan köylü giysileri, özellikle kasketleri, ansızın moda haline geldi. Bu ulusal içe dönüklük ve canlılık düşkünlüğü zaman zaman sadece Sırbistan ve daha öteden Belgrad'a, düşük ücretleri, işletmelerinin yaşanan ya da yaklaşan iflaslarını protesto etmek ve yönetici ve yetkililerin istifasını talep etmek için gelen öfkeli işçilerin raporlarıyla bozuluyordu.

Ulusal homojenleştirmenin bu orkestrasyon sürecinde son derecede önemli bir rol, Kosova'daki Sırp ve Karadağlılarla dayanışmayı hedefleyen kitle gösterileri tarafından oynandı. Görünüşte spontane nitelikte olmalarına karşın, parti-devlet mekanizması[45] tarafından dikkatlice organize ve finanse edilmişlerdi. 1988 boyunca, böylesi gösteriler -on binlerce şiddetlisi- Sırbistan'ın her büyük şehir ve kasabasında meydana geldi. Bu gösterilerde -yanı sıra parti plenumlarında, cumhuriyet meclisi oturumlarında, sendika konferansı ve parti tabanının mitinglerinde; üniversitelerde, fabrikalarda ve okullarda; uygun resmi ortamlarda - bir tek mesaj biteviye olarak yineleniyordu: Sırp ulusu dağınıktır çünkü onun devleti üç parçaya bölünmüştür. Milosevic tarihi andan sözediyordu: 'Sırbistan ya birleştirilecek ya da hiç olmayacak.' Belgrad basını 'Üçüncü Sırbistan ayaklanması'nı yazıyordu.

Aynı sırada Sırbistan partisinin kendini Federal Parti'nin otoritesine tabi kılmaktaki isteksizliği artıyordu. Sırbistan'daki milliyetçi seferberlik ve basının saldırgan tonu ülke çapında artan gerilimle sonuçlandı ve 1988 yazında, Federal Parti Başkanlığı Belgrad'dan milliyetçi gösterilerin durdurulmasını istedi. Cumhuriyet

yönetimi bu isteği reddetti. (Cumhuriyetin -çev) Temsilcileri, talepleri karşılanıncaya değin başkanlık toplantılarından tamamen çekildi. Sonbaharda gösterilerin sayısında o kadar artış olmazsa da, militan bir ruh haline büründüler. Silahlanmayı ve Yugoslav liderlerine cezai soruşturmayı (Arnavut liderler sözkonusu olduğunda idam edilmelerini) talep eden sloganlara daha sık rastlanır oldu. Sırbistan'daki bu 'yeni dönem'i % 100 desteklemeyen hiçbir parti ve devlet öndegeleni - bir başka cumhuriyet ya da eyaletten ya da federasyondan olması ve konumuna bakılmaksızın- bu kampanya'dan muaf değildi.[46]

Yerel liderliğin istifasını isteyen milliyetçi gösteriler Voyvoda ve Karadağ'a sıçramıştı. Bu gösterilerin, ülkeyi içine sürüklediği istikrarsızlığın boyutu, artık silahlı kuvvetlerin müdahalesi -1981'de Polonya'da meydana gelenin benzeri- ihtimaline neden olacak ciddiyetteydi. Ekim de Yugoslavya Devlet Başkanı Raif Dizdarevic -suçluları isim vererek belirtmeksizin- ülkede olağanüstü hal yönetiminin ilan edilebileceğine dair uyarıda bulundu. Sırbistan liderlerinin parti-içi farklılıkları çözümlemekte iç savaş kozunu kullanmaya istekli olmalarıyla karşı karşıya gelen (Bolşevik parti sol kanadının Stalin ile mücadelesinde 'Bonapartizm diye nitelediği') Federal parti nihayet Sırbistan'ın yeniden merkezileşmesine ve bu suretle de 2 milyon Arnavut'un zor kazanılmış ulusal haklarında yapılacak bir kısıtlamaya rıza gösterdi. Bununla beraber bu yatıştırma politikası bile, şimdi artık Federasyon'a Sırbistan cumhuriyetinin iç işlerinin onun (Sırbistan'ın) **vazgeçilemez** hakkı olduğunu bildiren Sırbistan partisinin muhalefetinden kurtulamadı. Ekim başlarında Voyvoda parti liderliği, dikkatlice planlanan ve yönlendirilen bir kitle hareketiyle alaşağı edildi. Onların yerini, arzu edilen anayasal değişiklikler doğrultusunda harekete geçmeye hazır Milosevic'in atadıkları aldı.

Federal parti liderliği, sadece cumhuriyet anayasasını değil ayrıca Yugoslav Federasyonu'nun karakterini de değiştirmekte izlenen anti-demokratik ve yasadışı yöntemi meşrulaştıracak ikinci tarihi adımını attı.[47] Voyvoda parti liderlerinin istifalarının kabul edilmesindeki esas önemli olan, O (Federal parti) aynı şekilde kendi parti statüsünü de ihlal etti.[48] Voyvoda komplosu çoğunluğu parti üyesi olmayan etkili gruplar tarafından tertip edilmişti. Onların faaliyetini onaylamakla, Federal parti yabancı güçlerin, üst düzey parti liderlerinin görevden alınmasına varacak kadar, kendi iç işlerine burnunu sokmasına izin verdi. Bu pratiğin başladığı Voyvoda olaylarının sadece bir gün sonrasında yerel liderliğe Milosevic yanlılarını atamak için kararlı girişimin, perde arkasından Titograd'da öfkeli Karadağ işçilerini kullanmasıyla sergilendi. Yugoslavya'nın bütün bir Federal yapısının çökebileceği işareti, aynı sırada, Sloven, Hırvat ve Bosna liderlerini harekete geçmeye zorladı. Onların baskısıyla, Federal parti liderliği, Titograd gösterilerini kınamak zorunda kaldı ve yerel partiye karşı gösteri için yeşi ışık yaktı - diğer üzücü tekrarında. Buna karşın Ka-

radağlı liderler sadece iki ay daha fazla devam edebildi: Nihayet 1989 Ocak'ında Karadağ'ı siyasi kaos içinde ve Federasyon ile olan tüm ilişkilerini de Milosevic'in ellerinde bırakan örgütlü bir kitle hareketi sonucu liderlik devrildi.

Milosevic böylece artık Federal parti liderliğinin kendisine yönelmeye hazırdı. Belgrad basını, Federal parti başkanlığı ve onun halihazırdaki başı Stipe Suvar'ın istifasını talep eden, çok iyi prova edilmiş bir kampanya başlattı. LCY MK'nin televizyonda gösterilen 17. Plenumu - 17/20 Ekim'de yapıldı -açık bozulmayı tüm ülkenin gözleri önüne serdi. Beklenmeyen bir hareketle, Federal Parti Başkanlığı MK'den bir güven oylaması istedi: Oylamanın sonucu alındığında, yalnız Milosevic'in yakın müttefiki Ducan Clerebic'in istenmediği görüldü.[49] O zaman Milosevic oylama sonucunu kabul etmeyi reddetti ve Belgrad basını da bütün bir Yugoslav Merkez Komitesi'ni Sırbistan'a karşı olan 'ilkesiz birlik' diye ilan etti. Plenumdan bir ay sonra, Sırbistan liderliği Belgrad'da 350.000 kişinin katıldığı etkili bir miting organize etti; bu mitingte bir kez daha 'Sırp ulusunun savaşçı ruhu selamlandı', diğer Yugoslav liderlerine saldırıldı ve 'birleşik' (Federal Yugoslavya'nın karşıtı olarak) bir Yugoslavya vurgulandı. 'Hiçbir güç Sırbistan'ın birleşmesini artık engelleyemez!' diye feryat ediyordu ön sayfa başlıkları.[50] Onlar Arnavut işçiler tarafında önemsenmiyorlardı.

Etsiz Kutlama

17 Kasım 1988'de, Belgad gösterisinin bir gün öncesinde, Kagusha Jashari ve Azem Vllasi'nin, yani sırası ile şimdiki parti başkanı ve Selefinin istifalarını tartışmak üzere, Federal liderler ile Sırbistan liderleri arasındaki anayasa üzerine görüşmelerin bir parçası olarak, Komünistler Ligası'nın Kosova Eyalet Komitesi'nin Priştina'da bir toplantı düzenlemesi bekleniyordu. Aynı sabah, Trepca 'Stari Trg'ocağından işçiler gece vardiyalarını tamamladıktan sonra, 38°C sıcaklıktaki ocaklarından gündüz vardiyasındakilerle güçlerini birleştirip, Prishtina'ya doğru 70 km'lik yürüyüşe başlamak için dondurucu şafakta yukarı çıktılar. Daha sonra, savaş sonrasındaki gösterilerin en büyüğü haline gelecek olan bu Arnavut gösterisinin lideri onlardı: sonraki beş gün içinde yarım milyon insan katılmıştı.

Gazeteciler onları yarı-yolda karşıladı: 'Eski püskü madenci giysilerini giymişlerdi ve son derece bitkin görünüyorlardı. İlk sıradakiler Tito'nun bir resmini, iki ocağın flamasını, parti flamasını Yugoslav, Arnavut ve Türk sancaklarını taşıyordu. Sloganları: 'Tito-Parti!'; 'Jashari-Vllasi!'; 'Tito-Kardelj!'di.[51] 'Kadrolarımızı teslim etmeyeceğiz!' **Borba** günlük gazetesinden bir muhabir, Arnavutça'yı konuşabilen gazetecilerden birisi (o sırada Priştina olayına itibar eden 30 Yugoslav gazetecisinden sadece üçü uğraşılarının bu çok önemli aracına sahipti), bir ocak

işçisine, Priştina'ya ücretlerini protesto için mi gittiklerini sordu. 'Herkes dinleyebilmek için çevreyi sarmıştı. Ocak işçisi, bugünün politika günü olduğu, ağlaşmak günü olmadığı yanıtını verince, gazeteci, politikanın tehlikeli bir iş olduğunu söyledi -karşıda 'uzmanlar' vardı ve üzüntülü bir an yaşanabilirdi. Boyun eğmez görünüşlü adam sertçe cevapladı: "Gazeteci, sen hiç etsiz bir kutlama gördün mü?"[52]

Priştina'ya varır varmaz, ocak işçilerine diğer işçiler katıldı, daha sonra öğrenciler ve gençleri ilkokul ve ortaokul öğrencileri izledi-katılanların % 80'i yirmisinden küçüktü- ve hemen sonra Kosova'nın her bir yanından gelen daha yaşlılar da katıldı (aynı şekilde Makedonya'nın batısından). Son derece disiplinli bu protestonun hedefleri Sırbistan Cumhuriyeti Anayasası'nda düşünülen değişikliklere karşı olduklarını ifade etmek; buna bağlı olarak iki eyalet liderinin zorla sağlanan istifalarını önlemekti.[53] Ulusal hakların bu savunusu kusursuz bir demokrasi diliyle ifade edildi. Serbestçe yapılan görüşmelerde, ocak işçileri şunu açığa kavuşturdular ki, eğer eyaletin statüsü değişecekse, eğer liderlik tasfiye edilecekse o vakit bu açık, demokratik bir tartışma sonucu olmalı ve zorla kabul ettirilmemeliydi. İşçiler, Federal partinin söylemesi gerekenleri söylediler. O dondurucu Kasım gündüz ve gecelerinde, yürüyen işçi, öğrenci ve çocuklar tıpkı gerçek bir sosyalist öncü gibi hareket ediyorlardı. Bu aynı Kasım ayında, Yugoslavya, devletin temeli devrimin 45. yıldönümünü kutluyordu ve Arnavut işçiler mümkün olan en iyi bir tarzda buna riayet ettiler: Temel kazanımlarından birisini savunarak.

Her ne kadar eyalet komitesi istifaları kabul ettiyse (hiçbir oylama yapılmadı, sonuç bir başka yerde belirlenmişti) ve maden işçileri de böylece resmi hedeflerini gerçekleştiremediyse de, teklif edilen değişiklikler gerçekleştirildiği takdirde genel grev hazırlığında olduklarına dair fazlasıyla uyarıda bulundular. Gösteri sonrasında, Sırbistan partisi kehanette bulunurcasına, Priştina olaylarını yükselen 'karşı-devrim'in en son örneği olarak niteledi. Federal parti de hemen hemen onlara çok yakın düşünmekteydi.[54] Bununla beraber, Kosova liderliği '17. parti plenumu çizgisini' izlediklerini öne sürdü.

Aynı sırada ülke liderliği içerisinde şiddetlenen savaş LCY'nin merkez komitesinin 20. plenumunda kısır döngüye dönüşerek devam ediyordu. Şimdi artık son derece açıklık kazanmıştı ki, parti tavandan tabana iki muhalif gruba bölünmüştü. Yine de Plenum Sırbistan'ın anayasal taleplerine desteğini bir kez daha dile getirmek için birleşmişti. Arnavutların ulusal hakları engin bir denizde küçücük bir damla olarak tahlil edilmişti. Azem Vllasi Merkez Komitesi'ndeki görevinden alınmış ve Kosova Partisi'nin yönetimine son derece nefret edilen üç yönetici atanmıştı. Onların yegâne görevi istenen anayasal değişiklikleri Kosova Meclisi'nden hızla geçirmekti. Arnavut işçiler bir genel grev örgütleyerek buna

cevap verdi. Federal devlet militarist güç ve kitlesel tutuklamalarla cevap verdi. İnatlaşmalar her bir seferinde daha da artmaktadır ve artık sadece Kosova'yı değil bütün olarak Yugoslavya'yı ilgilendiriyorlar.

Yugoslavya Nereye Doğru?

Kosova'da Yugoslav liderliği iki seçimle yüz yüzedir: demokratik olanı, Arnavut nüfusun meşru isteklerinin kabulü anlamına geliyor, ya da diğeri bütün Yugoslavya'da demokrasinin imhâsına yol açacak sürekli bir askeri denetim. Kosova'da bir olağanüstü hâl yönetimine karşı 1 Mart 1989'da ele alınan Ljubljana Deklarasyonu'nun belli başlı mesajı budur. Zagrep ve Belgrad'daki Helsinki Federasyonu gruplarının yanı sıra Slovenya'daki bütün politik ve sosyal örgütlenmeler tarafından da desteklenen deklarasyon Slovenya'da 1 milyon insan tarafından imzalandı -2 milyon olan toplam nüfustan![55]

Yugoslavya'nın Balkanlaşması (parçalanması) ne onun çok uluslu kompozisyonundan ne de federal yapısından ileri gelmiştir. Ülkenin birliği etnik çoğulculuğunun kabulüne dayanıyor. Ancak, Sırbistan'da devlet-güdümündeki milliyetçiliğin yükselişi, Yugoslavya'yı savaşan milliyetlerin, ülkeyi geriye doğru sürükleyen güç alanına bölmekle tehdit ediyor. Sırbistandaki mevcut parti liderliği ancak düşmanların sürekli karışmasıyla ayakta durabildiğinden, Yugoslav demokrasisinin herhangi bir şekilde bastırılması Güney Slav 'ulusal' birliği adına başarılacak. Ancak hangi halkın hakları, benzer hakların diğerlerinden esirgenmesiyle daim kılınabilir? Böylesi bir Yugoslavya Birliği zaferini federal yapı nasıl kaldırabilir?[56] Demokrasinin herhangi bir şekilde bastırılması yine aynı şekilde parti adına olacak. Sertlik yanlıları ile muhalifleri arasındaki denge birincilerin lehine değişmektedir ve Aralık 1989'daki olağanüstü parti kongresinde, Stalinist monolotik yapıyı LCY'nin geri kalan kısmına zorla kabul ettirecekler. Ancak, birleştirmenin aksine, bu sadece partide bölünmeye yolaçacak-kitlesel üye kopuşuna. Yugoslavya bir parti devleti olduğundan, dahası bu bütün devlet kurumlarını bozacak ve askeri müdahaleyi eni sonu kaçınılmaz kılacak.

Parti içindeki her iki koalisyon da tehlikenin ne olduğunun çok iyi farkındalar. Slovenya'da kısmen Kucan'ın haricinde yetkili hiç kimse henüz tarihi önem taşıyan bu sorulara açık ve dolaysız olarak değinmemiştir. Demokratik kanat, Milosevic'e karşı muhalefeti başlatmaktan kaçınarak, yumuşak ve etkisiz kaldı. Hırvatistan ve Slovenya parti liderleri, ülkenin anayasasını değiştirmekte kullanılan yasadışı metodlar, Milosevic'in Sırbistan partisinde muhaliflerini görevden alırken başvurduğu Stalinist metodlar, Milosevic'in parti statüsünü sürekli olarak ihlalini; Sırbistan partisinin, parti ve devlet görevlilerine ya da hatta bütün uluslara karşı gitgide sıklaşan şiddet çağrılarına göz yummasını protesto etmekte başarısız oldu.[57] Sırbistan'daki mevcut liderler, parti sta-

tüsü ve ülkenin anayasasını ayaklar altına alıp çiğnerken, onların Hırvat ve Sloven yandaşları, demokratik doğası hakkında en ufak bir kuşku ifade etmeksizin, Sırbistan'ın anayasaya ilişkin taleplerine destek cevabı verdi -her ne kadar bunların kaçınılmaz antidemokratik uygulanması işçilerin aldatılmasına yol açtığında protesto ettilerse de. Belgrad gibi onlar da, galiba Arnavut işçilerin kararlılığını hesaba katmadılar - gerçekte onların yatıştırma politikası açısından en uygunsuz olanıydı. Onların pasifliği, Yugoslavya'daki politik arenanın göz açtırmayan (cumhuriyet düzeyinde) birçok parçacığa bölünebileceği gibi temel bir kuruntudan kaynaklandı. Aynı sırada Federal organlar gittikçe bölünen partiye birlik süsü vermek için kullanıldı ve böylece yükselen gericiliğe karşı tüm Yugoslav karşı saldırısı daha da zorlaştı.

Açıkcası, Milosevic'e karşı bir alternatif formülasyon, sözde demokratik merkeziyetçilik görünüşünü kırmak zorundadır. Komünistler Ligası'nda kollektif disiplini ihlal etmek eğilimi, Milosevic'in kontrolündeki Sırbistan partisinin en temel özelliği haline geldi. O halde neden diğer taraf kollektif kararlara olan bağlılığında o kadar titiz davranıyor? Kucan evvelce parti içindeki azınlıkların farklı görüşleri savunmak hakkından sözetmişti. Acaba böylesi azınlıkların tek bir cumhuriyet temelinde oluşması zorunlu mudur? Bu kavrayış, LCY Merkez Komitesi'nin Sloven ve diğer üyelerinin, Kosova'daki Arnavut nüfusa hiçbir destek sunmayan önlemleri tekrar tekrar oylamasına yol açmadı mı?[58] Halihazırdaki kriz açık olarak LCY içinde etkili bir içsel ayrışmaya neden oldu ve bunu açıkca kabul etmenin zamanı geldi. Geniş kapsamlı bir politik reform üzerine tartışma artık Yugoslavya'nın gündemindedir: odak noktasını şayet eğilimlere cumhuriyet ve eyalet sınırlarının ötesine geçme hakkını tanırsa bir anlamı olacak olan LCY'nin iç yapısının demokratikleştirilmesi teşkil edecek.

Ljubljana Deklarasyonu Yugoslavya'nın bir 'hukuk devleti' haline gelmesi gerektiğini vurguluyor, yani, insan haklarına saygı gösteren ve politik farklılıkları meşru kabul eden bir devlet. Deklarasyon, Yugoslavya'da yaşayan bütün ulusların politik, ekonomik ve kültürel özerkliği ve eşitliğinin onaylanmasını talep ediyor. Yasal kurumlar ve varolan yasaların ancak demokratik yöntemlerle yani ilgili tüm herkesin tam bir anlaşmasıyla değiştirilmesi gerektiğini, talep ediyor.

Bunda da bütün sosyalist ve demokratik güçlerin canı gönülden desteğinin sağlanması gerekir. Buna karşın Yugoslavya'da demokrasi ulusal ve etnik çerçeveye sıkıştırılamaz. Sadece sosyalist karakterli bir demokrasi içerideki milliyetçiliğe ve dıştan kapitalist zorbalığa rağmen devrimin kazanımlarını koruyabilir ve onun üzerine inşa edilebilir. Yugoslav işçi sınıfının **ortak** çıkarları savaş sonrası devletin temel dayanağı ve onun çerçevesinde ulusal eşitliğin biricik garantisi oldu.

O halde, herhangi birisi, neden, Milosevic'in Sırbistan işçilerinin

çıkarlarını temsil ettiğine inanır? Sırbistan'daki milliyetçi kumarın, sınıfsal memnuniyetsizliği itaatkâr yönde kanalize etme maksadına yaradığının neden kabul edilmesi gerekir? Yugoslavya'nın başka bir yerinde olduğu gibi, Sırbistan'da da işçi sınıfı örgütlü grevle gerçekte daha çok ilgileniyor. Grevlerin sayısı artıyor, katılanların sayısı büyüyor, eylemler daha uzun sürüyor ve çok iyi örgütleniyorlar. Bu eylemlerde asıl hedef her şeyden önce ekonomik adalet olmakla beraber, politik talepler de gitgide daha çok dile getiriliyorlar. 'Örgütlü sınıf mücadelesi dönemine giriyoruz. İşçi sınıfı, bürokrasiye ait olmayan, işçilerle aynı dili konuşan ve diğer işçilerin deneyiminden hızla yararlanan kendi öz kadrolarını oluşturmaya başlıyor.'[59] Kosova işçilerinin son eyleminden de yararlanmayacak mı?

Pek tabii, resmi olandan farklı olan politik görüşlerin ifadesi için hiçbir demokratik olanak olmadığından -bugün Sırbistan'da olduğu kadar Romanya'ya da Stalin dönemi Sovyetler Birliği'nde de öyle-politik bilinci doğru olarak ölçmek imkânsızdır. Çavuşesku rejiminin Romanya'lı işçiler arasında son derece gözden düşmüş olduğundan kesinlikle emin olabiliriz; ya da Stalin'in sözgelimi 1927 ile 1935 arasındaki dönemi, ülkenin farklı kısımlarında işçi sınıfının çok az da olsa bir desteğine sahip değildi; ya da bazı Çin işçilerine kültür devrimi şevk verirken diğerlerini dıştaladı. Bunların hepsi birer hipotezden ibarettir ve sosyalistler sorguladıkları rejimleri tamamen farklı kriterlerle değerlendirmek zorundadırlar. Son iki yılda Sırbistan partisi tarafından organize edilen gösterilerin mahiyetinden birçok işçinin gerçekte ulusal sancak peşinde seferber edildiğine dair az da olsa bir kuşku beliriyor. Ve Voyvoda ve Karadağ'da birçok işçi kendi gerekçelerinden ötürü, yerel bürokratlarına kesinlikle karşı çıkmaya hazırdı - böylece Milosevic'in çok farklı emellerine hizmet ederek. Ancak bu neyi kanıtlar ki?

Sırbistan'da vukubulan grevler gösteriyor ki, Sırp ulusu milliyetçilerin iddia ettiği gibi hiç de homojen değil ve - Stalin dönemi Sovyetler Birliği ya da Çavuşesku Romanyası'nın aksine - burada merkez parti liderinin otoriter projesi üzerinde hâlâ sosyal kısıtlamalar mevcuttur. Hepsinden öte, Milosevic'in güçlü devleti kaçınılmaz olarak, neo-Stalinizm'e karşı onların en iyi müttefiki olması gereken Arnavut işçiler ya da Sloven demokratlar ezildikten sonra Sırplı işçilere karşı kullanılmak zorunda. Milosevic'in zaman zaman demogojikte olsa anti-bürokratik not düştüğü doğrudur - ancak sadece bir grup liderin yerine daha uysal olan diğerini getirmeyi kışkırtmak için. Onun projesinin esas mantığı Yugoslavya'da tek bir liderin kontrolünde bir bürokratik diktatörlük kurmaktır.

Partinin liberal kanadı ile entelijensiya'nın bütün Yugoslavya çapında neo-stalinist yeniden uyanışa karşı koymak için nihayet biraraya gelme çabasında olduklarına dair bazı işaretler mevcuttur.[60] Milliyetçi seferberlik Sırbistan işçilerini ülkenin diğer ke-

simlerindeki işçiler ve ileri güçlerden koparıyor, büyüyen sosyal sefalet ve yerel bürokrasinin ortak gücüne karşı onu yalnız başına mücadele etmek zorunda bırakıyor.[61] Yugoslavya'nın liderleri buna karşın ne acıdır ki birçok sorunda bölünmüşken, her şeyden önce az gelişmiş güneyin işçilerini çok kötü etkileyecek olan pazar ekonomisine yönelik taahhütü paylaşıyor. Mevcut sosyopolitik düzende demokratik planlamanın başarılı olmadığı ortada olmakla beraber, pazarın bozucu etkilerini kontrol eden bir federal plan olmaksızın, savaş sonrası devleti doğuran sınıfsal ve ulusal sözleşmenin çökeceği de aynı derece doğrudur. Böylesi bir federal plan Yugoslav Birliği'nin temel koşuludur- bütün bir Yugoslavya yararına konuşmaksızın milliyetçi-bürokratik gericiliğe karşı hiçbir başarılı karşı çıkış yükseltilemez.

Nihayet anti-demokratik bir anayasanın Mart 1989'da Arnavut halkına zorla kabul ettirilmesi, ancak eylemin bütün yasallığını ortadan kaldıran ve aynı anda bütün Yugoslav'ların ulusal ve demokratik haklarını tehdit eden bir şiddete yönelimle - netice de eyalet meclisinin zoraki rıza göstermesine karşın - sonuçlanabilir. Arnavut işçiler ve entellektüelleri zor ve kan dökülmesinden kaçınmak için ellerinden gelebilecek her şeyi yaptılar - ilkinin mücadelede barışçıl metodlardan ayrılmaması ikincisinin ise hak ve adalet isteyen son dakika ümitsiz dilekçeleri.[62] Bu eylemin gündeme geldiği günlerde en azından yirmi dokuz kişinin hayatını kaybetmesinin sorumluluğu tamamen federal liderliğe aittir. Aynı şekilde, Arnavut işçilerine, işbaşı yapmalarını sağlamak için işten atılma ve hapis cezasıyla tehdit eden tebliğin yapılması, kararlı işçilere karşı Reagan'ca metodları anımsatıyor; kısa süre sonra ekonominin yeniden yapılanmasının bütün yükünü üstüne alması için çağrıda bulunulacak olan bütün Yugoslav işçi sınıfına doğrudan saldırıyı dile getiriyor. Ancak savaş sonrası devletin meşruluğu derhal ulusal eşitlik ve işçi sınıfının egemenliği üzerine inşa edilmişti: hiçbir iyileştirme programı, kendini ulusal ve sınıfsal unsurların güvenine sunmaktan kaçınamaz. Varolan kurumların, mevcut düzenin çelişkilerini dile getirmek ve çözümlemekte ki yetersizliği gittikçe daha çok açığa çıkıyor. Onların dönüştürülmesi için bir savaşa henüz başlandı; sonucu mücadele eden toplumsal güçlerin ve onların Yugoslavya içinde ve dışındaki ittifaklarının gücü tayin edecek.

Çev: **Kubilây Demir**

Notlar

(1) Bu yeni parti liderlerinden birisi Rahman Morina aynı şekilde eyaletin çok etkili bir polis şefiydi.
(2) *The Guardian*, 25 Şubat 1989
(3) Bu olayların geniş kapsamlı bir tartışması ve tarihsel geçmişi için, bak, Michele Lee 'Yugoslavya ile Arnavutluk arasındaki Kosova, *New Left Review* 140, Temmuz - Ağustos 1983.
(4) *Nedjeljina Dalmacija*'da yayınlandı, Bölünme, 22 Ocak 1989.
(5) Jelena Lovrie, *Danas*, Zagrep, 7 Şubat 1989.
(6) Levric, *Danas*, 28 Şubat 1989.
(7) Milan Kuca *Delo*'da Janez Jansa'yı yanıtlıyor, Lijubljiana, 5 Kasım 1988; değişimin bir özeti için, bkz., *Doğu Avrupa'da İşgücü Merkezi*, cilt. 10, sayı 3.
(8) *Oslobojenie*, Sarajevo, 5 Şubat 1989.
(9) *Start*, Zagrep 10 Aralık 1988.
(10) Slovenya, Hırvatistan ve Sırbistan parti liderleri kilit öneme sahip politik sorunlar üzerinde ayrılıyorken, yine de bu ekonomik yönelim üzerinde anlaşıyorlar. Cumhuriyet Meclisi'nde yaptığı son konuşmasında, örneğin, Milosevic, pazarın demokrasinin özünü teşkil ettiğini söyledi.
(11) Miha Kovac, 'Slovenya Baharı', *New Left Review* 171, Eylül-Ekim 1988.
(12) İbid.
(13) Darko Hudelist, *Start*, Zagrep, Nisan 1988, Makedonya'da, her iki etnik toplulukta egemen olan genel ruh halinin harikulade bir portresini sunuyor.
(14) En tanınmış olanları Marko Nikezic ve Latinka Perovic'di. 'Liberal' terimi alışılagelmiş olarak bu reformistleri tanımlamak için kullanılır. 60'lar sonundaki öğrenci hareketinin bastırılması esnasında rolleri dikkate alınırsa onların demokratik eğilimleri abartılmamalıdır.
(15) Markovic savaş döneminde partizan lideri ve 1970'lerin ikinci yarısındaki en etkili Sırp politikacılarından birisiydi.
(16) Dragoslav Markovic, *Zivet i politika 1967-76*, Belgrad, 1987, Güney Slav uluslarının ulusal azınlıklar ile eşitlik ilkesiydi ki, Markovic, özellikle kabul etmekte zorlanıyordu, sonuçta parti disiplinine tabi olmamasına karşın, öyle görünüyor ki aynı zamanda tartışmayı da kabul ediyordu. 1988'de Markovic, kendini o günkü Sırp liderliğinden ayırdı ve Belgrad basınında ulusal hain olarak hakaret gördü.
(17) Stambolic bir köylü ailesindendi -babası ve amcası 1941'de partizanlara katıldılar. (Amcası Peter Stambolic, 1970'lerin sonunda Sırbistan ve Yugoslavya'da en üst mevkilere geldi) Başlangıçta genç bir eylemciyken, kendi isteğiyle bir fabrika işçisi oldu ve Belgrad Üniversitesi'nde, dışarıdan devam ederek hukuk öğrenimi gördü. Burada Slobodan Milosevic ile tanıştı - bir Ortodoks rahibin oğlu. Stambolic kısa süre sonra çalıştığı işletmeye yönetici oldu ve Milosevic yardımcılığına getirdi.
(18) Entellektüel bir aileden gelen Pavlovic, Knagujevac Üniversitesi'nde mühendislik ve ekonomi öğrenimi gördü. Ve nihayet Belgrad Üniversitesi'nde de politika dalında doktorasını yaptı. Çok çalışma ve sertlik yanlısı bir yaşam tarzına eğilimli bir entellektüel olduğundan, parti örgütünce pek sevilmedi.
(19) Sözgelimi, Stambolic başkanlık yetkisini, cumhuriyetin başkanlarının re-

ferandumla seçilmesini sağlayarak güçlendirmeyi arzuluyordu, ancak bu kendi eyaletinde bile muhalefetle karşılaştı.

(20) Vllasi, Tito'nun son günlerinde Yugoslavya Sosyalist Gençlik Birliği'ne başkanlık ediyordu. Federal merkezde uzun süren görevinden sonra, yerel sosyalist birliğe önderlik etmek üzere Kosova'ya döndü. 1989 Arnavut gösterilerini 'karşı-devrim' olarak niteleyenlerin ilki olarak, 1986'da, parti-içi tasfiye sonrasında, genç bir ekibin başında yer alarak Kosova parti lideri oldu. Ancak iki yıl sonra 1988'de Belgrad basınındaki gürültülü kampanyanın ertesinde, yerine Kacusha Jashan getirildi. Şubat 1989'da Komünistler Ligası Merkez Komitesi'nden alındı. Bugün bir Prishtina hapishanesinde 'karşı devrimi' kışkırtmaktan tutuklu bulunuyor.

(21) Tanınmış bir sosyalist ve 1968 öğrenci lideri ve şimdilerde de ünlü Belgrad'lı Altılar davasının sanıklarından olan Milan Nikoliç son sözlü savunmasında Yugoslavya'daki büyüyen Stalinizm tehlikesine dair uyarıda bulundu ve hararetle, sosyalizm ve demokrasi hedefinden sözetti. *New Left Review* 150, Mart-Nisan 1985.

(22) Chetniks'lere göre, Kosova 'bütün Sırpların kutsal toprağı'ydı. Slovenya Yazarlar Birliği ile her tür ilişkinin kesilmesi amacıyla düzenlenen Sırp Yazarlar Birliği'nin toplantısında, birliğin milliyetçiliğiyle ünlü başkanı Matija Beckovic, tek bir kişi yaşamasa bile, Kosova'nın hep Sırp kalacağını ifade etti.

(23) Bu ziyaretler gergin bir heyecan dalgası yarattı. 'Kosova Sırpları ve Karadağlılarının Belgrad'ı daha ilk ziyaretlerinde, gerçek, hayal ve mitle karıştırılmaya başlandı. Halk, büyük bir heyecanla, kendilerini Kosova'da yaşıyormuş gibi hissetmeye başladı.' Dragisa Pavlovic, *Olako Obecanabrzina*, Ljubljana-Zagreb 1988. sf. 90. Bu kitap, bugüne değin olanlar içerisinde, yeniden dirilen Sırp milliyetçiliğinin en sistematik eleştirisidir. Yapıt, Yugoslav devrimci düşüncesine önemli temel dayanak sağlamış olan Sırp sosyalizminin en iyi geleneklerine dayanıyor.

(24) Belgrad'ın önde gelen ikiyüz entellektüeli tarafından imzalanmış olan bu dilekçe, Michele Lee ve Mihailo Markovic arasında geçen bir tartışma ile birlikte *Doğu Avrupa'nın İşgücü Merkezi*, cilt. 9. sayı: 2'de Temmuz-Ekim 1987'de yayınlandı.

(25) Age.'de Zagorka Golubovic, Mihailo Markovic ve Ljubomir Tadic, Vishinsky'nin uslubuyla, Arnavutların, çoğunluk itibariyla 'irridentist' olduklarını ve amaçlarının bağımsız (!) 'sağcı faşist nitelikli rejimle yönetilen bir burjuva toplumu' kurmak olduğunu öne sürdüler.

(26) Bu bölünmenin geniş bir anlatımı Pavlovic'in aynı eserinde bulunabilir.

(27) Gerçekte liberaller, ilk açık düelloyu, Belgrad Üniversitesi öğrenci gazetesi *Student* için yürütülen mücadelede kaybettiler. Nisan 1987'de, *Student*, partinin üniversite yayın organı *Aktiv* içinde Milosevic'in birkaç yakın destekçisinin adını vererek, Stalinist bir grubun olduğunu öne süren bir metin yayınladı. *Aktiv*, *Student*'i açıkça 'anti-Tito'cu diye ilan eden bir saldırıyla cevap verdi. Belgrad Parti Başkanı Pavlovic ve Kültür Bakanı Branislav Milosevic, *Student*'i savunmaya koyuldular. Slobodan Milosevic'in kontrolündeki *Politika*'nın desteğinde *Aktiv*, anti-Tito'cu suçlamasını her ikisini de kapsayacak biçimde genişletti.

(28) Pavlovic, 1963'te partiye katıldığı sırada, dindar olmadığını nasıl da anlatmak zoruda kaldığını anlatıyor. 'Başka bir çeyrekyüzyıla mal oldu' diye yazıyor o, 'bana, Sırpçılığın da dinim olmadığını açıklama zorunluluğu- ancak bu seferki raundda Merkez Komitesi, Belgrad parti komitesi ve Sırbistan Komünistler Ligası'nın kendisinden atılmakla karşı karşıyayım.'

(29) Op. Cit. sf. 36

(30) Esas arzusu, devrim tarafından ilgasından önce, Sırbistan'ın savaş öncesi Yugoslavya'da tattığı politik hegemonyayı yeniden kurmaktır.

(31) Tarzın tipik örneği Dragoljub Zivojinovic ve Dejan Lucic'dir, *Barbarizam u ime Krista*, Belgrad, 1988. Bu kitap, Vatikan, Komintern ve CPY'yi, Sırp ulusunun karşı soykırımı da içine alan tarihsel bir suçun ortaklığı

ile ('clerocommunizm') suçluyor.

(32) Pavlovic tarafından öne sürüldüğü şekliyle, bu yargı, bu satırların yazarınca da tamamen paylaşılıyor. Pavlovic, *op.cit.* sf. 280-92. Döküman'daki seçmeler *Vecernje Novosti*'de, Belgrad, 24-25 Eylül 1985'de yayınlandı.

(33) Geleceğin devletine atfedilen federalizm statüsünün Sırp ulusal çıkarlarının aleyhinde olduğunda israr eden benzer görüşler, savaş sırasındaki Chetniksler ve sürgündeki krallık hükümeti tarafından da savunuldu. Bkz. Birleşik Devletler'deki Yugoslav Kraliyet Elçisi Constantin Fotic tarafından kaleme alınmış ve Birleşik Uluslar'ın kuruluş konferansına sunulmuş olan memorandum. *Danas*, Zagrep, 28 Şubat 1989.

(34) Pavlovic *Memorandum*'u, Yugoslavya'yı genişlemiş bir Sırbistan olarak görmekle ya da ikinci bir şık, Sırbistan'ı Yugoslavya'nın tamamıyla dışında tutmakla kınıyor. Döküman diye yazıyordu 'Sırp dağınıklığından habersiz ve ona karşı tahammülsüz olan, ilkel, anakronistik ve hasta bir Sırp bilincinin' ürünüdür. 'Ulusal eşitlik anlayışı, bürokratik mantalitenin sergilenişidir - Yugoslavya'da gerçek bir demokrasinin moral yadsınışıdır.' *Op. Cit.* sf. 331.

(35) *Op.Cit.* s. 312. Pavlovic ekliyor: 'Eğer ben konuşmayı bu şekilde yorumluyorsam, o zaman, Sırp ve Karadağlı uluslarının 'savaşçı ruhuna' yapılan anıştırmanın Arnavutlar tarafından ne şekilde algılanması gerektiğini sadece hayal edebiliyorum. Hepsinden önemlisi, Arnavutlar'ın da ataları vardır ve 'savaş ruhları'na pekâlâ gönderme yapabilirler. Onlar da kollektif bir bilince sahipler, onlar da kendi özgün kahramanları ve savaşçı gelenekleriyle savaşçı bir ulustur.'

(36) Pavlovic, *op.cit.*, s. 318. 1986 Nisan'ında Stambolic, Kosova Polje'de tamamen farklı bir konuşma yapmıştı: 'İrridentistler (Arnavut) ya da Sırp milliyetçileri tarafından provoke edilmenize izin vermeyin. Ülkemizin en büyük düşmanları; Onlar sizi çok sevdiğinden böyle hareket etmiyor. - Kendi oyunlarını oynuyorlar. Bölüp yönetmek istiyorlar. Belgrad'daki Sırp milliyetçileri hayatı sizin için daha güzelleştirmek için uğraş vermiyorlar. Düsturları: en kötü haliniz, milliyetçi amaçlar için en iyi olandır.' *Danas* 8 Kasım 1988.

(37) Gerçekte, Yugoslav olmayan: Arnavutluktan gelen 400.000 göçmenin savaş sırası ve sonrasında Kosova'ya yerleştirildiğini iddia etmekle, milliyetçiler aslında Yugoslav Arnavutların Yugoslavya'dan geniş çaplı çıkarılışını talep etmekteydiler.

(38) Konuşmasının kısaltılmış bir versiyonu Doğu Avrupa'da İşgücü Merkezi, cilt. 9 sayı 3, Kasım 1987-Şubat 1988'de yayınlandı.

(39) Age., sf. 139.

(40) Age., sf. 226.

(41) Age., sf. 228.

(42) Age., s. 223-9. Pavlovic, önceden sözünü etmemekle, parti ve cumhuriyette otoriter bir atmosferin yaratılmasında kendinin de payı olduğunu kabul eder. İhraç edilmeden önce, eğer kendi isteğiyle istifa ederse kendisine çok iyi bir iş teklif edildi; ancak o bunu reddetti ve böylece kendi öz cumhuriyetinde, evrensel bürokratik nefretin hedefi haline geldi. Sırbistan'da iş bulamayınca, bir Yugoslav'ın kendi ülkesinde bile sürgünde yaşayabileceğini kanıtlarcasına Slovenya'ya göçtü.

(43) Age., sf. 223-9.

(44) Makedonya'nın haricinde: Makedonya partisinin anti-arnavut politikası onu Sırbistan liderliğinin doğal müttefiği yaptı, ancak Sırp milliyetçiliğinin bir de anti-Makedonyan yanı bulunduğu gerçeğine karşın. (Makedonya bir zamanlar ortaçağ Sırbistan İmparatorluğu'na katıldı ve Makedonyalılar savaş öncesi Yugoslavya'da 'Güney Sırplar' olarak nitelendiler).

(45) Sonuç olarak bunun özellikle vurgulanması gerekir ki, bu gösteriler şiddete neden olmadı.

(46) Henüz yeni olan bir röportajda, eski bir partizan ve Hırvatistan'daki politik liderliğin bir üyesi ve bu şekilde itham edilmiş olan Dusan Dragosavac, durumu aşağıdaki gibi özetliyor: 'Bu anti-komünist stratejiden başka bir şey değil, milliyetçiler arasında nefretin ve komünistler Ligası'nda kavganın yaratılması. Sürekli muhalifleri bir sindirme avı, kanunsuzluktur alıp gidiyor.' *Danas*, 13 Aralık 1988. Etnik olarak Sırp olduğu gözönünde bulundurulunca Dragosavac'ın 'suçu' milliyetçiliğe karşı açık düşmanlığından kaynaklanmış oluyor.

(47) Neler vuku bulacağını bilmiş olması gerekir, çünkü -normal pratikle ilişkisini kestiğinden- istifaların gündeme alınması için programlanmış olan Voyvoda parti komitesinin oturumuna herhangi bir temsilci göndermekte ağır davrandı ve böylece onu, tek başına göstericilerin öfkesi ile yüz yüze bıraktı.

(48) Gözden düşmüş liderliği savunmanın bir yararı olmadığı gibi bir izlenim verilmiştir. O zaman parti neden, statüsüne uygun olarak yeni seçimler doğrultusunda hareket etmemiştir.

(49) Nadiren de olsa bu demokrasiye başvuru çok sayıda Sırp üyenin gizli oylamada onun aleyhine oylamış olması gerektiğini kanıtladı.

(50) *Politika*, Belgrad, 20 Kasım 1988.

(51) Tito'nun en yakın yandaşlarından Edward Kardelj, 1974 Anayasının baş mimarıydı.

(52) NIN, Belgrad, 10 Kasım 1988.

(53) İşçiler birkaç gün önce Sırbistan Sendika Birliği'nin başkanının şu ithamına özellikle sinirlenmişlerdi, 'karşı-devrim' Kosova partisi ve devlet organları ve Prishtine Üniversitesi'nde derinliğine musallat olmuş ama hepsinden önce Arnavut işçileri arasında!

(54) Başkanlığı gerçekte MK'ye danışmaksızın bu görüşü onayladı, parti statüsünü sürec içinde ihlal ederek.

(55) *Delo;* Ljubljana, 2 Mart 1989.

(56) Pavlovic kehanette bulunurcasına şunları yazıyordu: 'saldırgan karaktere sahip olan ne Arnavut milliyetçiliği, ne de Sırp revanşizminin meydana çıkışı ne de potansiyel olarak milliyetçiliğin en tehlikeli biçimi olan ayrılıkçı Sırp milliyetçiliğinin ortaya çıkışıdır. Yugoslavya'da esas saldırgan, şövenist Sırp *Üniterizm*'idir. *Op.cit* sf. 335.

(57) Azem Vllasi, Trepca metalurji kompleksi yöneticileri, Elektrokosova enerji santrali yöneticileri, Sosyalist Gençlik Birliği'nin eyalet başkanı ve eyaletin diğer politik ve ekonomik liderlerinin dayanaksız ithamlara göre tutuklanmasının savaş sonrası Yugoslavya'da bir benzeri daha yoktur.

(58) Bu pratikle ilişki kesme, Kosova'da bir karşı devrimin yaşandığı ve bunun Arnavut nüfusun statüsünün makul ve ilkeli bir yeniden incelenmesine neden olduğu şeklindeki resmi çizgiye muhalefet edilmesini gerektirir, bu çeşit bir incelemeye örnek Branko Horvat'in *Kosovsko Pitanj*'esi, Zagrep 1988, gösterilebilir.

(59) Mladen Zuvela, Hırvatistan parti liderliği üyesi, *NIN*, Belgrad 25 Aralık 1989.

(60) Bu gitgide gelişen yapı içerisinde Koca Popovic gibi isimlerden -önde gelen bir partizan generali ve şair, bir zamanlar milliyetçiliği ve Sırbistan'daki anti-Arnavut revanşizmi açıkca kınamış olan Yugoslavya Dışişleri Bakanı - son zamanlarda kurulmuş olan Yugoslav demokratik İnsiyatifi için Birlik'e varıncaya dek bir çok renkli sima yeralıyor; iki bu birlik Kosova'nın statüsünü belirlemek için referanduma başvurulması çağrısını yapmıştı.

(61) Sırbistan'daki işçilerin % 58'inin temel ihtiyaçlarını dahi karşılayamayacak düzeyde bir ücret elde ettikleri tahmin ediliyor. *NIN* Belgrad, 25 Aralık 1988.

(62) Kosova'lı 215 entellektüel tarafından imzalanmış olan başvuru için bak. *Borba*, 23 Şubat 1989.

Birleşik-Avrupa Süreci Yol Alıyor

Mihail S. Gorbaçov

Socialism: Theory and Practic Ağustos 1989

SBKP Genel Sekreteri ve SSCB Yüksek Sovyeti Başkanı M.S. Gorbaçov 1989 Temmuz'unda Fransa'yı ziyareti sırasında Avrupa Konseyi'ni ziyaret etti ve 6 Temmuz 1989'da Parlamenter Meclisin bir oturumunda konuşma yaptı. Böylece ilk kez bir Doğu Avrupa ülkesi lideri parlamenter meclise hitap edip, silahsızlanma, ekonomik ve insani anlamda işbirliği, çevre (bilim) üzerine yapıcı düşünceler ileri sürüyordu. Aşağıda Gorbaçov'un Strausburg konuşmasını biraz kısaltılmış haliyle veriyoruz.

★ ★ ★

Avrupa'nın düşünce ve siyaset ana merkezlerinden biri olan burada konuşma fırsatı sağlayan davetinizden ötürü teşekkür ederim. Bizler bu toplantıyı Birleşik-Avrupa sürecinin bir gerçeklik olarak varolup, geliştiğinin kanıtı olarak değerlendirebiliriz.

20. yy.'ın bitimine geldiğimiz, savaş sonrası dönemi ve soğuk savaş benzeri kavramların tarihe karıştığı şu günlerde, Avrupalılar yeni bir dünya inşa etme yolunda biricik fırsatla karşı karşıyalar, -Tarihlerine, iktisadi ve entellektüel donanımlarına yakışan bir rol bu.

I- Avrupa'nın Tarihsel rolü: Uluslar topluluğu şu an tarihin başka dönemlerine oranla çok daha derin değişimlere gebe. Bütün öğelerinin bir çoğu tarihsel dönüm noktalarında konumlanmış durumda. Yaşamın maddi temeli ve manevi parametreleri keskin bir şekilde değişiyor. Yeni, daha etkili, ilerici etkenler beliriyor. Aynı zamanda bu hızlı ilerlemeye yönelik tehditler varolmayı sür-

dürüyorlar ve hatta sözü edilen etkenlerle birlikte büyüme özelliği taşıyorlar.

Makul ve olanaklı olanı başarmanın yaşamsal önemi var; bu şekilde insanlık verili alanda, dünyada belki de evrende çalışmaya yönelmeyi sürdürüp kendisini çağdaş yaşamın zorluk yaratan yeniliklerine uydurabilecek ve şimdiki ve gelecekteki kuşakları yaşatma mücadelesini kazanacaktır.

Bu görev bütün insanlığın, fakat tarihsel sorumluluk anlamında, sorunların ve görevlerin keskinliği ve aciliyeti anlamında ve fırsatlar anlamında bu görev belki de üç kat daha fazla Avrupa'nın.

Avrupa'nın durumunun özgüllüğü, bütün insanlarının umutlarını doğrulaması ve dünya tarihinin yeni bir safhasındaki uluslararası görevini sadece kendi bütünselliğini tanıyarak ve uygun sonuçlar çıkararak yerine getirmesi olgusunun altında yatıyor.

Şu an yalnızca Avrupa uluslarının karşılıklı-bağımlılığını ve ortak kaderini ifade etmek yetmez. Avrupa birliği düşüncesi büyük-orta-küçük ölçekte tüm uluslarca ortaklaşa kararlaştırılmış çabaların sürecinde tekrar ele alınmalı.

Avrupa devletlerinin farklı toplumsal sistemlere bağlı olması olgusu bir gerçekliktir. Bu tarihsel olgunun tanınması ve her ulusun özgürce bir toplumsal sistemi seçme mutlak hakkına saygı, düzgün bir Birleşik-Avrupa sürecinin önkoşuludur.

Belirli ülkelerde toplumsal ve siyasi düzenler geçmişte değişime uğradılar ve gelecekte de değişebilirler. Fakat bu değişim ayrı ayrı toplumların ve bu toplumların seçimlerinin kendi sorunudur. İç ilişkilere yönelik herhangi bir girişim ve devletlerin egemenliğini kısıtlayıcı her türlü müdahale-dostlardan, müttefiklerden, ya da başkalarından kabul edilemez.

Ülkeler arasındaki farklar ortadan kaldırılamaz. Çeşitli fırsatlarla dile getirdiğim gibi bu farkların elbette ki, farklı toplum tipleri arasındaki yarışmanın tüm insanlar için maddi ve manevi anlamda daha iyi yönlendirilmesi koşulu ile, lehte bile olduğu söylenebilir.

Perestroika'nın sonucu olarak bu dürüst, adil ve yapıcı yarışma ortamında SSCB yerini tam olarak alacaktır. Varolan tüm kusurlara ve gerilemelere rağmen biz kendi toplumsal sistemimizin asli güçlerinin farkındayız ve bunları kendi yararımıza ve Avrupa'nın yararına sunabileceğimizden eminiz.

Avrupa'nın "siyasi etki alanlarına" bölünmüş bir çatışma alanı, birilerinin 'ileri karakolları', askeri rekabetin nesnesi, bir savaş meydanı olarak kabul edilmesi gibi soğuk savaşın temel öncüllerinin arşivlere gömülme zamanı gelmiştir. Günümüzün karşılıklı bağımlı dünyasında, başka bir çağdan kalan jeopolitik kavramlar siyasal yaşamda tıpkı klasik mekâniğin yasalarının kuantum teorisi karşısında olduğu gibi kullanışsız hale geliyor.

II- Caydırıcılık Doktrininden Sınırlandırma Doktrinine

Yeni gerçekliklerin kavranması ve 20. yy.'ın son çeyreğine kadar gelişen Avrupa-içi ilişkilerin hareketinin doğrusal sürekliliğinin bu gerçekliklerle artık çakışmadığının anlaşılması bu düşünceyi doğurdu.

İlgili düşünce, bizim yani SSCB'nin ait olduğu ve yüzyıllarca en fazla bağlı kaldığı başlıca şu dünya parçasındaki yeni ilişki biçimlerini gerektiren iç iktisadi ve siyasi yapılanmamıza bağlıdır.

Ayrıca korkunç boyutlara varan silahlanma yükünün ve karşılıklı çatışma ortamının yalnızca Avrupa'nın normal gelişimini engellemekle kalmayıp aynı zamanda kendi ülkemizin iktisadi, siyasi ve psikolojik olarak Avrupa sürecinden uzak tuttuğu ve gelişimimize ket vurduğu olgusunu hesaba katıyoruz.

Bizim için zaten kendiliğinden her zaman önemliliğini koruyan, Avrupa siyasetimizi yeniden canlandırmaya yönelik kararlarımızı belirleyen yönelimlerimiz bunlardır.

"Ortak Ev'in" mimarisi, onu inşa etme yöntemleri ve hatta "Evin eşyalarına" ilişkin konulara Avrupa liderleri ile geçen son görüşmelerde değinildi. Başkan François Mitterrand ile Moskova ve Paris'te bu konu üzerine geçen konuşmalar verimli ve oldukça geniş kapsamlı oldu.

Tüm Avrupa'lı değerleri öne almak ve geleneksel güç dengeleri ile çıkar dengelerinin ikame edilmesini olanaklı hale getirmek için Avrupa'da uluslararası düzenin yeniden inşasının gerekliliği üzerine konuşacağım.

Fakat bu neyi içerir? İlk önce güvenlik meselesini inceleyelim.

Yeni düşüncelerin çerçevesinde, Avrupa'daki askeri kümelenmelere dış tehditlerin hedefine ve güvenlik-inşa sürecinde güç etkeninin önemine yaklaşımımızı eleştirel bir şekilde yeniden değerlendirmeye başladık. Bu yapılması kolay bir iş değildi ve bazı zamanlar çaba sarfetmek çok güçleşiyordu. Fakat bu çaba doğu-batı ilişkilerinde eylem-karşı eylem kısır döngüsünü ortadan kaldırmayı mümkün kılan kararlarla sonuçlandı.

Nükleer silahsızlanma alanında Sovyet-ABD ortak çabaları bu yönden birincil anlamda önemli rol oynadı. Avrupalı ülkeler INF anlaşmasını yalnızca desteklemekle kalmadılar; birçok ülke sonuçlarını daha ileriye taşıdı.

Viyana görüşmeleri silahların azaltılma sürecine dair temelde yeni bir evre açtı. Görüşmeler şimdiden yalnızca iki süper gücü değil, 23 ülkeyi içeriyor. AİGK (Avrupa İşbirliği ve Güvenlik Konferansı) sürecine katılan 35 ülke askeri alanda karşılıklı güven veren ölçüler geliştirmeyi sürdürüyorlar.

Üzerinde çalışılan iki süreç farklı iki konumda olmasına rağmen dolaylı olarak yakından ilgililer.

Avrupa'da barışı sağlayacak "Yabancılar" yoktur. Olamaz. Burada hepimiz eşit ortaklar durumundayız ve tarafsız, benzersiz durumda olan her ülke kendi payı ölçüsünde kendi insanlarına ve dünyaya karşı sorumluluğunu ifade ediyor.

"Avrupalıların Ortak Evi" felsefesi silahlı çatışma, başlıca askeri güçler olmak üzere her türlü güç kullanımı ve güç tehditi gibi olasılıkları devreden çıkarır, karşıt kamplar arası olsun, müttefikler arası olsun. Bu felsefe caydırma doktrini ile sınırlandırma doktrinin **ikâmesini** önerir. Bu bir sözcük oyunu değildir; yaşamın kendisinin harekete geçirdiği Avrupa gelişiminin mantığıdır.

Viyana görüşmelerindeki amaçlarımız iyi biliniyor. Biz iki ya da üç yıl içinde Avrupa'da silahlanma düzeyinin indirilmesi hedefini ulaşılabilir bir hedef olarak görüyoruz (ABD Başkanı da bunu destekliyor). Bu elbette ki asimetrilerin, dengesizliklerin eritilmesini içerir ve vurguluyorum: Her türlü asimetrilere, dengesizliklere ve çifte standartlara burada yer yok.

Aynı zamanda ilgili bütün ülkeler arasında kısa erimli nükleer sistemlerin görüşülme zamanı gelmiştir. Nihai hedef birbirleri ile savaşa niyeti olmayan Avrupalıları tehdit eden silahları tüm olarak ortadan kaldırmaktır. Bu silahlara kimin ihtiyacı var ki? Ve ne için?

Tercihler bellidir: Ya nükleer silah depoları ortadan kaldırılacak, ya da ne pahasına olursa olsun bulundurulmaya devam edilecek. Nükleer caydırıcılık stratejisi genel dengeyi zayıflatır mı, yoksa güçlendirir mi? NATO'nun ve Varşova Paktı'nın bu sorun özelinde konumlanışları taban tabana zıttır. Bununla birlikte farklılıkları dramatize etmiyoruz. Daha ileriye yol alabileceğimiz yol arkadaşları arıyoruz ve ortaklarımızı davet ediyoruz. Nükleer silahların ortadan kaldırılması sürecini adım adım yol alınacak bir süreç olarak görüyoruz. Nükleer silahların tam anlamıyla ortadan kaldırılacağı an ile aramızdaki uzaklık, Avrupalıların ortaklaşa kendi konumları ile çelişmeden katedebilecekleri bir mesafedir: Anti-nükleer ideallere bağlı bir SSCB ve minimum caydırıcılık kavramına bağlı bir batı diyoruz.

Bununla birlikte bu 'minimum' kavramının altında yatan ile nükleer caydırıcılığın saldırı yeterliliğine dönüşme sınırını araştırmak anlamlıdır. Bu yönden açıklığın olmayışı bir kuşku kaynağıyken yine de fazla belirsizlik vardır.

SSCB'nin, ABD'nin, İngiltere'nin, Fransa'nın ya da nükleer silahları barındıran tüm ülkelerin uzmanları niçin bu sorunu derinliğine tartışmıyorlar? Onlar ortak bazı açılımlara ulaşırlarsa, sorun siyasi anlamda çok daha kolaylaşacaktır.

NATO ülkeleri bizimle kısa-erimli nükleer silahlar üzerine görüşmeye hazır olduklarında müttefiklerimize danışarak elbette ertelemeksizin kısa-erimli nükleer füzeler üzerinde çok daha ileri, tek taraflı indirimler yapabiliriz.

Viyana görüşmeleri çerçevesinin dışında SSCB ve öteki Varşova Paktı ülkeleri şu an bile, tek taraflı olarak Avrupa'daki silahlı güçlerinde ve silahlanmalarında indirime gidiyorlar. Onların yapıları ve güçleri akılcı yeterlilik savunma doktrinine göre biçimleniyor.

Bu doktrin-gerek silah ve asker sayısı açısından gerekse dağılım, eğitim ya da tüm askeri faaliyet açısından olsun-önemli ölçüde saldırı hazırlamaya dair fiziksel olasılıkları devreden çıkarır.

Bu yıl askeri harcamalarda büyük indirim yaptık. SSCB Yüksek Sovyeti'nde belirttiğimiz gibi, koşulları ölçüsünde 1985 itibarıyla ulusal gelir içindeki savunma payında keskin bir indirime yönelmeyi düşünüyoruz. (% 30-50)

Savunma endüstrisini ciddi olarak dönüştürmeye başladık. AİGK sürecinde yer alan bütün ülkeler bu sorunla bir şekilde yüz yüze gelecekler. Düşünce ve deneyim alışverişi yapmaya hazırız.

Avrupalı parlamenterleri yani, bu parlamentodan tüm Avrupa'yı selamlarken, silahsızlanma olgusuna açık ve basit yaklaşımlarımızı bir kez daha yinelemek istiyorum. Yaklaşımlarımız yeni düşüncenin ürünüdür ve SSCB Halk Temsilciler Meclisi'nin Kongre kararında tüm halklarımız adına yasalar nezdinde temin edilmiştir:

— Bizler yüzyılın bitiminde tüm nükleer silahların ortadan kaldırıldığı, nükleer silahlardan arınmış bir dünyadan yanayız.

— Kimyasal silahların en erken tarihte, tam anlamıyla ortadan kaldırılması ve bu tür silahların gelişimine meydan veren üretim kaynaklarının kurutulmasından yanayız.

— Askeri güçlerin başka ülkeler üzerinde saldırı maksatlı olarak kullanımını ortadan kaldırmak için konvansiyonel silahlarda köktenci bir indirim ve silahlı güçlerin akılcı savunma ile yetinilecek düzeye getirilmesinden yanayız.

— Başka ülkelerin topraklarında bulunan tüm yabancı askerlerin geri çekilmesinden yanayız.

— Her türlü uzay silahlarına kesin olarak karşıyız.

— Askeri blokların ortadan kaldırılmasından ve tatsız süprizleri dışlayan güvene dayalı bir ortamın yaratılması için karşıt bloklar arası derhal siyasal diyalog geliştirilmesinden yanayız.

— Silahsızlanma ile ilgili konular üzerinde varılan anlaşmalara tutarlı anlamlı bir şekilde uyulmasından yanayız.

III- İşbirliği Olanakları

"Ortak Avrupa Evi'nin" temeli güvenlikse, çok yönlü işbirliği, onun yükü-omuzlayan yapısını oluşturur.

Geçmiş yıllarda ülkelerarası yoğun diyalog-iki taraflı, çok taraflı olmak üzere- Avrupa'da ve dünyada yeni durumun habercisi oldular. Her türlü anlaşmalar ve sözleşmeler dizisi oldukça gelişti-

rildi. Çok farklı alanlarda resmi anlamda müzakereler yaşamın doğal uzantıları haline geldiler.

İlk görüşmeler, NATO ile Varşova Paktı, Avrupa Konseyi ile KİYK (Karşılıklı İktisadi Yardımlaşma Konseyi) ve Doğu Avrupa'dan, Batı Avrupa'dan adını anmadığım türlü siyasi ve kamu örgütleri arasında oldu.

Avrupa Konseyi Parlamenter Meclisi Strausburg'da yer alıyor. Eğer ilişkilerimiz gelişir ve düzenli bir hal alırsa Fransız hükümetinin rızasıyla burada genel bir konsolosluk açmaya yönebiliriz.

Kuşkusuz parlamentolar arası bağlar AİGK sürecine daha fazla dinamizm katması açısından çok büyük önem taşıyor. Önemli bir adım daha yeni atıldı, 35 ülkenin parlamento başkanlarının ilk görüşmesi geçen sene Varşova'da oldu.

Avrupa Parlamentosu ile olan ilişkilerimizi çok önemsiyoruz.

İki sene içinde Helsinki'de düzenlendiği gibi, bir ikinci konferansın gerekliliği gittikçe aciliyetini arttırıyor. Avrupa ülkelerinin, ABD'nin ve Kanada'nın günümüz kuşağı liderleri ile en çok bastıran sorunlar dışında, 21. yüzyılın Avrupa Topluluğunu oluşturmaya giderken, ardarda safhaların kavranışına dair tartışma zamanı gelmiştir.

"Avrupa Evi'nin" iktisadi yönüne ilişkin olarak da Atlantik'ten Ural'lara kadar uzanacak, doğu ve batı parçaları arasında büyük anlamda karşılıklı bağlantının olduğu, oldukça geniş bir iktisadi alan oluşturmaya yönelik şu an hemen olmasa bile içten beklentilerimiz var.

Sovyetler Birliği'nin daha açık bir ekonomiye geçişinin bu anlamda temel önemi var. Bu durum yalnızca kendi açımızdan ulusal ekonominin verimliliğinin artmasını ve tüketici taleplerinin karşılanmasını sağlamakla kalmayıp aynı zamanda doğu-batı ekonomileri arasında karşılıklı bağımlılığı arttıracak ve nihai anlamda Avrupa ilişkilerinin bütün bileşimini hatırı sayılır anlamda etkileyecektir.

Bütün Avrupa'yı kateden bir demiryolu, yeni teknolojiler ve donanımlar geliştirilmesi, güneş enerjisinden yararlanılması nükleer artıkların işlenip arıtılması, nükleer güç istasyonlarında emniyetin artırılması, optik teller aracılığıyla ek bilgi nakli için ortak Avrupa programı ve bir Avrupa uydu iletişim sistemi benzeri tasarımlar doğu ve batı Avrupa için eşit ölçüde önem taşıyorlar.

Geniş bir televizyon şebekesi önerisinin geliştirilmesi fevkalade ilgi çekicidir. Belli ülkelerde yürütülen bu çalışma "Avrupa Evinin Donanımını" sağlamada büyük gelecek vaad ediyor. Doğal olarak daha kusursuz ve daha az maliyeti olan uygulama tercih edilir.

Paris'te 1985'te Başkan Mitterand ve ben uluslararası deneysel termonükleer reaktörlerin geliştirilmesi düşüncesini ileri sürdük. Sözü edilen şey çevre kirliliğine yolaçmadan, tükenmez bir enerji kaynağı olabilir. Sovyetler Birliği, Batı Avrupa ülkeleri, ABD, Ja-

ponya ve diğer ülkelerin bilimsel araştırma potansiyellerini birleştirmelerinin bir ürünü olan bu tasarım pratik anlamda araştırılma sürecine giriyor. Bilim adamlarının tahminlerine göre bu yüzyılın sonunda böylesi bir reaktörün inşası mümkün olacak. Bilimin ve mühendislik sanatının en büyük başarılarından biri olacak olan bu reaktör Avrupa'nın ve tüm dünyanın geleceğine hizmet edebilecek.

Doğu ve Batı Avrupa arasındaki iktisadi uzlaşmanın niteliğini büyük oranda batılı bölgesel kurumlar belirleyecek-Avrupa Topluluğu ve Avrupa Serbest Mübadele Birliği (EFTA) bir tarafta ve Karşılıklı İktisadi Yardımlaşma Konseyi (CMEA) diğer tarafta.

Batı Avrupa'daki bütünsel süreçlerin yeni bir nitelik kazandığı konusunda hiçbir şüphemiz yok. Yakın bir gelecekte birleşik bir Avrupa pazarı oluşumu olasılığını düşünürken fazla iyimser davranmış olmuyoruz.

Ayrıca KİYK, birleşik pazarın oluşumu konusunda bizler bayağı geri kalmamıza rağmen, ilerleme kaydetti. KİYK'in kendi yapısındaki içsel dönüşümlerin hızı önümüzdeki yıllardaki gelişmeleri birçok yönden belirliyor. Tek tek sosyalist ülke ile AT arasında olabileceği gibi KİYK ile AT arasında ilişkiler geliştirilebilir.

Asıl önemli olan Birleşik Avrupa iktisadi alanı oluşum mantığına, iki farklı biçimin birlikte uyabilmeleridir. Sovyetler Birliği için bir sonraki adım, ülkemizle AT arasında ticari ve iktisadi anlamda bir anlaşmadır. Birleşik Avrupa'nın çıkarlarından yola çıkarak edindiğimiz bakış açısı ona verdiğimiz önemi güçlendiriyor.

Doğal olarak AT ile olan ilişkilerimizi, diğer ülke ya da kurumlarla olan ilişkilerimize bire bir denk düşürmek gibi bir niyetimiz yok. Avrupa Serbest Mübadele Birliği'ne (ASMB) bağlı ülkeler bizim için güvenilir ve uzun dönemli ortaklardır.

KİYK ve ASMB arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi ve çok taraflı işbirliğinin, yeni bir Avrupa inşa etmede olduğu gibi bir kanal olarak kullanımı üzerine bir şeyler söylemek doğru olabilir.

"Ortak Avrupa Evi" çevre kirliliğinden arındırılmalıdır. Yaşam bizlere acı dersler verdi. Avrupa'da çok ciddi çevre sorunları ulusal sınırları çoktan aştı. Bölgesel çevrebilim güvenlik sistemi oluşturmak büyük aciliyet taşıyan bir konudur. Birleşik Avrupa oluşum sürecinin bu son derece öncelikli alanda çok çabuk gelişeceği güçlü bir olasılıktır.

Bu yönde ilk adım uzun dönemli kıtasal bir çevre programı üzerinde inceden inceye bir çalışma yürütülmesi olabilir. BM'de acil çevre yardım merkezi kurulması önerimiz biliniyor. Uyarım ve gözlem sistemine sahip böylesi bir merkez ya da araç Avrupa için tamamen gereklidir. Olasılıkla Birleşik Avrupa çevre bilim araştırma ve uzmanlık kurumu ve gelişme sonucunda bağlayıcı kararlar alabilecek güçte bir yapı kurulması üzerinde düşünülmeye değer bir konu.

Viyana görüşmesinden çıkan bir karar uyarınca, 35 ülkenin çev-

re sorunlarını pratik düzlemde tartışacakları bir forum Sofya'da bu yılın sonbaharında düzenlenecek.

İnsanoğlu bazen yılda yüzlerce, binlerce insan hayatına mal olan doğal afetler ve teknolojik felaketler sonucu gittikçe artan kayıplar veriyor.

Bu global tehditle mücadeleye yönelik büyük-ölçekli tasarımlarımız var. SSCB Bilimler Akademisi yer sarsıntıları tahmini üzerine çalışacak bir enstitü kurdu ve dünyanın dört bir yanından bilim adamlarını büyük şehirlerin güvenlik sorunuyla ilgili, kuraklık ve diğer iklimsel felaketlerin tahminine ilişkin bilimsel bir üs kurulmasında yer almaya çağırdı.

Birleşik Avrupa oluşum sürecinde insani öz belirleyicidir.

Askeri anlamda sınırlamalara gidilebildiği ama insan hakları ihlallerinin de olabildiği bir dünyada emniyette olunamaz. Biz kendi adımıza nihai olarak ve geri alınamaz şekilde bu sonuca vardık.

Viyana görüşmesinde alınan kararlar bu anlamda içten bir atılımı vurguluyor. Avrupa ülkelerinin çok farklı ölçülerde işbirliği için ortak eylem programı ayrıntılı olarak planlandı. Doğu-Batı ilişkilerinde geçmişte aşılamaz engeller olarak dikilen birçok sorun üzerinde anlayış birliğine varıldı.

Birleşik-Avrupa süreci için güvenilir yasal dayanaklar döşendiğinden kesin olarak eminiz. "Ortak Avrupa Evi"ni yasalar yönetiminde bir toplum olarak tasarlıyoruz ve kendi adımıza bu yönde hareket etmeye başladık.

SSCB Halk Temsilciler Meclisi Kongre kararı şöyle diyor: "İnsan hakları evrensel beyannamesi, Helsinki sözleşmeleri ve Viyana görüşmelerinde varılan anlaşmalarda içerilen evrensel standartlar ve ilkelere dayanarak ve kendi iç yasalarını onlarla aynı doğrultuda ele alarak, SSCB yasaların egemenliğinde devletlerin oluşturulacağı dünya toplumunu yaratmaya katkıda bulunacaktır."

Burada da Avrupa bir örnek olabilir. Doğal olarak onun uluslararası yasal bütünselliği ülkelerin özgül, ulusal ve sosyal yönlerini birleştirir. Evrensel olarak tanınmış ilkeler ve standartlar olmasına karşın, her Avrupa ülkesinin, ABD'nin ve Kanada'nın insani anlamda kendi yasaları ve gelenekleri vardır.

Bir çalışma grubu oluşturup ya da "karşılaştırmalı insan hakları hukuku" benzeri bir Avrupa Enstitüsü kurarak insan hakları üzerine varolan yasalar arasında karşılaştırma yapmak büyük olasılıkla faydalı olacaktır. Toplumsal sistemler arasındaki farklar gözetilirse büyük olasılıkla yaklaşım birliği sağlanamayacaktır. Fakat Viyana, en son Londra ve Paris Konferansları gösterdi ki ortak görüşler ve ortak yaklaşımlar varolabilir ve artırılabilir.

Bu durum Avrupa'nın yasal çerçevesini yaratma olasılıklarını konuşmamızı sağlar. Paris'te insan hakları forumunda SSCB ve Fransa bu insiyatifin ortak yaratıcıları durumundaydılar. Federal Almanya, Avusturya, Macaristan, Polonya ve Çekoslovakya

da desteklediler.

Kültürel işbirliğinde anlamlı bir açılım toplumsal bilimler alanında daha derin bir etkileşim ve yeni düzeyde bilgi alışverişi gerekmektedir. Kısaca ortaya koymak gerekirse, Avrupalıların birbirlerini daha yakından tanıma süreci güçlendirilmelidir. Yüzler, binler değil de yüzlerce milyon insanla ilişki kurmayı olanaklı kıldığı için, bu anlamda televizyonun özel bir rolü vardır.

★ ★ ★

Avrupalılar önümüzdeki yüzyılın getireceği sorunları yalnızca kendi güçlerini seferber ederek karşılayabilirler.

Bizler bir Avrupa'ya gereksinim duyulduğundan kesin olarak eminiz-Barışın ve demokrasinin varolduğu, farklı bütün yönlerini koruyan, ortak insani ideallerin üzerinde yükselen, dünyanın diğer ülkelerine elini uzatabilen gelişmiş bir Avrupa.

Perestroika Sovyet toplumunu temelden yenileme hedefi ile birlikte Avrupa'nın tam anlamıyla bu yönde gelişmesini amaçlayan politikamızı önceden belirler. Perestroika ülkemizi değiştirip başka başka sınırlara sürüyor.

Bu yola kesin ve geri dönmemecesine girdik. SSCB Halk Temsilciler Meclisi Kongre kararı olan, "SSCB'nin iç ve dış politikası üzerine ana yönler" belgesi, halkların tarafında, bizim kendi seçimimizi perestroika'nın yolunu onaylamıştır.

Bir kez yola çıkılmıştır. Sizler, sizlerin devletleri, parlamentoları ve halkları yakında geçmişle kıyaslandığında tamamıyla farklı bir sosyalist devletle karşılaşacaksınız.

Bunun sağlıklı bir etkisi olacaktır.

Çev: **Tarık Tayfun**

Sinn Fein Başkanı Gerry Adams ile Görüşme

Billy Fletcher Jr.

Monthly Review No: 41/1 Mayıs 1989

Yakın zamanda, İngiltere'de, İngiltere'nin İrlanda'nın 6 bölgesinin işgali üzerine yapılan bir konuşmada Derry Sinn Fein şehir meclisi üyesi Mitchel McIaugnin şöyle demiştir: "İngiliz sosyalistleriyle konuştuğumda bir miyopluk, özellikle de İrlanda ve İngiltere'nin İrlanda'ya karışmasının tarihsel rolü üzerine bir körlük olduğunu gördüm." Ne yazık ki, bu körlük sadece İngiltere soluna özgü değil. ABD'de sol, İrlanda ulusal bağımsızlık hareketini kavrama ve ona destek verme konusunda en iyimser tanımlama ile tutarsızdır. Her ne kadar İrlanda kökenli Amerikalılar arasında bir dayanışma mevcutsa da, bu bir Sol hareket değil, aksine sola düşman eğilimlidir.

İrlanda direnişini kavrayamamaktan dolayı, ABD solundaki birçok kişi, İrlanda'nın devrimci solu Sinn Fein içindeki dinamik değişimlerden haberdar değil. Son altı yıl içinde, ulusal bağımsızlık cephesi ve devrimci sosyalist siyasi parti karışımı bu örgüt, yalnızca silahlı mücadeleye destek veren bir grup olmaktan, 'Armalit ve Oy'(*) sloganının versiyonlarını tanımlayan çok yönlü bir örgütlenmeye dönüştü.

Bill Fletcher, Jr.: Afro-Amerikan birliği organizatörü ve sosyalist dergi **'Forward Motion'**ın yardımcı yazı işleri müdürü. **BF-Jr., bu röportajı gerçekleştirme olanağı verdiği için Sinn Fein'e teşekkür eder.**

(*) 'Armalit ve oy' Sinn Fein'in lideri Danny Morrison tarafından 1981 parti kongresinde ortaya atılmış bir slogandır. Morrison bu konferansta partinin seçimler konusundaki çekimserliğinin sona ermesini ve oy pusulasını ve silahı desteklemesini istemişti. Armalit, IRA gönüllülerinin kullandığı standard tüfektir.

1980'li yılların sonlarındaki Sinn Fein, İngiltere işgaline karşı geniş bir direniş kurmakta. Bunu çok önemli bir noktada yapıyor; İngiltere'de Thatcher rejiminin son dönemde kişi özgürlüklerine karşı uyguladığı sıkı tedbirler de bunun bir kanıtı. Parti, gelişiminin bir aşaması olarak, tam anlamıyla tüm İrlanda'yı kapsaycak bir politik organizasyon olma çalışmalarında. Böyle yaparak yalnızca İngiltere emperyalizmini değil, aynı zamanda sözde İrlanda Cumhuriyeti'ndeki yeni sömürgeci rejimi de karşısına alıyor. Ki İrlanda Cumhuriyeti Thatcheristlerden önce baskıcı anti-Sinn Fein yasaları çıkarmıştı.

İrlanda'da yaşanan politik nutukları değiştirme çabalarının bir parçası olarak, Sinn Fein kuzeydeki ulusçu (Katolik) gruptaki diğer büyük siyasi parti olan Sosyal Demokrat Emek Partisi (SDEP) ile ikili görüşmelere başladı. SDEP'in Sinn Fein'e karşı uzun süredir varolan düşmanlığı ve SDEP'in ABD'deki Liberal Demokratik Parti orijinli İrlanda-ABD lobisine bağlılığı gözönüne alındığında bu görüşmeler olağanüstü idi.

Yakınlarda yapılan özel bir röportajda, Sinn Fein başkanı Gerry Adams, bu görüşmeleri ve Kuzey İrlanda'daki diğer gelişmeleri değerlendirdi. Dinamik ve neşeli bir karaktere sahip olan eski Belfast İRA komutanı Gerry Adams, söyleşi boyunca zaman açısından çok cömert, görüşlerinde de çok samimi olduğunu gösterdi. Röportaj 1988 Eylül'ünde, Sinn Fein'in Fall Road'daki Kuzey Belfast ofisinde gerçekleştirildi. Kömürlükle siyasi kampanya merkezi arasında bir yer havasındaki bu ofis/yalnızca İngilizler'in 'düşük yoğunluklu savaş durumu' diye adlandırdıkları bir çevrede varolabilecek bir politikayı sembolize etmekte. Daha açık bir deyişle, halen sürmekte olan ulusal bağımsızlık direnişinin sembolü.

Bill Fletcher: SDEP ile başlattığınız diyalogla ilgili bazı temel sorularla başlamak istiyorum. Sinn Fein'in bu görüşmelerdeki amacı neydi? Bir şekilde anlaşmaya varma çabası var mıydı, yoksa yalnızca bir diyalog başlatma amacı mı güdülüyordu?

Gerry Adams: Sanırım konuyu anlayabilmek için işin temelini anlatmam gerekli. Her şeyden önce SDEP İrlanda'daki egemen çevrenin temsilcisi ve 26 bölgedeki (İrlanda Cumhuriyeti) Fianna Fail hükümeti gibi sürekli olarak IRA ve Sinn Fein'i suçluyordu ve silahlı mücadeleyi ahlaki suç olarak niteleyerek siyasi saldırılarını sürdürüyordu. Biz, buna karşılık silahlı mücadeleye karşı olanların, bunu yaratan koşulların karşısında yerini alıp, bunların sona ermesi için ellerinden geleni yapmaları gerektiğini söylüyorduk. Silahlı mücadeleye saldıranların yeni bir alternatif sunmaya niyetli olmadıklarını göstermeye çabaladık.

İkincisi, biz mücadelemize faydalı olabilecek, çeşitli noktalarda anlaşmaya açık olan, mümkün olan her güçle birleşmek istiyorduk. Sürekli olarak, Sinn Fein'i toplumdan soyutlama çabaları olduğunu ve bunların arkasında İngiltere'nin bulunduğunu anlamanız gerekiyor. Biz bu soyutlanmayı kırmak istedik.

Geçen yılın sonlarında bir üçüncü parti geldi ve bizim (Sinn Fe-

in'in) ve SDEP'in biraraya gelerek adil bir çözüm için strateji belirlemek için görüşmeler yapmamızı önerdi. Biz olur dedik, çünkü bizim herkesle görüşmek gibi bir ilkemiz var. SDEP de evet dedi. Biz bu görüşmelerin halka açık olmasında ısrar ettik. Düşündük ki, bu demokratik hakları tekrar gündeme getirmekte ve ulusal bağımsızlığının yeniden masa taşı tartışmaya alınmasında önemli olacaktı. Bu münazaralara girmekle Sinn Fein'in etrafına örülmüş olan duvarı yıkmak ve direnişimizin geleceğine ilişkin oluşmuş yanlış düşüncelerle kamu genelinde savaşmak istedik.

BF: Ne gibi zorluklarla karşılaştınız?

GA: Sinn Fein tarafından yayınlanan, SDEP ile yapılan görüşmeleri içeren dökümanlarda gördüğünüz gibi bazı büyük sorunlar vardı. Öncelikle, ki bundan başka kimseye söz etmedim, SDEP ve biz farklı çalışma tarzlarına sahibiz. Sinn Fein kollektif temel üzerine çalışır. Örneğin, görüşmeler için çağrı aldığımızda, ulusal lider grubu konuların üzerinden geçti ve daha sonra SDEP ile görüşmelere girmeye karar verdik. SDEP'te ise daha değişikti. Üyelerinin birçoğu, görüşmeden ilk kez gazetede haber olarak okuduklarında haberdar oldu. Bunun büyük sorunlara neden olduğu inancındayım çünkü bizimle görüşme kararını veren SDEP başkanı John Hume oldu. Oysa partideki bazı grupların görüşme konusunda mutlaka görüşleri alınmalıydı. SDEP'ten öneriler geldiğinde bunları alıp grup içinde yoğun görüşmeler yapıyorduk. Bu yüzden konuştuğumda bu tartışmalar nedeniyle kendime güvenim tamdı.

Ayrıca İngiltere'den yoğun bir 'kara propaganda' yapılması gibi ciddi bir sorun vardı. İngilizlerin bu yoğun çabası Cumhuriyetçi hareketi şaşırtmak ve çeşitli anlaşmazlıklar olduğunu göstermeye çalışmayı amaçlıyordu.

Bu sorunların yanı sıra iki parti arasında İrlanda üzerinde İngiltere'nin rolü hakkında büyük bir ihtilaf vardı. SDEP'in görüşüne göre İngiltere, İrlanda üzerinde tarafsız bir role sahipti; İngiltere artık İrlanda'yla eskisi gibi ilgilenmiyordu ve bu da silahlı mücadelenin gerekliliğini ortadan kaldırmaktaydı. Oysa bizim görüşümüze göre İngiltere halen İrlanda üzerinde emperyalist bir hak kullanmakta ve halen İrlanda'da kilit ilgi alanları bulunmakta. Ve inanıyoruz ki, İngiltere'nin 6 bölgedeki (Kuzey İrlanda) silahlı işgali ve bunun ulusçu halk üzerindeki etkisi göstermektedir ki, İngiltere bir 'tarafsız rol'e sahip değildir. Dürüst olmak gerekirse, bu konuda anlaşamadık ve diğer konuları tartışmak için hazırlandık, ancak SDEP bu sorunu gündemde tutmakta ısrar etti.

Gündeme gelen bir başka sorun da 'royalist veto'. Şunu aklınızdan çıkarmayın ki kraliyet taraftarları, bölge, gerçek çoğunluğu azınlık haline getirecek şekilde kurulduğu için bugün çoğunluktadır. Protestanların kraliyetçi bakış açılarını korumaları ve İngiltere'ye bağlı kalmalarını sağlamak için bir ayrıcalık sistemi geliştirilmiştir. Bu belki de sizin ülkenizdeki beyazların konumuna benzer bir durum olarak tanımlanabilir. Kraliyetçilere ulusal ba-

ğımsızlık hakkında veto hakkı verilmesinin anti-demokratik olduğunu savunuyoruz. Kendi kaderimizi tayin hakkına sahip olmaya çabalarken, buna Protestanlar da dahil olmalıdır elbette ancak bağımsızlığımızı veto etme hakkına sahip olmamalıdırlar. Onlar yapay bir çoğunluktur.

BF: Öyleyse bu noktada ne gibi bir aşamadasınız? Görüşmeler sonuçlandı mı?

GA: İki taraf da şu an hazırladıkları raporların dağıtımını yapıyorlar. John Hume de ben de bir münazara istedik ve bu gerçekleşti. Biz, kendi raporumuzda onların bazı görüşlerine yer verdik. Ve bazı Dublin gazeteleri iki tarafın da görüşlerini yayınladı. Şimdilik tartışmaları bitirdik, iki taraf da 'tartışmaları şimdilik sona erdirdik' dedi. Bazı sonuçlara vardık. SDEP-Kuzey'deki ulusçu (Katolik) nüfus sorununun 'kendi kaderini tayin edenlerin' gündemi olduğunu kabul etti. SDEP-ana sorunun İngiltere'nin İrlanda'daki varlığı olduğunda da fikir birliğine vardı. Yani, bir ilerleme kaydedildi ve gelecekteki tartışmalara temel olacak bazlar da bu anlattıklarım. Bir başka nokta da şu ki, İngiltere eğer SDEP'i herhangi bir şekilde bölgedeki (K.İrlanda) İngiliz yönetimine getirecek olursa SDEP ileride sorunlarla karşılaşacaktır. SDEP, İrlanda halkının önündeki iki ana sorunun kendi kaderini tayin hakkı ve İngiltere'nin varlığını sona erdirme olduğunu kabul etti.

Bu münazaralar, Sinn Fein'in halkın gözündeki yerini belirlemesi için de yararlı oldu. Bizim görüşlerimizden habersiz birçok insan vardı ve bu münazaralar sırasında bunları okudular. İngiltere'nin tarafsız olduğunu savunan SDEP'le ilgili sorunları da gördüler. Daha ileride yine görüşmeler sürer mi bilmiyorum ama bizim bu konuda kapımız her zaman açık.

BF: Son belirttiğiniz noktada, bu konuşmaların SDEP bazında etkisi olduğunu mu söylemek istiyorsunuz?

GA: Buna kategorik bir cevap veremem. Kesin bir şey söyleyemem. Bir takım etkileri olmuş olması gerekir. Örneğin SDEP şehir meclisi başkanı, üyelere Sinn Fein ile kooperasyona girmemelerini söyledi. Bundan bir kaç gün sonra John Hume ve ben buluştuk. Böyle bir karar, John Hume ve ben buluşuyorken nasıl uygulanabilir?

BF: Sizin bazınızda durum nedir? ABD'de, bu görüşmelerle ilgili sözler yayıldığında Sinn Fein içinde SDEP'le buluşmaya muhalif olanlar bulunduğu ve bu görüşmelerin amacının silahlı mücadeleyi sona erdirme olduğu hakkında yoğun iddialar vardı. Bu iddiaları nasıl değerlendiriyorsunuz?

GA: Bu da İngiltere'nin 'kara propagandasının' bir parçası. Ne IRA'da, ne de Sinn Fein'de bu konuda hiçbir görüş ayrılığı olmadı. Ancak, bu ortamın parti bünyesinde olmayanların akıllarını karıştırdığı söylenebilir. Bu şaşkınlık bile büyük boyutlarda olmadı. Aslında bu görüşmelerle Sinn Fein'in konumunun güçlendiğini söyleyebilirim. İngiltere'nin yıllardan beri yaptığı pro-

pagandanın değişmez, tekrarlanıp duran bir teması da Cumhuriyetçi harekette bölünmeler, gruplaşmalar olduğudur.

Bu doğru değil. Biliyorsunuz, 1970'lerde Cumhuriyetçi harekette İşçi Partisi'nin ortaya çıkmasına neden olan temel ideolojik ayrılıklar vardı. ('Resmi Sinn Fein' diye adlandırılan İ.P. 1972'de silahlı mücadeleyi terketmiştir). Seçimlerden sonra da önemsiz bir bölünme olmuştu.

BF: Konuyu değiştirip, ulusal siyasi parti olarak Sinn Fein'in rolü üzerine biraz konuşmak istiyorum. Dublin'deyken, partinin yardımıyla başlatılan uyuşturucu karşıtı kampanyadan çok etkilendim. Öğrenmek istediğim şu, parti 26 bölge'deki aktivistleri nasıl değerlendiriyor?

GA: Biz ulusal siyasi mücadeleyi geliştirmek istiyoruz. Öncelikle şunu belirtmem gerekiyor. 26 bölge yeni sömürge tarzı bir devlettir. İngiltere'nin buradaki (Kuzey'deki) varlığı, Güney'deki politikayı etkilemektedir. Dublin yönetimi, İngiltere'nin ikinci dereceden ortağı gibidir.

Uzun bir süre, Cumhuriyetçi hareket 26 bölge için bir strateji veya alternatif politika üretemedi. Doğal olarak, hareket Kuzey'deki duruma yoğunlaştı, ancak 26 bölgedeki halkın mücadelesiyle ulusal bağımsızlık mücadelesini birleştiremedi. Bu, Cumhuriyetçi hareketin kabul etmek zorunda olduğu sorunlardan biriydi. Ayrıca, güçleri genişletmek gereğini duyduk, direnişi tekelimize alamayız.

Dublin'deki uyuşturucu karşıtı kampanya, belirttiğim çizgilerde doğrudan 26 bölgedeki çalışmalarımızı değiştirme ve geliştirme çabalarımızdan doğmuştur. Uyuşturucu Karşıtı Endişeli Aileler (Concerned Parents) (Dublin'de uyuşturucu sorununa dikkat çekmek için kurulmuş kitle organizasyonu) soruna parmak basmada oldukça başarılı olmuştur; hatta bazı bölgelerde (işçi sınıfı imar bölgeleri) uyuşturucu trafiğini sona erdirmiştir. Bazı durumlarda İrlanda egemen çevrelerinin soruna eğilmesini sağlamıştır. Ancak son günlerde, egemen çevre güçleri uyuşturucu satıcıları yerine organizasyonla ilgisi olanlara saldırmaya başlamıştır.

BF: Bu çalışma çok etkileyici; beni şaşırtan bir başka şey de-bunu ABD'den gelen herhangi biri gibi söylüyorum- insanların bilinç düzeyi beklediğim gibi çıkmadı. Ben Kuzey'deki direnişin daha farkında ve onu destekliyor olacaklarını sanıyordum. Ancak duyarsızlaşmış gibiler.

GA: Açlık grevine hazırlanıyorken, Christy Moore (İrlandalı halk şarkıcısı) ABD'deki insanların Kuzey'de neler olup bittiği hakkında Dublindekilerden daha fazla şey bildiğini anlatan bir şarkı söylemişti. Sanıyorum bunun birkaç nedeni var. Bölünme Güney'i etkiledi. Bölünmeden sonra, İngiltere ile anlaşmaya karşı direnenler sert bir biçimde susturulduğunda, Güneyliler Özgür ülke yöneticilerinin Kuzey'e karşı tutumlarını hoşgörmüşlerdi. 1960 sonlarında, sizin hareketinizden ilham alarak, Kuzey'de insan hakları hareketi başladı ve sert bir şekilde durduruldu. Bu duruma

Güney'den büyük bir tepki geldi ve bu tepki 26 bölge yeni sömürgeci yönetimini çok korkuttu çünkü bu tepki adadaki-Güney ve Kuzey'de- tüm siyasi durumu alt üst edebilecek potansiyele sahipti. Bu noktada, ortada Sinn Fein ve Kuzey'deki direniş hakkında yanlış bilgiler ve yalanlar dolaşmaya başladı. Cumhuriyetçi hareketin, Güneyde, Kuzey'deki direnişten kaynaklanan tepkinin üzerine gidememesi sorunu derinleştirdi. Biliyorsunuz, Cumhuriyetçi hareket, Kuzey'de olanlar hakkında Güneyli halktan destek görüyordu. Ancak bu destek hiçbir zaman Güney'deki halkın direnişine aktarılamadı ve onunla birleştirilemedi. Bir başka nokta da, iki büyük partiden biri olan Fienna Fail İngiltere'yle işbirliğine girmesine rağmen ulusçu olduğunu iddia etmekte. Ne yazık ki, Güney'de bazı insanların Kuzey'deki silahlı direnişle ilgili rahatsızlıkları var. Bu da karşımıza çıkan sorunlardan biri. Güney Afrika'daki silahlı direnişi destekleyen bazı Güneyli ilericiler bile aynı direnişin burada olmasından rahatsızlar. Hareketimiz ancak son birkaç yıldır Güney'de varolan potansiyele dikkati yoğunlaştırabildi. Tespitiniz çok doğru ve bu konuda sonunda bir şeyler yapabildiğimiz konusunda güvenliyim.

BF: Son yıllarda İrlanda'da boşanma ve kürtaj hakkı üzerinde iki büyük kampanya oldu. Bunlar, ABD'de oldukça ilgi çekti. Bu kampanyalar, Sinn Fein'in bu kampanyalarda aldığı tavır ve ne gibi reaksiyonlar oluştuğu hakkında görüşlerinizi açıklar mısınız?

GA: Bu iki konu Partimizce çok farklı ele alındı. Bunun temel demokratik hak olduğunu savunarak boşanma lehine tavır aldı. Kürtaja gelince, kürtajın karşısında olduk. Parti olarak, kürtaj olacakları suçlama çabalarına da karşıyız. Ayrıca, kadınları kürtaj olmaya zorlayan cinsel eğitim ve doğum kontrol yöntemlerinin eksikliği gibi politika ve uygulamalara da karşıyız. Aslında bizim kürtaj konusundaki tavrımız, İrlanda'daki partilerin hepsinden daha ilerici bir tavırdır. Kürtaj konusu gündemdeyken Parti içinde büyük bir tartışma yapıldı. Parti, kadınlar ve kadınların ezilmesi konusundaki tavrını değiştiriyordu. Parti üyeleri bu konuda çok daha duyarlı davranıyordu. Bu değişimin tam ortasında, kürtaj üzerine bu tartışma gelişti. Bu tartışmanın sonunda da yukarıda belirttiğim karar alındı.

Bu konuda İrlanda dışındaki Sol güçlerle birtakım sorunlar yaşadık. Sanırım bunu, bize karşı kültürel-emperyalist bir tavır aldılar diye tanımlayabiliriz.

BF: Yani

GA: Yani, bizim İrlanda'da sahip olduğumuz kültürü algılayamadılar. Bazıları, İrlandalıları doğuştan muhafazakâr diye tanımlama eğilimindeydi. Bu doğru değil. Kültürümüz, bir sürü insanı kürtaj karşıtı yapmıştır. Ve biz bu konudaki tavrımızla, İrlanda'da bazılarına göre aslında kürtaj yanlısı olduğumuzu ortaya koymaktaymışız.

BF: Sizin tavrınız nasıl kürtaj yanlılığı olarak algılanabilir?

GA: Çünkü biz kadınları kürtaj olmaya iten koşullara karşıyız.

Yüzlerce kadın, buradaki kürtaja gerek bıraktırmayacak servislerin eksikliğinden dolayı İngiltere'ye kürtaj olmaya gitmek zorunda. Biz böyle bir ikiyüzlülüğe karşıyız. İnsanlar hem kürtaja karşı çıkıyor, hem de kadınların bu aşamaya gelmemesi için neler gerektiğini söylemiyor. Yine aynı insanlar kontraseptiflerin eksikliğinden ve kadını hamile bırakan erkeğin sorumluluklarından söz etmiyor.

BF: Belki biliyorsunuz, ABD'deki ana tartışma seçme hakkını savunanlarla sağ partiler tarafından desteklenen kürtaj karşıtları arasında oldu. İrlanda'da, yoğun bir kadın hareketi var mı ve böyle bir hareket varsa Sinn Fein'i seçme hakkını savunanların yanında yer almadığı için eleştirdi mi?

GA: Cumhuriyetçi hareketle, genellikle ulusal sorun ve buradaki rolleri üzerinde herhangi bir tavır almayan kadın hareketi arasında uzun bir tartışma oldu. Bazı Cumhuriyetçi kadınlar kadın hareketiyle ilgilendi. Ancak bir süre sonra, Cumhuriyetçi kadının görevinin kadın hareketini mi "Cumhuriyetçileştirmek', Cumhuriyetçi hareketi mi 'feministleştirmek' olduğu sorusu gündeme geldi. Parti dışından, aldığımız tavır hakkında eleştiriler yöneltildi. Ancak, benim kişisel kanımca biz doğru tavır içerisindeyiz. Bu tartışmada birçok sembolik şey olduğu ve bu tartışmanın sonunda Cumhuriyetçi harekette ciddi bir bölünme olabileceği endişesini taşıyorum.

Cumhuriyetçi harekette güzel bir şey oldu. Dikkat ettiyseniz birçok üyemiz cezaevine girmişti. Bir sürü erkek cezaevindeyken hareketteki kadınların rolleri değişmişti. Erkekler cezaevinden çıktıktan sonra gördüler ki artık eskisi gibi bir kadın/erkek ilişkisine geri dönülemez. Kadınlar yine çocuklara bakıp evle ilgileniyor ama öte yandan direnişe de sıkı sıkıya bağlılar. Birçok anlamda, yepyeni bir insan doğmuştu. Size bir önerim var: Feminist harekettekilerden, Sinn Fein'in kürtaj konusundaki tavrı hakkındaki düşüncelerini ve bu konuda Sinn Fein'in nasıl değerlendirildiği hakkındaki gözlemlerini anlatmalarını isteyin. İnanıyoruz ki daha farklı bir tavır almak sembolik olarak güzel olabilirdi ama bu Cumhuriyetçi hareketi pekala bölebilirdi de. 'Ulusal bağımsızlık olmadan kadınların bağımsızlığı, kadınların bağımsızlığı olmadan ulusal bağımsızlık olamaz' sloganı Partimizin alması gereken tavrı açıkça tanımlıyor kanımca.

BF: Sinn Fein bünyesinde boşanma konusunda da benzer bir tartışma yapıldı mı yoksa bu daha doğrudan mı oluştu?

GA: Hayır bu daha doğrudan oluştu. Belki birkaç görüş öne sürüldü, ancak boşanma tamamen farklı bir konuydu.

BF: Vaktinizi ayırdığınız için teşekkür ederim.

GA: Farklı bir konu hakkında bir şey söylemek istiyorum. ABD ve Afro-Amerika Solu'ndaki insanlar için, İrlanda'da ulusal bağımsızlık için savaşanlarla ilişkiye girmeleri çok önemli. İlişkiler, bağlar kurmak ve ortak deneyimleri paylaşmak. Biz Sinn Fein olarak böyle bağlar geliştirmek için istekliyiz.

Çev: Funda ÖZLEM

SAYI: 1 BAHAR '89

Anti Emperyalizm ya da Sosyalizm? İran'da Devrim ve Sol
Val Moghadam

Stalin Dönemi: Tarihin Perdesini Aralamak
Thomas Angotti

Türkiye'de Kürt Sorunu
Michael M. Gunter

Yeni 'Hakiki' Sosyalizm
Ellen Meiksins Wood

AIDS ve Kapitalist Tıp
Charles W. Hunt

Dağ Dili
Harold Pinter

SAYI: 2 YAZ '89

Daha Az Ancak Daha Güzel
Paul Baran

Şili Politikasında Yeni Sınıfsal Yapı
James Petras

Sosyalizm Kavrayışı Üzerine
Vadim Medvedev

Geleneksel 'İşçi Sınıfı Partisi'ne Veda
Georg Fülberth

IRA: Seçim ile Silah Arasında
Class Strauggle

Ernesto Che Guevara
Luis Suarez Salazar

Küba ve Güney Afrika
Victoria Brittain

Çalışma İhtiyacı
Sean Sayer

SAYI: 3 GÜZ '89

Gramsci'nin Buharin Eleştirisi
Chiristine Buci-Glucksmann

Kitle İletişim Araçlarının Siyasal İktisadı
Robert W. McChesney

Sovyet Yeni Solu
Patrick Flaherty

Amerikan İşçi Sınıfı Niçin Farklıdır?
Mike Davis

İkinci Ara'da Dört Kapitalizm
Georg Fülberth

Filipinler'de Devrimci İhtimaller
Jose Mario Sison

Perestroykanın Diyalektik Çelişkileri
V.V. Çernikov

Spiel mit dem Feuer: Perestroika und Nationalitätenfrage
Arbeiterkampf
Arbeiterkampf No: 314, Januar 1990

Hungary's Socialist Project in Crisis
Nigel Swain
New Left Review No: 176 July-August 1989

The Abortive Abertura: Latin American Experience Light South Korea
Bruce Cumings
New Left Review No: 173 January-February 1989

Yugoslavia: The Spectre of Balkanization
Branka Magas
New Left Review No: 174 March-April 1989

The All-European Process is Making Headway
M.S. Gorbatchev
Socialism: Theory and Practic August 1989

Interview with Sinn Fein President Gerry Adams
Billy Fletcher Jr.
Monthly Review No: 41/1 May 1989

5.000.-TL.